

'93/3

Messianisztikus testvériség

A pénzküldős játékok

Vita a Szennay–interjúról

Az egyház nem hallgatott

Beszélgetés Landesmann Péterrel

Zsidó–keresztény párbeszéd

Egyházforum

Alapítók:

Wildmann János és Paul M. Zulehner

Kiadó:

Egyházforum Alapítvány

Titkár: Mohos László

Szerkesztőség és Kiadóhivatal:

1158 Budapest, Thököly u. 74.

(Tel.: 272-24-05)

Nyugaton: Kirchenforum für Ungarn

Postfach 6415,

CH-6000 Luzern 6.

Szerkesztőbizottság:

Dévény István (Perspektíva, Folyóiratszemle)

Farkas Beáta (Egyház és társadalom)

Hegyi Gyula

Kamarás István

Máté-Tóth András (főszerkesztő, Folyamatok)

Mustó Péter S.J. (Lelkiség)

Ranschburg Ágnes

Winkler Lajos (olvasószerkesztő, Szemlézgető)

Egyes szám ára: 90,- Ft (Nyugaton 7,50 SFr)

Evi előfizetési díj: 300,- Ft (Nyugaton 28,00 SFr)

Bankszámla:

Magyarországon: MHB 325-11626

(deviza: MHB 402-5331-941-31)

Nyugaton: Kirchenforum für Ungarn e. V.

60-85911-2, Luzern.

Olvasóink leveleit a szerkesztőség címére kérjük. Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét fejezi ki. Nem kért kéziratokat nem őrzünk meg és csak kérésre küldünk vissza.

HU ISSN 1215 0630

Könyvek a zsidóságról

MÚLT ÉS JÖVŐ: „Jézus”-szám 1991/4.

VERITAS: „Zsidó–keresztény” dialógus-szám
1993/2.

PANNONHALMI SZEMLE: Georg Braulik: Az ün-
nep politikai ereje 1993.I/2.

Úgy legyen!

Keresztény vagyok.

*De azt mondják, — ne várjam haza Apámat —
bizonyosan meghalt — hisz kis motyóit elhozták
a kőbányában halottra hűlt teste mellől.
Mert zsidó volt — robotban éhen fagyott.*

Zsidó vagyok.

*Mert azt mondják, — ne örüljek úgy híres
nevemnek, — hiszen mind zsidók azok.
Hogy keresztény volt? — a pap nem temette.
Hogy mártír? — hiszen hitehagyott.*

Akkor én keresztény zsidó vagyok.

Vagy zsidó keresztény.

Igen — mint Krisztus a keresztjén.

Tehát szabad vagyok.

Ragyogj Uram, ahol Te akarod!

RANSCHBURG ÁGNES

Pszichológus, a bencés rend oblátus testvére

Messianisztikus Testvériség

Kik is a mi idősebb testvéreink?

„Benneteket választottalak ki a Föld népe közül, ám éppen ezért kérem számon rajtatok minden bűnötöket” (Ámosz könyve 3,2.) A zsidóságnak tehát nem különleges érdemei, nem holmi előnyei vannak, hanem különleges feladatai. Kétszeresen kell helytállnunk a Mindenható előtt: emberként és hívő zsidóként egyaránt.

A zsidóság... „Elsőként kapcsolta egybe a vallást az erkölccsel és az igazsággal mind egyéni, mind társadalmi téren. Az egyistenhitből fakad a hit az emberiség egységében, egyenjogúságában. A Mindenható ad célt és értelmet minden létezőnek, akárcsak az egész világnak...”¹

„A *háláchá* (a zsidó út), amelynek középpontjában a parancsolatok (*micvák*) teljesítése áll, arra szolgál, hogy kézzelfoghatóvá tegye az elvont dolgokat, ugyanakkor a szentség szférájába emelje azt is, ami a világ tartományába tartoznék...”

A *háláchá* hordozhat jelentést a modern zsidó számára, mert olyan életszemléletet testesít meg és képvisel, amely hangsúlyozza az intellektus szükségességét egy nagyrészt antiintellektuális társadalomban, a fegyelem szükségességét egy többé-kevésbé szabados világban, az eligazítás és irányítás szükségességét a túlinformáltság kaoszában, és ésszerű vallás szükségességét a miszticizmus és obskurantizmus inváziójával szemben.”²

Maimonidesz rabbi (1134—1205) Tizenhárom Elve-hasonlít leginkább a zsidó vallásban egyfajta katekizmus-

1 „Halljad Izrael — A zsidó vallás alapjai” Alef. 1990, 16. o.

2 „Zsidónak lenni... Kalauz a zsidóság előírásainak betartásához”. Interart 1991. 38. o.

hoz. Különböző eltérő értelmezései ellenére ez a judaizmusnak alapja és tartalma.

A Tizenhárom Elv a következő:

1. Hit Istenben, minden dolognak teremtetőjében.
2. Hit Isten abszolút egyetlenségében.
3. Hit Isten testetlenségében.
4. Hit Isten örökkévalóságában.
5. Hit abban, hogy az egyetlen Istent kell imádni és szolgálni, és senki más rajta kívül.
6. Hit a prófétákban és a prófétai kinyilatkoztatásban.
7. Hit Mózesban, a legnagyobb prófétában, és abban, hogy a mózesi prófécia az összes többi fölött áll.
8. Hit abban, hogy a **Tóra** égi eredetű, és ez az egyetlen isteni kinyilatkoztatás.
9. Hit abban, hogy a **Tóra** megváltoztathatatlan.
10. Hit Isten mindentudásában és az isteni gondviselésben.
11. Hit Istenben, aki megjutalmazza a jókat, és megbünteti a gonoszokat, mindenkiel cselekedetei szerint bánik.
12. Hit a Messiás eljövételében.
13. Hit a holtak feltámadásában.³

„A judaizmus minden zsidó kötelességévé teszi a tanulást. A vallásos zsidónak tehát éjjel és nappal tanulmányoznia kell a **Tórát** és ez nemcsak a hithez vezető út, nemcsak vallási gyakorlat kérdése, hanem már a pusztá cselekmény is elsőrendűen vallásos jellegű, olyasvalami, amit a hívő zsidónak értelme nyiladozása első percétől gyakorolni kell.”⁴

„A zsidó vallás szempontjából a történelem — habár megismételhetetlen — mégis a nevelés, a felkészülés állandó forrása, ez ad lendületet — az ember becsületes cselekedetein keresztül — a **BERIT OLÁM**, az Isten és a zsidó nép közötti szövetség megvalósításához, mely szövetség aztán kiterjeszthető az egész emberiségre.”⁵

3 Fernando Joannes: A zsidó vallás. Gondolat, Budapest 1990. 72. o.

4 Uo. 74. o.

5 Uo. 11. o.

Amit keresünk

Istenben az Egység a Teljesség, Nincs objektív és szubjektív dimenziója a világnak, csak a bűnbeesés önmagának akaró kisajátítás-kísérlete óta. Nincsenek külön szakrális és profán tudományok, csak az Istenből leszakadó ember alapvető hiányállapotának tudatosulása óta, mióta ki-ki a maga látószöge sarkából botorkálva indul a Többiek keresésére.

A lélektan nem mentségeket kereső, hanem szubjektív és objektív logikát összekötő, személyest a személyfeletti-vel találkoztató komplementaritásával próbáljuk most a pallót szélesíteni a máig tátongó szakadékok fölött, a Teremtettek nagy családjában, mindenekelőtt Idősebb Testvéreink felé.

Élő Szövetség

A Teremtés és a Szövetség egyaránt az ember Istenhez jutásának lehetőségét bővítik — újra és újra hitelezve —, a legtöbbet éppen Krisztus által. Évezredek tanulságai szerint mi még mindig hitelre szorulunk, és az Isten mindmáig hitelez. Az Élet fája még mindig nem szárad el, és nem vettetik tűzre, hanem mindig újra teremhet, leszáradó, leégő, eltörő magunk-ágai helyett is.

Az ember a Szövetségben kölcsönösséget vár el, szankciót vagy diszkriminációt helyez kilátásba. Mindig azonos elvárással igyekszik szembekerülni, nehogy többet kérjenek, vagy többet kelljen adnia, mint a másiknak, vagy mint amennyire képesnek vélné magát. Isten viszont eleve a Teljességet osztja meg a Teremtésben, a legnagyobb lehetőségét adja, illetve újítja meg mindmáig, a viszonzni nemigen tudóval.

Mi a magunk képére megélt szövetségnek már rég véget vetettünk volna, hiszen emberi mértékkel úgy tűnik, nem térült meg a befektetés. Önszántunkból mi minduntalan a saját áldozathozatalunk kisebbitését reméljük, és a saját lehetőség korlátlan bővítéséért fohászkodunk.

Úgy tűnik, az eredendő bűn az ember-léttel járó kockázati lehetőség, amelyben bukásunk annyiban szükség-

szerű, hogy az Isten kiválasztó kegyelme nélkül képtelenek vagyunk azt elkerülni, önmagunk fölé emelkedni.

De ha csak Átala lehetünk jobbak, vajon miért mutat olyan megrázó utat Krisztusban, amelytől természetes élni akarásunk csak irtózni tud? Ő azt adta vissza, amit mi Ádám óta mindmáig görcsösen őrzünk önmagunknak: az Életet, amelynek mi csak hordozói, de nem alkotói vagyunk, így gazdái sem. Nem arról szól-e mindmáig történelmünk, hogy a magunk képére és hasonlatára akarjuk alakítani a világot, a profánban fáradozva éjt nappallá tévőn, mégis a szakrális menedékét remélve? Választott néppé lenni, megváltott népnek maradni annyi lenne tehát, hogy egymásban szeretve Istent, közösséget alkotni: nem mások kívülrekesztő ellenére, hanem a magunk vonzó hitelességének befogadó biztatása által.

Magadnak teremtetél Istenem...

A kinyilatkoztató megszólításban a személyes Isten szólt, hogy újra felemelje az ember földbe ragadó tekintetét. Jézus személyességében a tapasztalható és az elveszthető személyesség vált a szeretet mértékadóivá, amely megkerülhetetlen választást követel Ég és Föld elsődlegessége között. Ám figyelmeztető is a megítélésben, amelyben szívünket csak Isten ismeri. Hogy várjuk-e tiszta reménységben, vagy hordozzuk-e szerény tisztaságban, erről nem a mi szavunk lesz a döntő.

Ha Isten nem az ember korlátolt jósága, akkor — ahogy a Teremtés ünnepén megbukott embert nem büntette végérvényesen, hanem kivezető utat mutatott a kiválasztásban nyújtott feladat reménységében —, ugyanígy tárta fel a további utat is az Új Szövetségben.

A lezárt szakaszban mindenki kevésnek bizonyult, maguk az apostolok is, kiváltképp Péter, a később mégis sarokköül szolgáló, ismét csak a kegyelem szembesítése által, amely éppen a gyengeség rettenetéből fakasztotta a hűséget. Megőriztünk-e valamit ennek a szégyennek a szerénységgé kristályosodásából? Vagy mindig újra elfelejtjük, hogy Isten segítő szándéka az Ő és Új Szövetségben egyaránt folytonos maradt, a teremtmény ingadozásá-

nak elébe siető önközlése egyre nagyobb ajándékaként? Mindensége minden eszközét megosztja a Szentlélek kiáradásával: Éppen a hajdan elvenni akart tudás fájának ajándékai-val oldja fel az emberi tudás korlátainak határait.

11 tanítványának száma nemigen több a Szodomában és Gomorrában talált igazakénál! Mégis megadja a feltámadást, mint váltságdíjat: Vagyis nem csupán Krisztus megdicsőülésének eszközét, hanem az ő önátadása által a mindenkori ember megdicsőülésének lehetőségét is.

„Való igaz, hogy ugyanezt a parancsot nemcsak hozzád intéztem, hanem minden más néphez is, mert a Név: Egy; s ennek a megértését is kötelességeddé tettem a parancsban. De most mégis neked szól a parancs, ez a megértés a te feladatod és nem háríthatod át senki másra; e parancs teljesítéséért te vagy felelős, és nem bújhatsz ki a felelősség alól azzal, hogy mások sem teljesítik. Sőt, ha mások nem teljesítik, ezért is felelős vagy, mert a Név: Egy, az Egyhez pedig mindenki és minden hozzátartozik, s neked ezt az egyet kell megértened: de nem érted meg, míg el nem érted s nem érheted el, amíg mindenki el nem érte.”⁶ írja a 85. életévében, nem olyan rég elveszített szerző, akiben talán Közép-Európa Martin Buberjétől búcsúzhattunk el.

Lélekben kezdtétek (Gal.3,1-5)

Az ember szavai között nincs olyan, amely ne vetne árnyékot. Bármiről szól, a végesben él, és a maga látómezőjének nagyítóján keresztül állít és tagad, szakít vagy összeköt. Akkor is, amikor nem akar, mert végessége — mint az önzésből felszakadt bábeli zűrzavar — akaratlanul is kirekeszt és háttérbe kényszerít minden olyat, aminek befogadását egyéni korlátai nem engedik.

Ennek tudatában köszönöm meg mindazoknak, a Ben-cés Rend tagjainak, oblátus-társaimnak és világi testvéreimnek, hogy sokszor gondolkodtak velem ebben a kérdésben, és beszélgetéseikkel kikényszerítették belőlem ennek a Párbeszéd-számnak az életre hívását.

6 „A zsidóság két útja.” — Tábor Béla, 1939, 1990, Pesti szalon, 56. o.

Bízom abban, hogy ez kezdete annak a közös gondolkodásnak, amelynek örömteli eseménye az itt is bemutatott *„Zsinagóga és Egyház — Van-e antiszemitizmus a Bibliában”* című ökumenikus tanulmányfüzet, és mindazok az események, amelyekről hírt adhatunk. A Keresztény—Zsidó Társaság ez év májusi kiváló Szentírástudományi Szimpozionjának várható kötete is fontos mérföldkő lehet majd a megbékélés folyamatában.

Úgy gondolom azonban, nem elég egyszer szólnunk arról, amely több évszázados, évezredes félreértéseink tisztává fényesítését kívánnák. Ezért nemcsak folytatásban reménykedem, hanem abban is, hogy a most még jobbára — szerénységtől és/vagy szorongástól — névtelen teológiai párbeszéd is személyes arcot ölt egy-egy testvéri kerekasztal körül. Akárcsak a történészek egyházi és világi, laikus és hivataltalos kutatóinak kívánt találkozója is, amely végre nemcsak mulasztásokat tárhatna fel, hanem még sok ismeretlen áldozatvállalás, hősiesség tanúbizonysága is lehetne — talán vizsgáztalóbbá téve az árnyékok arányait is. Ez utóbbi lépések ugyan már intézményi erőket is kívánnak, működni azonban ugyanúgy csak az egyéni lelkiismeret tiszta bátorságával képesek, ahogy az egyéni feszültségek se tudnak letisztulni magunkbatekintés nélkül.

Álljon itt ehhez biztatásul az út, amit a katolikus újságírók *Lelkiismeret és Tájékoztatás* című 1993. május 1-i tanulmányi napján dr. Várszegi Asztrik OSB főapát javasolt a résztvevőknek:

„Az tud igazán és helyesen kommunikálni, emberi bizonyossággal tájékoztatni és tenni mindazt, ami ezzel jár, aki a tisztulás belső útját járja. Ezt az utat a biblikus szótar a megtérés fogalmában fogja össze. Ebben az esetben azt jelenti: megtért az, akinek rendezett kapcsolata van önmagához, embertársához, az őt körülvevő világhoz, mert rendezett és elmélyült, személyes kapcsolata, kommunikációja van Alkotójával, az Istennel.”

Dialógus zsidó nézetből

(Bécsi beszélgetés Landesmann Péterrel)

Landesmann: Testvéremmel együtt bécsi születésűek vagyunk. Szüleink mindketten magyarok voltak. Édesapám 23-ban, édesanyám 28-ban jutott Bécsbe. Én 29-ben születtem. Egészen 38-ig nem tudtam egy szót sem magyarul és nem fogtam fel, hogy én magyar állampolgár vagyok, amint a szüleim is azok voltak. 38-ban, Hitler hatalomra kerülése után Magyarországra menekültünk, ott iskolába kezdtem járni, megtanultam magyarul és majdnem teljesen elfelejtettem németül. Az egész család egyébként Magyarországon élt, volt egy cégünk, amelynek Pesten volt a központja és Bécsben csak egy filája, az tartott el bennünket. A háború után 46-ban kerültem vissza Bécsbe, ahol mezőgazdasági egyetemet végeztem. Mindig érdekelt a kultúra és természetesen a teológia.

Egyházforum: Miért természetes ez?

Landesmann: Mert Pesten zsidó gimnáziumba jártam. A feszültség, zsidónak lenni keresztény környezetben arra készítetett, hogy többet foglalkozzak teológiai kérdésekkel. Amikor az üzlet valamivel több szabadidőt engedélyezett, akkor elkezdtem a bécsi egyetemen júdaiztikát és teológiát tanulni és nemrégén kaptam meg a magiszteri fokozatot, sőt II. János Pál pápától is kaptam egy kitüntetést. Most szeretnék doktorálni is egy zsidó történelmi témából: a bécsi rabbiképző intézetek történetét még nem dolgozták fel, ezt szeretném elvégezni.

Egyházforum: a zsidó-keresztény párbeszédben is sokat tevékenykedik.

Landesmann: Igen, tagja vagyok az osztrák zsidó-keresztény kulturális egyesületnek, aminek egy időben helyettes elnöke is voltam. A salzburgi Akadémia évente háromszor szervez dialógust, ahol én is jelen vagyok.

Egyházforum: Hogyan foglalná össze a zsidó-keresztény párbeszéd lényegét?

Landesmann: A zsidó-keresztény párbeszéd problémáját négy pontban lehetne szerintem összefoglalni. Az első bel-

só katolikus probléma: a II. vatikáni zsinat határozatainak publikálása után annak széleskörű megismerése, hogy a hívők azt fel is fogják, még várat magára. Nem tudom, hogy Magyarországon mi a helyzet, de itt Ausztriában sokan, sokat dolgoznak ezen. Sokan viszont semmit sem tesznek érte, hanem inkább hagyják feledésbe merülni. A zsinat határozatait a hívők legnagyobb része nem ismeri. Ha megkérdezzük őket, mi áll ott például a negyedik pontban a zsidóságról, akkor nem tudnak semmit sem válaszolni. Természetesen ehhez idő kell, amíg elsősorban a hittantanárokat a zsinat szellemében kezdik el oktatni, amíg azok az iskolában már ilyen szellemben tartják a hittanórákat. Vagy ugyanígy, amíg a papságot ilyen szellemben képezik ki és ilyen szellemben prédikál vasárnapról vasárnapra. Nagyon jelentős szerepe van az informálásban a televíziónak, hogy olyan műsorok és bemondók legyenek, akik ismerik és értik ezt a szemléletbeli fordulatot. Itt Ausztriában a kéthetente jelentkező Orientierung c. műsornak nagyon jó az eredménye, a nézettségi mutatói elég jók.

A zsidóság belső problémája a második pont. Az evangéliumokat nálunk nem tanítják a hittanon, pedig ezek tulajdonképpen zsidó könyvek: zsidók írták zsidókról zsidóknak. Nagyon sok zsidónak fogalma sincs arról, hogy mi a keresztény tan. Ez pedig hozzá tartozik az általános műveltséghez akkor is, ha valaki nem vallja ezt a tant. Keresztény atmoszférában élünk Európában, minden zsidónak kötelessége lenne erről tudni.

A harmadik pont a két közös probléma. Az egyik a teológiai oldal. Hogyan beszélhetünk Istenről a soát megismerve. Ez nem csupán zsidó probléma, mert a kereszténynek is fel kell vetnie a kérdést, mi Isten szerepe egy ilyen óriási katasztrófában. Hogyan volt lehetséges, hogy emberek tömegei ehhez hozzájárultak. Másrészt kevésbé kap hangsúlyt az, hogy mi hívők — mindegy milyen valláshoz tartozunk — kisebbségben vagyunk a nemhívókkal szemben. Bár Európa lakosságának nagyrésze valamilyen valláshoz tartozik, de nem hívó abban az értelemben, ahogyan mi hiszünk. A kisebbségeknek pedig össze kellene

fognia. Ez a belátás talán közelebb hozhatna bennünket egymáshoz.

A negyedik pont az ellentétek köre. Zsidó szemszögből nézve a katolikus keresztények között nincs eléggé tisztázva a zsidók „saját jogon” való üdvözülésének kérdésköre. Megnehezíti a párbeszédet, ha a katolikusok ragaszkodnak ahhoz a hagyományos felfogáshoz, hogy a zsidó csak akkor üdvözülhet, ha katolizál. Világos, hogy önnek más a vallása és az enyém is más. Ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Nem akarhatunk a két vallásból egyveleget csinálni. De nagyon sokat tanulhatunk egymástól. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Biblia-értelmezésben a zsidó gyökerekhez való visszanyúlás (a Lohfink testvérekre gondolok például) a keresztény teológiában új korszakot nyitott. Mi pedig túl keveset foglalkozunk azzal a zsidósággal, amelyik ugyan zsidónak vallotta magát, de Jézus tanításait magáévá tette. Ismerős ugye az a probléma, hogy mi a zsidó Jézus tanítása és mi az, amit halála után fűztek hozzá a nemzedékek. Természetesen nem akarom kétségbe vonni, hogy ezek keresztény tanítások, csak ez számunkra nagyon érdekes folyamat. Azért is érdekes, mert a zsidóság kebelében a reformtendencia, ami a felvilágosodással kezdődött, egyre erősödik. Ez a réteg olyan vallást vall, ami sokkal közelebb van a mai kor emberéhez, mint az ortodox zsidó vallás. És a zsidó nemhívóknak is utat tud mutatni, hogy visszataláljanak a zsidó valláshoz és identitáshoz.

Egyházforum: Werblowsky zsidó teológus azt mondja, hogy a zsidó-keresztény párbeszéd keresztény probléma. A zsidók megvannak a keresztények nélkül, de a keresztényeket a történelem és a teológia rákényszeríti arra, hogy foglalkozzanak a zsidósággal.

Landesmann: Teológiailag igaza van, hiszen az Ószövetség része a keresztény Bibliának, de az Újszövetség nem része a zsidó tannak. A zsidóság azonban — pl. a fentebb is említett bibliakritika révén — a keresztény teológusoktól sokat tanulhat. Ugyanarról a könyvről beszélünk. A keresztény bibliamagyarázók új felfogásait a zsidó teológusoknak is érdemes átgondolnia. Érdekes, hogy a bécsi

júdaisztikai tanszéken csak egy zsidó professzor van. A Talmudot én például egy keresztény professzornál tanultam. Értéksemlegesen arról kell tanulnunk, ami a közös szövegben van. A diaszpórában élő zsidóságnak pedig különösen is tudnia kell, hogy mi a keresztény tanítás, mert csak úgy tud zsidó lenni, ha tudja, mi lenne az alternatíva.

Egyházforum: Ez a szint a szaktudományos szint. Van azonban a történelemnek, a családok belső történetének is egy szintje, amelyik az élet felé irányul. A XX. században a zsidó-keresztény „párbeszéd” az élet vonatkozásában drasztikusan megszakadt. Mindezek után az élet kérdése az, hogy tudunk együtt élni.

Landesmann: Nem szabad ezt ilyen szűken felfogni. Az emberiség nem változott meg, ha változik, akkor is évezredek kellenek hozzá. Itt nem egy egyszeri eseményről van szó. Az emberiségben ma is megvannak ugyanazok az ősi ösztönök, mint párezer évvel ezelőtt. Éppen a Biblia mutatja, hogy azok az emberek ugyanolyanok, mint mi maiak vagyunk. Csak az a nagy különbség, hogy mi technikailag fejlettebbek vagyunk. De ugyanúgy szeretünk és félünk, mint azok. A legfontosabb kérdés az, hogy hol tévesztettük el a múltban az utat. Nem az a felfogásom, hogy mások vagyunk. Mi ugyanolyanok vagyunk, mint azok, akik ezeket a borzalmas dolgokat elkövették. Az mindegy, hogy az zsidó vagy nem zsidó volt. Mindegy, hogy melyik oldalon állt. Fontos zsidó belátás kell legyen, hogy a zsidók se nem jobbak, se nem rosszabbak, mint a többi ember. Függetlenül attól, hogy a szörnyűségeket nem zsidók követték el.

Egyházforum: Megdöbrent, amit mond. Ha beleélem magam abba, hogy a származásuk miatt emberek tízezreit koncepcionálisan irtották, akkor én csak az áldozati bárány és a mézáros viszonyában tudok gondolkozni. Ön pedig itt egy oldalra állítja ezeket? Általános nézet ez a zsidóságbán? Hitelesen mondhatja a bárány, hogy én is lehetnék mézáros?

Landesmann: Én ezt vallom. Egészen biztos vagyok benne, hogy ha nem a zsidók, hanem a szlávok ellen ment volna ez az irtóhadjárat, akkor zsidók is részt vettek volna benne. Ha a zsidó történelmet megnézzük, akkor Hirká-

nosz alatt a zsidók mészárolták le az edomitákat és kényszerítették a megtérésre. Amikor kétezer éve a keresztenyek szemére vetik, hogy a zsidókat kereszténységbe kényszerítik, akkor elfelejtik, hogy ezt ők is elkövették. De azt is láthatjuk, hogy Izraelben az arabokkal szemben miket követnek el. Úgyhogy semmi valószínűsége sincs annak, hogy a zsidók mások lennének, mint a többi ember. Nézze, Kun Béla is zsidó volt és borzalmas dolgokat követett el. Ezzel nem akarom tagadni a zsidó sorsot. De azt is nézni kell, hogyan történhetett volna másképpen. Tudjuk, hogy sok zsidó fasiszta volt. Izraelben van fasiszta párt. A német fasiszta mozgalomnak, mielőtt antiszemita lett, sok zsidó tagja volt. Ausztriában Friedjung például az elsők közé tartozott, aki a német népi ideológiát kiépítette és ő zsidó volt.

Van egy nemzetközileg elismert festő barátom, aki együtt nőtt fel osztrák gyerekekkel és később abszolút Hitler mellé állt. Ott volt, amikor Hitler a nagy beszédét tartotta a Heldenplatzon. Hirtelen elkezdtek szidni és üldögetni, hogy judenbengel (zsidókölvök). Akkor döbbent rá, hogy ez nem az a társaság, ahol ő otthon van. Enélkül ő továbbra is vallotta volna ezt a nemzeti szocialista politikát. Ez a politika ugyanis Ausztriában a szörnyű munkanélküliség és a reménytelenség miatt keletkezett és ebből mutatott nagyon határozott kiutat Hitler. A Bibliából és a történelemből is tudjuk, hogy az ilyen emberek, akik utat tudnak mutatni, messiásoknak tűnnek és azt hiszik, hogy meg tudják váltani a világot. Megváltási mítoszok, mint pl. a kommunizmus, mindig voltak. Az ilyen leegyszerűsítések egyike az antiszemitizmus is. Az emberek nem akarják elfogadni, hogy ők is hibásak és ezért keresnek bűnbakot. Önbecsülésüket azzal próbálják erősíteni, hogy a bűnöket áthárítják zsidókra, kommunistákra, szélsőjobboldaliakra, cigányokra, másokra. Az elfogadott klisékkel a nagy tömegek boldogan tudnak élni és ki akarna boldogtalan lenni?

Egyházforum: Ennek a XX. századi történelemnek az egyoldalúságát mégis sokan azzal próbálják kiegyenlíteni, hogy azt mondják, zsidóbarátnak lenni Auschwitz után szinte kötelező.

Landesmann: Nem szeretem ezt a kifejezést „zsidóbarát”. Valami pártfogói, leereszkedő felhang cseng benne. Ha valaki azt állítja, hogy minden zsidónak barátja, akkor az nagyon gyanús. Ha lehetnek zsidóbarátok, akkor lehetnek zsidóelleneségek is. Az egyik olyan helytelen mint a másik. Én sem vagyok sem zsidóbarát, sem kereszténybarát. Mindenkit úgy ítélek meg, ahogyan rám hat. Ugyanis van rendes zsidó és van nem rendes zsidó is. Miért kellene a nem rendes zsidóval barátságot kötni? Nem várom azt el a keresztény ismerősömtől vagy beszélgető-partneremtől, hogy zsidóbarát legyen. Azt várom el, hogy legyen objektív és legyen rendes ember. Más nem kell.

Dr. Máté-Tóth András

Kis György

Gezeichnet mit dem Kreuz Christi und dem Stern Davids

Karl Rahner előszavával és Otto von Habsburg utószavával jelentette meg az Egyházforum ezt a magyarul korábban már kiadott és elkapkodott könyvet. Ernst Ludwig Ehrlich zsidó bibliatudós recenziójában azt írta a műről: aki ezt a könyvet elolvassa, arra a megállapításra jut, hogy a *zsidóellenesség az egyház önpusztítása. Az antiszemitákban és a kommunistákban az a közös, hogy szétzúzzák a kereszténységet és az egyházat.*

Kérjük olvasóinkat, hívják fel e kötetre németajkú ismerőseik figyelmét! A könyv bármely német nyelvterületen működő könyvesboltban megrendelhető, vagy akár közvetlenül is a következő címen:

**Kirchenforum für Ungarn,
Postfach 6415, CH-Luzern 6.**

ZSIDÓK MAGYARORSZÁGON

*(Megjelent az Őkumenikus Tanulmányi Füzetek
5. számában, 1993. június, 22-24.o.)*

1. A magyar államiság kialakulását követően, Szent István korszaka után már léteznek zsidó közösségek Magyarországon. A magyar királyság kezdettől fogva befogadó ország, amely szívesen látta, sőt hívta az idegeneket. Államalapító királyunk törvényei nem tesznek különbséget zsidók és keresztyének között. Így István király fiához intézett intelmeibe belevette, hogy bánjon jól az idegenekkel, mert „gyenge és törékeny az egy-nyelvű és egy-erkölcsű ország”.

A középkori Európa keresztyén egyházak által meghatározott szelleme természetesen érvényesül hazánkban is, így a XI. századtól kezdve megjelennek a korlátozó intézkedések a zsidókkal kapcsolatban, amelyeknek azonban a gyakorlatban alig van jelentőségük. Általában Magyarországon vallásukat szabadon gyakorolják, sőt kincstári és adóügyeket is intéznek.

IV. Béla király 1251-ben a „Zsidó Arany Bullá”-ban biztosítja vallásszabadságukat, de egyházi nyomásra a XI-XII. század végétől „enyhe korlátozások” jelennek meg. Amikor a gazdasági fellendülés azt megkívánja, fontos lesz tevékenységük és külön szerephez jutnak. Időről-időre a városokban nálunk is sor kerül zsidóüldözésekre, pogromokra. Ezek hátterében a gazdasági konkurencia, vagy a keresztyénség antijudaizmusa áll. Megjegyzendő, hogy ebben a korban Nyugat-Európában napirenden vannak és egyre fokozódnak a zsidóüldözések, kialakulnak a gettók. A különböző nyugat-európai országokból egymás után űzik ki a zsidókat. Ekkor hazánkban még „a többi polgárok minden szabadságát birtokolják”.

2. Nálunk akkor merül fel újra a zsidókérdés (pozitívan vagy negatívan), amikor gazdasági válság jelentkezik. Hangsúlyoznunk kell ezt a hullámmzó jelleget: míg Nyugat-Európában erős a zsidóüldözés, Magyarországon egymást váltják a zsidók teljes jogainak biztosítása és az enyhe

korlátozások. Ebben a korban a zsidók Magyarországon is saját vallási közösségeikbe zárkozva, a társadalmon kívül élnek. Keresztyének és zsidók érintkezését szigorú rendelkezések szabályozzák, a köztük lévő házasságot tiltják. 1674-ben az Országgyűlés törvényben mondja ki, hogy állami hivatalt nem vállalhatnak, „az ország jogainak részei”, nem lehetnek.

A török kiűzése után megerősödő Habsburg-uralom zsidóellenes. Az ellenük irányuló korlátozó intézkedések indoklása azonban nem vallási, hanem gazdasági: veszélyes versenytársat látnak bennük.

3. A XVIII. század végén az üldözések elől korábban Nyugat-Európából Keletre, főleg Galíciába kivándorolt zsidók beszivárgása megkezdődik. A középkorból örökölt korlátozások folyamánként, tevékenységük a kereskedelemre korlátozódik. A felvilágosodás hatása II. József korában a zsidókat is kedvezően érinti. A „kalapos király” a Türelmi Rendelettel (1781-ben) megszünteti az ellenük hozott korábbi gazdasági tilalmakat. Vallásszabadságot biztosít számukra és támogatja zsidó iskolák létesítését. Irányukban is érvényesíti azonban a németesítést.

4. A XIX. századi reformmozgalom képviseli a zsidók teljes egyenjogúságának biztosítását is. A szabadságharc előtti „reformévtizedek” eltörlik a még fennálló korlátozásokat. A zsidók előtt megnyílik a lehetőség az ország kereskedelmébe és iparába való bekapcsolódásra. Ezekre az évtizedekre az ún. emancipációs folyamat jellemző, amely a zsidók szempontjából csúcspontját a 48-as szabadságharcban éri el. A szabadságharc 12 pontjának egyike (4.) követeli „polgári és vallási tekintetben” a törvény előtti egyenlőséget. A polgárosodó zsidóság megindult társadalmi beilleszkedését dokumentálta, hogy 1848 márciusában fiataljai tömegesen jelentkeztek a nemzetőrségbe, amit a forradalmi kormányzat 1849-ben a zsidókat egyenjogúsító törvénnyel méltányolt. A zsidóság szabadságharcos részvételét nemcsak a magyarság vezetői értékelték — élükön Kossuth Lajossal —, hanem látta a bécsi kormány is, ezért a szabadságharc bukása után az egyenjogúsító törvényt eltörölték. Ennek ellenére a zsidóság pol-

gárosodása és asszimilációja nem állt meg, sőt nagy léptekkel haladt előre. Politikai téren báró Eötvös József, egyházi téren pedig Török Pál dunamelléki püspök voltak a zsidó emancipáció támogatói. Kiépülnek egyházi szervezeteik és intézményeik, liturgiájukban mind általánosabbá válik a magyar nyelv. Ez viszont zsidóellenes politikai érzelmeket vált ki.

5. A magyarországi zsidók jogi helyzetében a teljes változást az 1867. évi kiegyezést követő emancipáció hozta, az 1867. november 25-i, az izraelita vallás teljes egyenjogúságát kimondó törvénnyel. Ez „az ország izraelita lakosai számára a keresztyén lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyenlő jogot biztosít”. (1867/17. tc.)

Ezek után a zsidóság a magyarországi fejlődés részévé, sőt tevőleges alakítójává vált. Az elkövetkező évek tökéletes gazdaságában a zsidók részvétele döntő jelentőségű lett. Jelen voltak a pénzügyi és az ipari életben, részt vettek az infrastruktúra modernizálásában, jórészt az ő nevükhöz fűződik a modern magyar nagyipar és könnyűipar megteremtése. Korábbi zárt életformájukból kiléptek. A zsidó polgárok egyre erősebben bekapcsolódtak a magyar társadalmi és közéletbe. Soraiból számosan magyar nemességet, egyesek főrangú címet szereztek és országos tisztségekre emelkedtek. Részvételük mind jelentősebb lett a politikai, a tudományos, a kulturális, irodalmi és művészeti életben. Valamennyien magyarnak vallották magukat — ellentétben a tőlünk keletre fekvő országokkal, ahol a zsidók nagy többsége megőrizte nyelvét és etnikai különállását.

6. A XIX. század második felében azonban fokozatosan kialakult a politikai antiszemitizmus. 1895-ben mégis kimondja a parlament a zsidó vallásnak a történelmi egyházakkal azonos egyenjogúságát. Az emancipáció hatására a magyar társadalom egyes csoportjaiban kialakult az antiszemitizmus és a zsidókkal szembeni politikai és társadalmi ellenállás.

Az I. világháborúig erőteljes a zsidók polarizációja; kialakul a gazdag, kapitalista réteg, és kialakul a forradalmi irányzatokat támogató zsidók csoportja. Vagy az

egyikben vagy a másikban látják a zsidók a felszabadulást, a társadalomban elszenvedett üldözések és korlátozások megszüntetését. Az I. világháború után — általánosítva egyes zsidó személyeknek a Tanácsköztársaság irányításában játszott vezető szerepét — a közvélemény a zsidóság egészét a vádlottak padjára ültette... Az 1920. évi numerus clausus, amely korlátozza az egyetemre felvehető zsidó hallgatók számát, már annak a kinyilvánítása, hogy az állampolgári jog-egyenlőség a zsidók esetében nem érvényes.

A 30-as és 40-es évek zsidótörvényei, amelyek mögött kimutatható a német nyomás és a hazai jobboldal követelése is, egyre nagyobb rést ütöttek a jogegyenlőség elvén, amikor egyre szűkebb határt szabtak a zsidóság lehetőségeinek. Ha mindez akkor még nem is jelentett közvetlen életveszélyt a zsidóságra, hallgatólagosan törvényesítette a zsidók jogfosztását és szabadon engedte a mind gyakoribb zsidóellenes kilengéseket. Az 1944-ben bekövetkezett német megszállás végzetessé vált a magyarországi zsidóság számára is. A magyar társadalom — bár nagyobb része szomorúsággal és együttérzéssel kísérte sorsukat — mégsem akadályozta meg a zsidók haláltáborokba szállítását. Ugyanakkor számos mentőakcióra is sor került mind egyházi, mind világi részről. Amikor az egyházak nyilvánosan megszólaltak, már késő volt!

7. „A II. világháború után sem az életben maradottak sebeinek orvoslására, sem az előítéletek elosztatására nem sok történt. A testileg-lelkileg sérült megmaradt zsidóság nem tudott egészségesen beleilleszkedni a háborúban elpusztult ország társadalmába.” Az egészségtelen elhelyezkedésük pedig a közismert nehézségekkel járt. „Az 1946. évi 25. tc. ugyan megbélyegezte a zsidókat ért üldözést, de a társadalom, az egyházak önvizsgálata lényegében elmaradt, s a sérelmek, a kölcsönös vádak és előítéletek kibeszélését és tisztázását a kormányzat nem engedélyezte”.

(Dr. Benda Kálmán megnyitó beszéde a Fejezetek a zsidóság életéből című kiállításon, 1993. január 11-én, kézirat.)

MONA ILONA

„Az egyház nem hallgatott”

Ezzel a címmel jelent meg 1966-ban Párizsban a Seuil kiadónál *Lévai Jenő* könyve az 1940-1945-ös magyarországi történésekről.¹ Talán azért, mert franciául jelent meg, szinte sohasem idézi a szakirodalom. A szerzőt az előszó írói (Bolgár L.—Schreiber T.) a zsidókérdés „egyik legnagyobb, illetve legnagyobb specialistá”-jának nevezik. Ha ő azt állítja, hogy ezekben a keserves történelmi időkben az egyház nem hallgatott, akkor azt minden ellenkező állítással szemben hitelesnek kell elfogadnunk.

Ezzel az írással nem szándékozom részt venni a nagyon kiszélesedett, pró és kontra érvekkel gazdagon élő vitákban. Ezért íródik a cikk egyes szám első személyben. Kizárólag a saját magam által megélt és tapasztalt tényeket szeretném itt felemlíteni és bizonyítani velük, hogy az egyház valóban nem hallgatott. Az adott lehetőségek között a magyarországi egyházak is megtettek mindent, hogy a széles néprétegeket tájékoztassák. Arról már sajnos nem tehettek, hogy az előző századoktól kezdve (erősödő szekularizáció következtében) a magukat „keresztényeknek” tartó tömegeknek fogalmuk sem volt már arról, hogy mire is kötelezi őket keresztény mivoltuk.² A két háború közötti időben a „keresztény” jelző sajnálatosan az „árja” kifejezés szinonimája lett nálunk magyaroknál, akik embertanilag nem is tartozunk az árja népek közé.

A nagyon erősen kisarkított, az egyházat és az egyháziakat elítélő állásfoglalásokat olvasva éreztem szükségét annak, hogy leírjam hogyan kapott eligazítást a két világ-

1 Lévai, Jenő: *L'Église ne s'est pas tue. Le dossier Hongrois 1940-1945*. Introduction et traduction de L. Bolgar et T. Schreiber. Éditions du Seuil (1966).

2 Slachta Margit: *A keresztény tömegekben nem tudatos a kereszténység*. In: A Lélek Szava, 1942. febr. 10. lp.

háború között eszmélő fiatal lélek abban az időben a hiteles kereszténységről, amikor geopolitikai helyzetünkől kifolyólag oda voltunk dobva a nemzetiszocialista sárkány torkába. Ezt bizonyítani elég, ha elolvassuk mit ír Juhász Gyula³ a brit kormány álláspontjáról Kelet-Európával — köztünk hazánkkal — szemben az 1930-as évekből: „A Foreign Office memoranduma megállapította: Csehszlovákia után Közép- és Délkelet-Európában pillanatnyilag Magyarország van leginkább kitéve a német nyomásnak; azt sem szabad elfelejteni, hogy több mint félmillió német kisebbség él területén. Sok töprengésre ad okot, hogy Magyarország politikailag és gazdaságilag mennyire függ Németországtól jelenleg és az elkövetkezendő időszakban. Kevesen örülnének Magyarországon a Berlinből való irányítás lehetőségének. ... Egészen bizonyos, hogy a jelenlegi ... kormány önálló politikát szeretne követni, olyat, amely a magyar és nem a német érdekeknek felelne meg... Magyarországnak nemigen nyílna alkalma olyan lépés megtételére, amely komoly ellenkezést váltana ki Németországban...”⁴

Mindezekből következik, hogy éppen azért, mert az akkori magyar kormánynak tojástáncot kellett járnia, a sajtó sem nyilatkozhatott teljes szabadsággal, ezért kommentár nélkül közölte a német híreket az ott folyó egyházüldözésről és a természetjog lábbal tiprásáról. (Papi perek, zárdák felosztatása, árja és nem árja ellenállók elleni megtorlások stb.)

Ezekről a magyar olvasó csak a vallásos sajtóból értesült egyértelműen. A következőkben ezeket a tájékoztató tényeket szeretném felsorolni, hiszen a kérdéses időszakban számosan voltak olyan virrasztók, akik mindent megtettek, hogy tájékoztassák népünket, s akiknek erőfeszítéseik akkor is tiszteletreméltóak, ha törekvéseiket nem kísérte látványos siker.

Ez a korszak szellemében erősen hasonlított az általunk jól ismert 1945-1956-ig terjedőhöz, amikor már ah-

3 Juhász Gyula: *A háború és Magyarország. 1938-1945.* Akadémia Kiadó, Bp. 1986.

4 Im. 54—57 o.

hoz is bátorság kellett, hogy valaki kimondja: az országgyűlés által hozott új törvények — akármelyik időszakban keletkeztek — nem állnak krisztusi alapon. Az első tájékoztatást maga XI. Pius pápa adta 1937. március 14-én kiadott német nyelvű körlevelével: *Mit brennender Sorge*. Mit sem tudtunk volna róla, ha nem kapjuk kézhez a fordítást. Nem késett ez sem, az év május 15-én megjelent magyarul a „Mária Kongregáció”⁵ kiadásában, *A katolikus egyház helyzetéről a Német Birodalomban* címmel. Nem árt, ha kissé felelevenítjük, mit is tartalmazott:

A pápa kifejtette, hogy csak súlyos aggodalmak között kötötte meg a német konkordátumot, csak azért, hogy „hű német gyermekeit megkímélje azoktól a szenvedésektől, amelyek az akkori viszonyok között bizonyosan bekövetkeztek volna”. Sajnos így is bekövetkeztek. Németországban „a hívek hitéletét a szorongattatás s a leplezett és nyílt üldözés tüze próbálja ki... nyomasztó teherként nehezedik rájuk az igazságnak megfelelő tájékozottság hiánya s az önvédelem lehetetlen volta.” Ezután a pápa a tiszta istenhit védelmében szól és kijelenti, hogy „a fajt, a népet, az államot legfőbb értéknek és zsinórmértéknek tartó tan, bálványimádás. Csak felületes szellemek beszélhetnek nemzeti istenről.” Ehhez kapcsolódik a tiszta Krisztus-hit, vagyis annak elismerése, hogy az „Ószövetség a kinyilatkoztatás szerves része.” „Aki a bibliai történelmet... számúzni akarja a templomból és az iskolából, Isten szavát gyalázza...” Krisztushoz szorosan kapcsolódik az egyház, tehát meg kell őrizni az egyházba vetett hitet is. Most a német államban „egyre erősödnek azok a hangok, amelyek az egyházból való kilépésre szólítanak fel... Leplezett és látható kényszer-rendszabályokkal, ijesztgetésekkel, hátrányok emlegetésével... emberhez méltatlan nyomást gyakorolnak.” A német nemzeti egyház nem egyéb, mint „Krisztus igazi egyházának megtagadása”. Külön felhívja a figyelmet az enciklika, hogy vigyázzanak a hívek, hiszen vallási alapfogalmakat ott profán értelemben használnak, így nyíltan támadják a keresztény alapigazságokat és az

5 *Mária Kongregáció*, róm. kat. ifjúsági lap, a jezsuita atyák szerkesztésében.

erkölcsi rendet. Legveszedelmesebb a természetjog elvetése, ami jelenleg Németországban általános gyakorlat, pedig ezek istenadta jogok, amelyeket megszüntetni senkinek sincs joga. Külön szólt a pápa az ifjúsághoz, a papokhoz és szerzetesekhez és a hűséges világiakhoz. Mindebből érthetett, aki olvasni tudott.

Még ennél is „szájbarágósabban” adta közre Közi-Horváth József⁶ az enciklikát részletes magyarázatokkal, elsősorban az egyszerűbb emberek — a munkások — gondolatvilágához alkalmazva *Nemzeti színnű pogányság címmel*.

A kis füzet a szociális bajokból indul ki, azzal, hogy két nagy kísérlet van a szociális bajok enyhítésére: a bolsevizmus és a nemzetiszocializmus. Ez utóbbival fog foglalkozni. Röviden ismerteti tehát (1937-ben!) Hitler pályafutását és a nemzetiszocializmus „érdemeit”, összesen egy lapon; tizenkét (12) lapon keresztül pedig részletezi: „Kifogásaink a nemzetiszocializmussal szemben”:

1. A nemzetiszocializmus uralomra jutása óta megnövekedett Magyarországon a pángermán izgatás, sőt: „bizonyos Németországban készült térképek Csonka-Magyarország dunántúli részeit is úgy tüntetik fel, mint amelyek nemsokára szintén a Nagy Német Birodalomhoz fognak tartozni”
2. „A nemzeti irányú diktatúra káros, sőt végzetes a nemzet jövőjére”
3. „Totális állam és keresztény álláspont összeférhetetlen volt és az is marad, el kell ítélnünk a nemzetiszocialista állam mohóságát, amellyel minden jogot és feladatot a maga hatáskörébe akar vonni”
4. „A vér és faj istenítése szintén materializmus már-már a pogány bálványimádással határos.” Itt említi és magyarázza meg a sterilizációs törvényt, majd hangsúlyozza: „Európában nincs tiszta fajú nép, tehát a né-

6 (1903 Agyagos — 1988 Németország) Róm. kat. pap, Ker. szociális vonalon dolgozott (szakszervezet, egyházközs. Munkás-Szakosztály, Kat. Dolgozó Lányok és Nők Orsz. Szövetsége), országgyűlési képviselő. 1947-ben emigrálni kényszerül. Ott megalapította a Magyar Keresztény Népmozgalmat, élénken részt vesz az emigráció politikai és társadalmi életében. 1965-től a München-Freiburg-i érsekség papja.

met sem az nem is beszélve arról, hogy a leghatározottabban tiltakozunk az ellen, hogy egy nép, bármilyen nagy és bármilyen baráti viszonyban is legyünk vele, önmagát a többi rovására a világ legelső fajtájának nevezze ki”.

5. A nemzetiszocializmusban egyre inkább szóhoz jutnak az új pogányság hirdetői. A német nemzeti kereszténységnek „Krisztushoz és az Ő tanításához semmi köze.”

Befejezésül egyszerű stílusban ismerteti a „Mit brennender Sorge” enciklikát.

E két kiadvánnyal kezdődött az általam ismert katolikus világnézeti irodalom, amelyekben az egyház hallattatta szavát, „nem hallgatott”, amivel eligazítani segített nekem és velem együtt sok más társamnak az 1930-as és az utána következő évek szellemi zűrzavarában.

A rendszerváltozást követően a Zsidó Kultúrális Egyesület keretében jött létre a Zsidó Keresztény Párbeszéd Kör, Raj Tamás főrabbi vezetésével. Majd megalakult a KÜT nevű beszélgető kör, amelyben Virág Teréz pszichológus vezetésével a vészkorszak túlélőinek vallomásai szolgáltatották a közös út találkozásainak anyagát. Az itt feltáruló gyógyulatlan sebek tették szükségessé a Holocaustot rendelő megnyitását, ahol önkéntes szakemberek (Bonta Mihály, Gábor Éva és Szécsi Katalin pszichiáterek, Bárkány György, Krausz Éva, Prágai Edit, Ranschburg Ágnes és Virág Teréz pszichológusok) fogadják az érintetteket.

A rendelő nyitva

Hétfőn és Csütörtökön	17.00-19.00
Szerdán	17.30-19.00

Tel: 156-2357

Zsidók és keresztények a tolerancia iskolájában

*A két előadás 1993. március 20-án hangzott el a
Budapesti Városháza dísztermében a Konrad Adenauer
Alapítvány és a B'Nai B'Righth által rendezett
„Pluralizmus és Tolerancia a demokratikus társadalom
alapelvei” című nemzetközi konferencián.
Az előadások lejegyzése a tolmácsolás alapján történt.*

ERICH ZENGER (katolikus teológus, Münster)

Nagyon különböző megközelítési módokat hallottunk már a toleranciáról, s arról, hogy a toleranciát hogyan lehet meghatározni egy pluralista demokráciában.

A teológus a tolerancia, a türelem fogalmát még szigorúbban kell hogy értelmezze, különösen akkor, ha a keresztények és zsidók új viszonyát a tolerancia iskolapéldájának tekintjük. Azt hiszem, többet jelent a tolerancia, mint a klasszikus liberalizmusban, vagy a későkapitalista szociáldarwinizmusban. Többet kell jelentenie, mint a korlátozottságnak, illetve a gyengéknek valamiféle opportunistá elviselését. Azt a hajlandóságot kell jelentenie, hogy a másikat elfogadom. Ezáltal önmagunk meggyőződése még autentikusabb lesz, s a fundamentális egyetértésben rejlő értékeket tovább mélyítjük. A tolerancia egyrészt megkísérli a legkülönbözőbb életopciók fundamentális közösségét meghatározni, másrészt arra törekszik, hogy a megszüntethetetlen kis különbségeket úgy fogja föl, hogy pozitív aspektusai jelentsék a további dialógus kezdetét.

Ebben a kettős célképzetben lehet a türelem gyakorlástól eljutni a türelem kommunikatív kultúrájához, ami a társadalmat képessé teszi arra, hogy a konfliktusokat békés úton oldja meg. A türelem mint aktív érdek a mások életformájának elfogadását és egyben önmagunk korlátozását, vagyis teológiailag alázatot jelent. Ezáltal a tolerancia az emberhez méltó társadalom megvalósításához vezet el bennünket. A türelemnek ez a kultúrája a dialogi-

kus-tolerancia a jelenlegi átalakulási szakaszban szükséges és — legalábbis teológiai értelemben — segítséget is kaphatunk tőle. Nem azt akarom állítani, hogy az egyház és a keresztény teológia 2000 éves történetében a toleranciának ezt a koncepcióját bátran magáénak vallotta volna. Valószínűleg ennek az ellenkezőjét kellene mondanom. De ez nem változtat azon a tényen, hogy az egyház és a teológusok az elmúlt évtizedekben a dialógust és a türelmet a humán társadalom alapvető feltételeként ismerték fel, proklamálták; sokan megvalósították, és követelik másoktól is ennek megvalósítását. A katolikus egyház — a II. Vatikáni Zsinat eredményére hivatkozhatom: a *Nostra aetate*, illetve a *Dignitatis humanae* kezdetű nyilatkozatra. Mindkettő szigorúan összetartozik és mindkettő korszakos cezúrát jelent a hagyományos katolikus tanokkal szemben. Szellemi horderejét az adja, hogy XXIII. János pápa kezdeményezésére, az Augustin Bea bíboros vezetése alatt álló Keresztények Egysége Titkársága dolgozta ki. Az ellentmondók is felismerték, hogy rossz hagyománnyal szakítottunk. Mindkét, teológiailag szorosan összetartozó dokumentum, tulajdonképpen a II. Vatikáni Zsinat legfontosabb szerepét határozza meg: azt, hogy megnyitották a párbeszéd útját.

Az emberi társadalom számára rendkívül fontos a türelem, a tolerancia. Ezt a gondolatot nem szeretném rendszeres teológiai reflexió formájában Önöknek kifejtteni, hanem inkább néhány évszámot kommentálnék, amikor az egyház képviselői intoleráns illetve toleráns álláspontot foglaltak el zsidókkal vagy zsidó zsinagógákkal szemben.

Az első dátum 388 Krisztus születése után. Ebben az évben Helinikonban, az Eufrátesz melletti kisvárosban, az ottani keresztény püspök kezdeményezésére, a keresztény fanatikusok felgyújtották a zsinagógát. Theodosius császár föl volt háborodva, és azt parancsolta, hogy büntessék meg a tetteseket, és újra építsék föl a zsinagógát, méghozzá az adott egyház költségére. Amikor Ambrus milánói érsek ezt meghallotta, ezt írta a császárnak: „Kijelentem, hogy én gyújtottam föl a zsinagógát. Miért kell egy zsinagógát újra felépíteni; a hitetlenség helyét, az is-

tentelenség helyét és az örültség helyét, amelyet Isten maga is megátkozott? Mi köti össze a hívőt a nemhívóval? A hitetlenekkel együtt el kell tűnnie a hitetlenség megnyilvánulásainak is.” Ambrus tehát nyilvános támadást intézett, és a milánói dómban prédikációiban folszólította a császárt, hogy vonja vissza a parancsát, és a gyújtogatókat se büntessék meg. A császár engedett, és Ambrus ezt az összefoglalását adta a történetnek, idézem: „A keresztény vallásosság joga megelőz minden állami jogot”. Ambrus mint teológus, — az egyház egyik szentje — azzal a mondattal, hogy „én gyújtottam föl a zsinagógát”, kiélezett formában azt fogalmazta meg, hogy a tévedés semmilyen jogra nem hivatkozhat az igazsággal szemben.

Abból kiindulva, hogy a kereszténység az egyetlen igaz vallás, az igazság nevében kijelentették, hogy a zsidókat nem illeti meg ez a jog, éppen ezért istengyilkosoknak lehetett őket nevezni, és ezért mondhatta azt Ambrus, hogy a zsinagóga az istentelenség megjelenési helye.

A pszeudo-keresztény pozícióból indult el 1543-ban Luther is, amikor A zsidókról és hazugságaikról című írásában hét pontban fogalmazta meg, hogyan bánjanak a keresztények a zsidókkal. Az első tanácsa az volt, hogy a zsinagógákat és iskolákat gyűjtsák föl, és ami nem ég el, azt fedjék be földdel, és tegyék ezt a mi Urunk és a kereszténység tiszteletére azért, hogy Isten lássa: a keresztények vannak, és nyilvánvaló hazugságot, átkokat és bűnöket nem tűrnek el, és nem is járulnak hozzá ezekhez a dolgokhoz.

Ki csodálkozhat ezek után, hogy a keresztény egyház elnémult, amikor az 1938. november 9-ről 10-re virradó éjjelen a nácik 191 zsinagógát fölgyújtottak, és 76-ot teljesen leromboltak? A zsidó vallásnak keresztény szempontból nem volt létjogosultsága. Úgy értelmezték: Jézus elutasításával a zsidók az igazságot utasították vissza, így istengyalázó jogsértést követtek el, és ezért büntethetők meg, nincs semmi joguk. Természetesen ezek után a zsidók nem számolhattak azzal, hogy a keresztény egyházak melléjük állnak; legfeljebb azzal, hogy együttéreznek velük. De az egykori teológia szerint ez a jogsértés is bizo-

nyitőka volt annak, hogy a kereszténység az igazság letéteményese.

Természetesen a II. Vatikáni Zsinatig nem uralkodtak erről egységes nézetek, IX. Pius 1864-ben hírhedt *Syllabus*-ában és XIII. Leó az *Immortale Dei* kezdetű, 1885-ben megjelent enciklikájában csak azt tette lehetővé, hogy a keresztény egyház meggátolhatatlan rossz dologként eltűrje a zsidók létezését. Idéznék most ebből az enciklikából: „Ha az egyház megengedi, hogy a legkülönbözőbb vallásos formáknak ugyanazt a jogot biztosítsák, mint az igaz vallásnak, és ezért nem ostromozza a kormányokat, akkor eltűri azt, hogy ezek a különböző egyházak működhessenek.” 1964-ig lehetett ilyen gondolatokat olvasni. 1864-ben azt mondták, hogy a vallásilag semleges állam az egyház szempontjából mintegy „nemzeti aposztázia” értendő. Ismét idéznék: „Mint a keresztény tanítás őre, az egyház nem fogadhat el semmiféle tévedést, és éppen ezért el kell utasítani a korlátlan hit- és kultuszszabadságot”. Ebből a nézőpontból: az igazság jogának nézőpontjából tekintettek a személy jogára. Ha az eddigi egyházi tanításokat tulajdonképpen gyökerükre vezetjük vissza, akkor kiderül, hogy a természetjogot amelyet az egyház más területeken mindig is érvényesítettett, a feje tetejére állították, mivel annak alanya nem az emberi személy volt, hanem az igazság, ami fogalom. Az ember ennek az igazságfogalomnak az objektumává silányítottatott, a jog nem illette meg az embert mint embert. A joggal csak az egyház rendelkezett ebben az értelemben.

Ez az elmélet szociálisan képviselhetetlen volt, és a modern állam számára, amennyiben állampolgárainak szabadságát legalábbis az alkotmányban garantálni akarta, nem maradt más hátra, mint hogy ezzel az elmélettel szembehelyezkedjen.

A modern államok a vallásszabadság új felfogását készítették elő, és 1964-ben a II. Vatikáni Zsinaton a toleranciával teológiai szempontból is foglalkoztak, hiszen az emberi személyeknek elidegeníthetetlen joga, hogy a vallását — magánemberként és nyilvánosan egyaránt —, saját lelkiismerete szerint gyakorolhassa. A zsinat aláhúzta,

hogy a vallásszabadsághoz való jog nem a személy sajátos felfogásán alapul, hanem az a személy elidegeníthetetlen része, és azok a személyek is rendelkeznek ezzel, akik az igazságot még keresik. Mindaddig nem lehet megsérteni senkinek a jogát, amíg a közrendet nem zavarja meg. Félreérthetetlenül megfogalmazza azt, hogy a hit és életforma szabadsága csak ott ütközik határokba, ahol a közjó kerül veszélybe. Minden egyes embernek megvan ez a joga, minden vallásos hitvallásnak és minden vallási tevékenységnek, illetve világnézetnek; még az ateizmus nem szeretett formájának is — és ezt az államnak nemcsak deklarálnia kell, hanem pozitívan védelmeznie is.

A katolikus egyház ezáltal a szekuláris és plurális államot ismerte el, és azokban az országokban, ahol a katolikusok az állampolgárok többségét teszik ki, föladták az egyház privilegizált helyzetét. Hiszen nemcsak a különböző vallási hitvallások és világnézetek egymás mellettiségét fogadta el, és ezáltal konzekvensen védte az emberi jogokat is, hanem az új teológiai és egyházi gondolkodás folyamányaként megváltozhatott, és meg is kellett hogy változzon az egyház viszonya a zsidósághoz.

Az új viszony ott jelenik meg a legnyilvánvalóbban, ahogy II. János Pál pápa 1986. április 13-án meglátogatta Róma nagy zsinagógáját. A zsinagógában, ahol héber és olasz nyelven olvastak föl a Tórából és Mikeás könyvéből, és zsoltárokat énekeltek. Elio Toaff főrabbi beszédét követően a zsidóság és a katolikus egyház reprezentáns személyiségeinek összelellekezése zárta a találkozást. Milyen meglepő kontrasztot jelent ez Ambrushoz vagy Lutherhez képest. A zsinagóga két vallás megbékéltető találkozájának volt színhelye. Két olyan egyházzal van szó, amelyek Ábrahám alapján tulajdonképpen testvérek, és egyedül való isteni szövetségben partnereknek kellene lenniök. Amit a pápa a római zsinagógában a vallásszabadságról, a keresztényekről és zsidóságról elmondott, szeretném szó szerint idézni.

„A mai találkozás bizonyos értelemben egy hosszú periódust zár le, amikor el kell gondolkodnunk történekekről, és ebből kell konzekvenciákat levonni. A szociális politikai

és vallási sokféleség általános elismerését csak nagy nehézségek árán értük el. A többszáz éves kulturális föltételek nem fogják megakadályozni azt, hogy elismerjük, hogy a diszkrimináció, a vallásszabadság, illetve a polgári jogok korlátozása a zsidókkal szemben objektíve megtörtént.”

A *Nostra aetate* kezdetű zsinati nyilatkozatban, mely eltéli az antiszemitizmus, de általában a gyűlölködés, és üldözés minden formáját, „bárki” próbálkozna is velük. Ez a kiegészítés tulajdonképpen egy diplomáciai formula az egyházi dokumentumokban, és mindenki tudja, hogy ezzel az egyházat magát is beleérti. Elsősorban a zsidók számára fájdalmas, hosszadalmas utat regisztrál itt, amit az egyháznak és a teológiának végig kellett járnia, hogy eljussunk a személy vallásszabadságának kinyilatkoztatásához. De a II. Vatikáni Zsinat ezen túlmenően azt is felismerte, hogy a zsidók és az egyház közötti viszonyt nemcsak a vallásszabadság általános elvei alapján kell szemlélnünk, hanem hogy a zsidóság és az egyház között alapvető közös vonások is vannak, amelyeket az aktív tolerancia szellemében kell felismerni és kibontakoztatni. A pápa ezt beszédében hangsúlyozta: „A mai látogatás döntő hozzájárulás kíván lenni a mi közösségeink közti jó kapcsolatokhoz, ahhoz, hogy a régi előítéleteket levetközzük, és hogy teret kapjon annak a szövetségnek a teljes elismerése és annak a közös szellemi örökségnek az elismerése, amely a zsidók és a keresztények között megvan. A zsidó vallás számunkra, keresztények számára nem valami kívülálló, felszínes dolog, hanem tulajdonképpen vallásunk legbelsőbb dolgai közé tartozik. Éppen ezért különleges kapcsolat fűz össze vele, más, mint a más vallásúakkal, hiszen Ti, zsidók vagytok a mi legkedvesebb testvéreink, és bizonyos értelemben azt is mondhatjuk, idősebb testvéreink.”

A pápának ezek a szavai egy új viszonyt jeleznek, és a zsidóság új teológiai értékelését; véget vetnek vallási rágalmozásuknak és társadalmi kiközösítésüknek is, amelyet az egyház és keresztény főpapok kétezer éven át velük szemben gyakoroltak.

A római nagy zsinagógában elmondott pápai szavak — hála Istennek — a keresztény világban ma már nem jelen-

tenek kivételt. A keresztényeket és zsidókat összekötő új viszony tekintetében szinte ökumenikus konszenzusról beszélhetünk, ami természetesen arra is visszavezethető, hogy volt holocaust, volt vészorszak, amiért felelősséget viselnek a keresztények is. A Rajna-vidéki evangélikus egyház tartományi zsinata 1988. január 15-én a zsinagógák elleni merényletek 50. évfordulóján a következőket alapította meg: „Ma nem arról van szó, hogy még egyszer megvádoljuk ezeknek a szörnyű tetteknek az elkövetőit. Arról van szó, hogy akik ez után születtek, megvizsgálják, mi az örökségük.” Azt, hogy mi az ötven év elmúltával feladtuk-e a zsidóellenes hagyományokat, amelyekhez hozzátartoznak bizony ezek a szörnyűséges tettek is. Ez a vallási diffamálás hagyománya volt, mintha Izrael Istene nem lenne a mi Istenünk is, mintha a zsidó nép nem volna Isten népe. És ez volt a társadalmi megvetés, kirekesztés tradíciója is; hiszen a zsidókat gettókba zárták, és megvonták tőlük a fáradságosan kivívott polgári jogait is.

A vallási diffamálást, a társadalmi kirekesztést, amelyet a XIX. század óta egyre fokozódó rasszizmus vezetett el a fizikai megsemmisítéshez, nem lehet többé tagadni. A gondolkodók szolgáltatták a tetteseknek az indokokat, bénították meg a csak szemlélőket. Nos, hölgyeim és uraim! Azok a szörnyűséges ítéletek, kiátkozások, amikor a zsidó vérről beszéltek, vagy istengyilkosságról; buta, blaszfémikus hazugságokat terjesztettek a szent ostya megbecselenítéséről, vagy vérváddal és kútmérgezésekkel hozakodtak elő; mindez tulajdonképpen azt jelenti, hogy saját féltelmeiket, agresszióit vitték át a zsidókra a közismert bűnbak- mechanizmus alapján.

Olyan dolgok voltak ezek, amelyeket az egyház terjesztett és az európai kereszténység lelkiismeretét megbénította és megmérgezte. A teológiailag legitimált zsidógyűlölet előmozdította a zsidók rasszista üldözését illetve megsemmisítését a nácik által. A keresztény teológiának és egyháznak ettől a bűnétől nem tekinthetünk el. Be kell ismernünk vétkességünket. Ez a feltétele annak, hogy megtegyük az első lépést a keresztény—zsidó kapcsolat újratertemtése felé, hiszen ez egy új kultúra, a türelem új

kultúrájának paradigmája lehet. És úgy gondolom, hogy ez csírájában már fölismerhető. Hat új, továbbvezető felismerést látok, ami továbbvihet bennünket, és elvezet a tolerancia kultúrájához. Ennek a hat pontnak a felvázolásával zárnám az előadásomat.

1. Először is — teológiailag szólva — *Izrael mind a mai napig a fel nem bontott isteni szövetség kegyében áll.* Izrael Isten kiválasztásának elsőszülöttje, és nem jogosak azok az évszázados hagyományokkal rendelkező keresztény kijelentések, hogy Izrael — azért mert vonakodott elismerni Jézust mint Messiást, vagy az ő keresztfeszítése miatt — Isten által elvetett, megbüntetett nép, amely számára a szövetség véget ért. Nos, ezek a kijelentések mindig is elmentmondtak a Szentírás bizonyosságának, ami elsősorban Szent Pál Rómaiakhoz írt leveléből tűnik ki (Róm 11,1-7;28-32). A Biblia tanúsítja az Isten hűségét, amikor arról van szó, hogy megvan az örök szövetség Istennel, azzal az Istennel, aki jóságos, aki mérhetetlenül kegyes éppen azért, mert Isten és nem ember. Ez zárja ki azt az állítást, hogy az Isten az egyszer már megkötött szövetséget visszavonta volna Izraellel.

2. A második tétel: *Ha Izrael Jézus Krisztus után is az Isten által soha fel nem mondott szövetség isteni népe, akkor az egyháznak abba kell hagynia, hogy az igazi, a tulajdonképpeni Izraelként, egyetlen isteni népként proklamálja saját magát.* Az egyház öndefiníciójának le kell küzdenie mindenfajta olyan felfogást, amely a helyettesítést próbálja valamilyen módon előtérbe helyezni. Az egyház nem helyettesíti Izraelt és nem örökli Izraelt, nem léphet Izrael helyébe, örökébe; hanem az egyház Izrael gyermekeként Jézus által, vele együtt kerül az isteni szövetségbe. Ez az új perspektíva Izrael és az egyház közös történelmében gyökeredzik, melyben közös célt követnek, mégpedig az Isten országához való közeledést. Az út e felé a cél felé egymás mellett visz különböző identitásban, különböző életmódokon keresztül. A mindennapi élet különböző formáiban ezt az egymásmellettséget kell megélni, amelyben Izrael és az egyház a közös, a Szövetség Istene által mutatott úton halad előre. Ezt Messianisztikus Testvériségnek

is nevezhetnénk. És az új szövetség, amelynek révén a keresztényeknek ajándékozott Jézus, ez egy másik szövetség. Más mint az első és az egyetlen, amelyet Isten kötött Izraellel. Ez egy megújított, egy új életerővel megtöltött szövetség Izrael számára, és az egyház számára, a kegyesség szövetsége, amelyekben a zsidók és a keresztények a maguk specifikus módján részesedhetnek.

3. A harmadik tétel a keresztény identitás, Ez bizonyos fokig összetett identitás. Az egyház csak a zsidósághoz való kötődésben létezik, mert a soá borzalmasan tudatosította bennünk, hogy a kereszténység zsidó dimenziójának tagadása, háttérbe szorítása mit eredményez. Auschwitz után már nem lehet vita erről: mi Isten egyháza vagyunk, és csak a zsidó néppel élt szövetségben. A Szent Pálnak a Rómaiakhoz írt levelében megfogalmazott tétel, hogy az egyháznak ezt a fajta zsidóságtól való függőségét látnia kell. Ez a Soá a tájékozódási pontot jelenti a teológiai tanítás és az egyházi cselekvés számára. Hogy a Soá milyen mély sebet ütött az egyházon, az láthatóvá válik azok számára, akik Elie Wiesel provokáló mondatát olvassák, aki azt írja: „Az elgondolkodó keresztény tudja, hogy Auschwitzban nem a zsidó nép halt meg, hanem a kereszténység.”

4. A negyedik tétel: Éppen ezért Auschwitz után az egyháznak meg kell vizsgálnia tanítását, hogy meghagyja-e Izraelnek az isteni méltóságát és kötődését. Le kell mondania arról, hogy a saját teológiai profilját és méltóságát torzítások segítségével és Izrael megtagadásával próbálja kialakítani. Nem lehet örökkön-örökké azáltal eredetivé válnia, hogy a zsidóságot fekete kontrasztként használja.

5. Az ötödik fontos tétel: az egyházi, hivatalból működött zsidó misszió, mint kísérlet, nem fogadható el. Az egyetlen út számunkra, keresztények számára, hogy saját életünkön keresztül mutassuk meg alkalmasságunkat. Minden egyebet Istenre kell bízunk. Ezt magának Pál apostolnak is be kellett látnia. A zsidók és a keresztények különböző szolgálatának felismerése Isten eljövendő országára vonatkoztatva nem engedi meg sem az egyháznak, sem a zsidóknak, hogy ezt a fajta hűtlenséget hagyják érvényesülni. Ellenkezőleg: A zsidók és a keresztények

találkozásának a célja az kell legyen, hogy a másikat annak sajátos életmódjában, a *way of life*-ban erősítse. A Messianisztikus Testvériség azt jelenti, hogy a keresztények életükkel segíthetik a zsidókat, hogy még zsidóbbak lehessenek, és a zsidók pedig a zsidóságuk révén tudnak segíteni a keresztényeknek abban, hogy még keresztényebbek lehessenek.

6. A hatodik tétel: *hogy a zsidóság és a kereszténység két hit- és életmód, és annak ellenére, hogy vannak alapvető azonosságok és egymásra utaltságok, egymástól mégis nagy mértékben különböznek; strukturális és történelmi aszimmetriák választják el őket egymástól, és ez így is kell hogy maradjon.* Hiszen mind a kettő befelé kötelező érvényű igazságigényt támaszt, és ez kell, hogy képessé tegye őket arra: egymással szemben és különösen kifelé gyakorolják azt a kommunikatív toleranciát, amely a vallási békét, mint a remélt világbéke szerves részét segít megvalósítani.

ERNST LUDWIG EHRLICH (*B'Nai B'Rith európai igazgatója*)

A baseli zsidók és a keresztények együtt dolgoztak ki egy nyilatkozatot. A Svájci Püspöki Konferencia, valamint a Svájci Izraelita Hitszövetség ezt a szöveget jóváhagyta, elfogadta és közösen tárják a nyilvánosság elé.

Önök esetleg csodálkozni fognak itt Magyarországon, hogy mindezt Svájcban szövegezték meg, és — legalábbis nekem úgy tűnik — semmi esetre sem csak Svájcra érvényes. Elképzelhető, hogy Önök mind pozitív, mind pedig negatív értelemben régi ismerősökkel találkoznak ebben a szövegben.

Az antiszemitizmus bűn, Isten és az emberiség ellen — a szöveg címe. Miért az antiszemitizmus az első témánk? A zsidó és a keresztény közösségek között sok mindent meg kell beszélni, és sok mindent helyre kell tenni, helyre kell igazítani. Azonban egy dolgot először világosan kell látni, mégpedig azt, hogyan értékeli a beszélgető partnerünk a zsidóellenességet, és hogy hogyan veszi fel a

küzdelmet ellene. A keresztények, akik a saját hitközösségükkel szemben felelősnek érzik magukat, nem részesíthetnek más témát előnyben, ha zsidó kollégáikkal szemben hitelesen akarnak viselkedni. A jogok megvédéséről és a zsidó emberek életének a védelméről van szó. A zsidó nép pedig a legnélkülözhetetlenebb és legfontosabb beszélgető partnere az egyháznak. Ez a mondat nem tőlünk származik, akik ezt a szöveget megfogalmaztuk, hanem magától János Pál pápától.

A nyilatkozat megszületésére alkalmat egy dátum szolgáltatott: **1492.** Ez volt Amerika felfedezésének éve, de ugyanakkor az indiánok leigázásának éve is. A demokráciát, a kereskedelmi szabadságot megteremtő modern kor kezdetének tekinthető, ami meghatározta a világtörténelem alakulását. Azonban hatalmas elnyomást is hozott ez a folyamat magával, és sokaknak, akik elgondolkoznak ezeken a tényeken, nemigen lesz kedvük jubilálni. Ebben az évben Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella kiűzték a zsidókat Spanyolországból, és a dekrétum szerint Spanyolországot minden korú zsidónak a lehető legrövidebb időn belül, a visszatérés minden reménye nélkül kellett elhagyni. Ha nem engedelmeskedtek a parancsnak, akkor halálbüntetés várt rájuk. Ötvenezer zsidó családnak kellett elhagynia Kasztíliát és Aragóniát, és arra kényszerültek, hogy a menekültek életét éljék. Miután a zsidók már ezerötyszáz éve honosak voltak Spanyolországban, elűzték őket. Az indoklása az volt: elcsábítják az embereket a tisztán katolikus hittől, és megzavarják a spanyol nemzet egységét.

A kiűzésre való emlékezés azért fontos, mert az akkori és a sokkal korábbi időkből átvett zsidóellenes klisék és ürügyek mind a mai napig hatnak. Ezek megmérgezik a különböző szellemi hovatartozású emberek közötti légkört, és sok millió zsidó embertárs halálát okozták, és közvetve a mozlímokra, a menekültekre, a feketékre is kihatnak. Úgyhogy nem kell azon csodálkozni, hogy a zsidók Spanyolországból való kiűzetése, majd az inkvizíció megjelenése és a kereszténység kötelező felvétele, a kötelező

prédikációk után ez a trauma a keresztény világ elleni bizalmatlansággal párosulva élt tovább.

A háború után sokak ébredtek tudatára annak, hogy a zsidó nép elleni ellenségeskedés, bármilyen formában jelenjék is az meg, a zsidók számára akut életveszélyt és a keresztények számára a keresztény létnek a szétzúzását jelenthetik. A segítség a zsidóellenesség okainak feldolgozásánál; ennek a minden évszázadban felmerült bajnak a háttér-feltárása — ez a keresztény egyházak legfontosabb feladatait alkotja ma. Svájcban az együttélés minta-értékű annyiban, hogy a mai menekültek ugyanazokkal a gondolkodási sémákkal és problémákkal (kitoloncolás, üldöztetés) találkoznak, amelyek korábban a zsidókkal szemben jelentek meg. A mai fellépés a törökök, a tamilok, a fekete-afrikaiak ellen; a rasszizmus, ami ebben megnyilvánul, az a korábbi ellenségeskedésnek a szörnyű folytatásos drámája. A svájci zsidók nem menekültek, hanem svájci polgárok, és Svájcban van az otthonuk. A zsidók mai ellenségei rasszista, idegenellenes motívumokat is igénybe vesznek, de a vallási, társadalmi kategóriákban való gondolkodás elemeit is.

Ezen túlmenően azt is megpróbálják, hogy a zsidó közösségeket, amelyek Európa—szerte léteznek, felelőssé tegyék azokért a történésekért, amelyek Izraelben zajlanak, illetve Izrael állam körül történnek. Például a demokratikus Svájcban az elmúlt években temetőket gyaláztak meg a legkülönbözőbb városokban, különböző helyeken zsidóellenes frontok jöttek létre, és egy állítólagosan keresztény sajtó is egyre aktívabbá vált, és a zsidóságról szóló régi hazugságokat tálalja fel, az antiszemitizmust akarja szítani különböző pszeudokeresztény, pszeudohistorikus módszerekkel. Mint ahogy pl. a zsidóknak világuralmi terveik, elképzeléseik lennének.

Éppen ezekben a napokban a sajtó és a vélemény szabadság problémájával is foglalkozunk, és én úgy gondolom, hogy mindenféle zsidóellenesség esetében a sajtó- és a vélemény szabadság határai ott kezdődnek, ahol gyűlöletet aratnak, ahol előítéleteket prédikálnak, ahol tudatosan vagy nem tudatosan az igazságtalanságot terjesztik.

A kereszténységet a zsidó gyökörek hordozzák és táplálják, de a kereszténység a múltban a különböző vallási politikák maguk is a zsidóellenesség hordozójává, terjesztőjévé tették.

A II. Vatikáni Zsinat után a katolikus egyház és más egyházak is felvállalták azt a hosszútávú kötelezettséget, hogy nem tűrik tovább az antiszemitizmust.

Körülbelül 1960, az Eichmann-per óta és az 1965-ös, a II. Vatikáni Zsinat óta a katolikus egyház, a pápa, a vatikáni hatóságok, a püspökök és a zsinatok nem kevesebb, mint száz alkalommal nyilatkoztak a zsidóellenesség ellen, és ezekben az emberi szolidaritás: a zsidókkal, a zsidósággal való vallási és emberi szolidaritás kapott hangot. 1988. november 3-án a Pápai Justitia et Pax Bizottság által kiadott nyilatkozatban, amelynek a címe Az egyházzól és a rasszizmusról a testvéri társadalom érdekében. Minden zsidó—keresztény párbeszéd elsősorban akkor nyer értelmet, ha eltünteti az antiszemitizmust és egy individuális és társadalmi szolidáris életet tesz lehetővé, miközben elismeri és továbbra is nagyra értékeli a legitim hitbéli és kultúrabeli különbségeket. Azokat elő is segíti. Csak így lehet együttműködni a zsidók és keresztények és más népek és vallások közötti béke érdekében, és itt a kulcsszó a **szolidaritás**.

Ez rendkívül fontos szerepet játszik a zsidó—keresztény viszonyban. 1990. szeptemberben Prágában a vatikáni bizottság egy zsidó bizottsággal nyilatkozatot adott ki. Ebben az antiszemitizmust és a rasszizmust Isten és az emberiség elleni bűnként bélyegezték meg. Minden ellenségképben való gondolkodás ellentmond a keresztény gondolkozásnak — mondja a nyilatkozat — és elsősorban a vallási kötődéssel rendelkező emberekhez szól, de a gazdaság, a társadalom, a kultúra és a médiák felelős vezetőihez is, hogy nem szabad esélyt adni az emberiség elleni bűnténynek. 1990. december 3-án a pápa fogadta az említett nyilatkozat szerzőit, és teljes mértékben, minden fenntartás nélkül ő is elfogadta ezt a szöveget.

Az antiszemitizmus fogalmának rendkívül sokféle definícióját használják ma, óvatosan kell azonban bánni az-
zal, amit jelöl ez a fogalom, hiszen az egyszerű irigységtől

a szavak kiforgatásáig, hitelrontásig akár pusztító akciókat is jelenthet. A zsidóellenesség egy ellenőrizetlen, az általános erkölcs szerint elítélendő előítéletet jelent a zsidó néppel, történetével, vallási, szociális és kulturális identitásával szemben. Ez az előítélet, ez a klisé véres, a csőcselék által kezdeményezett államhatalmi pogromokhoz is elvezethet. A keresztény módon megszépített antijudaizmus egyik jellemzője az is, amikor karikírozott formában úgy említik a zsidó népet, mint amely az emberek, népek ellenségeskedésének kifejezője. Amikor a tulajdonképpen — a vallási — a pszichológiai elégedetlenséget a zsidó népre vetítik ki, ők lesznek a bűnbakok — a keresztények pedig a rivalitás ősi félelmeit ilyen teológiai trükkel próbálják kiváltani. Ugyanakkor régebben sok keresztény csoport a zsidókat mindenféle profán dologgal vádolta, mint például kútmérgezés, vagy vérvád, vagy ostyamegszentségtelenítés.

A zsidóellenesség nemcsak a zsidókra nézve káros, hanem a társadalomra is, amelyből az ered. Olyan elvakultság ez, ami megakadályozza, hogy a valóságot a valóságnak megfelelően ismerjük fel, és éppen ezért a zsidók ellenfelei ellen is fordul, hiszen saját elképzeléseik foglyaivá válnak. Egy társadalom, amelyik a zsidóellenesség mérgeét eltűri, az saját magát belsőleg semmisíti meg. A zsidóellenesség sokrétű, több mint kétezer év történetén áthúzódó jelenség. Éppen ezért széles körben az egész problémakomplexust tudatosítanunk kell az emberekben, társadalmunk köreiben. Ehhez pedig diszkussziókra van szükség, teológiai, szellemi értelemben is, de praktikus kérdésekről is kell beszélni a szociális megértés tekintetében. Ez a keresztények feladata, akik vallásos szeretetüktől fogva lemondanak arról, hogy a zsidókat vallási értelemben degradálják.

Éppen ezt kell magyarázni az embereknek, hogy ez elsősorban azt jelenti, hogy a zsidókkal szembeni felsőbbrendűségünkről lemondunk. Mint a keresztények számára nem mondható, hogy a zsidók az isteni kinyilatkozás felelősségétől elbocsátott, vagy akár elűzött nép volna, mert Isten szövetségét népével nem lehetett felbontani, és nem is lehet soha többé felmondani. A keresztények nem me-

hetnek el a zsidó nép mellett, hiszen az olajfába oltották be őket — ez áll a Rómaiakhoz írott levél 11. fejezetének 17-24. versében. A Bibliában az olvasható, hogy Isten a szétszórt, megtizedelt népét újra össze fogja gyűjteni, és ezzel helyreállítja majd minden népnek az üdvösséget.

A keresztény oldalon azt el kell fogadnia, hogy a zsidó nép a Tóra értelmében az elkülönülés népe. Ez adja meg a zsidó identitást, és a zsidó feladatot a világban. A zsidók a maguk részéről hamarosan tudatosítják ezt, ezért pl. a vegyes házasságokkal szembeni tartózkodásuk ilyen értelemben könnyen megérthető. Minden megértéshez szükség van arra, hogy a zsidóságot, vallását, történetét, jelenét ismerjék.

1974-ben a zsidósághoz fűződő kapcsolatoknak a II. Vatikáni Zsinat által létrehozott bizottsága direktíváiban a *Nostra aetate* zsinati nyilatkozat megvalósítása érdekében azt mondta, hogy a zsidóság problémáinak tudományos kutatását, illetve a zsidó—keresztény kapcsolatokat támogatni kell.

Ezeknek a direktíváknak az értelmében minden katolikus oktatási intézményt arra köteleznek, hogy megfelelő támogatást biztosítsanak annak érdekében, hogy a zsidókról való tudás a megértés és a barátság útján gazdagodjék. Az antijudaizmus keresztény oldalról a zsidóság iránti szeretettel legyőzhető. Ez a szeretet elsősorban abból a misztikus felismerésből kell hogy táplálkozzék, melyet az egyházak a bibliai népnek és zsidó utódainak köszönhetnek. Továbbá abból a tudatból, hogy a keresztény hit a zsidóságban gyökerezik és abból a reménységből is, hogy Isten országa teljes mértékben meg fog valósulni.

Arról van tehát szó, hogy a szeretetet és a vallásos energiát helyezzük szembe minden meglévő irigységgel, elutasítással és erőszakossággal. Ezáltal Isten előtti hódolatunk és emberiségünk is erősödni fog. Nem becsülhető alá az antiszemitizmus legyőzése folyamán, hogy a keresztények és zsidók a hétköznapijaik során minden különösebb ellenérzés nélkül találkoznak. Tehát hogy ha egyenértékű emberek, polgártársak, szomszédok és munkatársak elfogadják egymást, tudomásul veszik és tisztelik,

hogy a másik embernek más vallási meggyőződése és tradíciója van.

Pontosan ez a mai tanácskozás témája, hogy így megtanuljuk a másik ember hagyományait, meggyőződését tisztelni. De amikor a katekizmus és a prédikációk félrevezették az embereket, általuk az egyház olyan klíma megteremtéséhez járult hozzá, amelyben a náci birodalom lakosai meggyilkolhatták a zsidókat. A náci idők előtt és alatt az egyház mellett a politikai, a gazdasági és a társadalmi erők is csődöt mondtak. Ha ennek a csődnek feltárjuk a mechanizmusait, arra kell emlékeztetni magunkat, hogy milyen sok ember bizonyult zsidókkal szemben emberietlennek és istentelennek, meg kell állapítanunk, hogy sokuknak akkor saját hitük valódiságát kellett volna kétségbevonnia. Hiszen mindez többtízezer magyar zsidó halálával végződött.

Az Isten országa a zsidó hitben fontos szerepet játszott. A héber Biblia ígéreteket és előírásokat tartalmazott, hogyan kell az országban élni. A modern izraeli állam azonban nemcsak a Bibliára és a tradícióra épül, hanem a nemzetközi jogra is, amely minden nemzetre kötelező. Ez a létével, történetével, politikájával összekötött jog az állam megalapítása óta. 1973-ban a Francia Püspöki Konferencia ezt így fogalmazta meg: A történelem folyamán a zsidó nép mindig meg volt osztva, különböző nemzetek között élnek, de nemzeti lét után vágyakoztak. Ez a visszatérés: hogy ti. a zsidók visszatérjenek vágyaik országába, és ezeknek a következményei nagy próbát jelentettek az igazságosság számára. Politikailag nézve tulajdonképpen az igazságosság követelésének különböző felfogásai ütköznek össze. A konkretizáló politika, mint minden más politika, bírálható. De nem szabad a zsidóellenes szlogeneket gondolkodás nélkül elmondani, amely esetleg ahhoz vezethet, hogy Izrael létét kérdőjelezzék meg.

Ötszáz évvel ezelőtt nemcsak a zsidókat, hanem a muzulmánokat is kiűzték Spanyolországból. Pillanatnyilag körülbelül százezer muzulmán él nálunk, ehhez jön még azoknak a menekült embereknek az áradata, akik más vallásúak, akik más országokból jönnek át, Ázsiából vagy Afrikából. Ezekkel az emberekkel szemben nem mondhat-

juk azt, hogy kérem szépen, megtelt már a hajó. A fasizmus végén, Mussolini halála után sok tízezer olasz katona jött Svájcba, és a hajó akkoriban szerencsére nem volt tele. De amikor 1942-ben néhány ezer zsidó Franciaországból Svájcba akart menekülni, akkor azt hangoztatták, hogy a hajó megtelt. A svájci lakosság tisztességét mutatja, és ezt meg kell mondanunk, hogy a menekültpolitika megváltozott 1943-ban, amikor a svájci nép és mindkét egyház határozottan fölléptek az akkori kormány menekültügyi politikájával szemben. Az emberek kivonultak az utcára, és akcióikkal elérték a változást.

A mi, zsidósághoz való elkötelezettségünknek kell azt is motiválnia, hogy más emberekkel szemben nyíltak vagyunk, és hogy elfogadjuk őket. Ez segít egy zsidó—keresztény szolidaritási közösség megteremtésében, és ehhez más emberek is fordulhatnak, hogyha segítséget szenvednek. Ha sikerül nekünk a zsidók speciális identitását elfogadni és elismerni, akkor ez befolyást fog gyakorolni minden más emberrel való kapcsolatunkra, függetlenül annak bőrszínétől, vagy hogy milyen nézeteket képvisel.

Hölgyeim és uraim, ez az a bizonyos svájci szöveg, amit a bevezetőben említettem, és el tudnám képzelni, hogy ezt a szöveget sok tekintetben mintának tekinthetjük arra vonatkozóan, hogy mi történik a világ más országaiban. Ez elsősorban természetesen a svájci nép számára íródott, de talán más népek szempontjából is segítséget jellenthethet.

E számunk témájához még számos igen értékes kéziratot kapott szerkesztőségünk, melyeket következő számainkban közlünk.

Többek között:

A Notra Dame de Sion nővérek hétköznapijai

Balogh Judit: Tolerancia és zsidókérdés egyházainkban, társadalmunkban

Virág Teréz: Bepillantás a Holocaust rendelőbe

VIVÓDÁSOK

Az alábbi szemelvények és vallomásrészletek a szerkesztőnek küldött levelekből és kéziratokból valók. A szerzők egyelőre azt kérték, kilétük maradjon titokban.

Gyötrődők

1. Hogyan tudjam azt a sok szorongást, fájdalmat és gyűlöletet feloldani, amit az annyira elevenen átélt élmények ébresztettek. Egyben rögtön biztos voltam. Csak úgy lehetséges, ha én azoknak az embereknek megbocsátok. De ilyen mérvű erőszakot, amit el kellett szenvednem, hogyan lehet megbocsátani? Ez az emberi mértéket meghaladó, szinte lehetetlen követelménynek tűnt nekem. — Naphosszat kerültem minden emberi kontaktust, sétálni mentem, imádkoztam, reméltem és bizakodtam.

Amikor újra egyszer egy padon ülve töprengtem és imádkoztam, belül egy kép merült fel hirtelen előttem. „Láttam” mindazon emberek lelkét, akik engem és minket kínoztak, és akik időközben szintén meghaltak. Láttam amint a sötétségben mindazon gyötrelmeket elszenvedik, amiket nekünk okoztak és esdekelve és remélve a bocsánatunkat várják. Mert a mi félelmünk és gyűlöletünk fogva tartja őket, és megakadályozza, hogy tovább fejlődhesenek és Istenhez, a Fényhez közelebb kerülhessenek. Ugyanígy minket is kötve tart az ő akkori gyűlöletük.

A megdöbbenéstől és meghiúsultságtól sírnom kellett, mert éreztem a kölcsönös egymásra utaltságunkat.

2. „Nem a zsidók ölték meg...” — Pontosan ez volt az egyik olyan része a Bibliának, amikor rácsodálkoztam Istennek arra a hatalmas szeretetére, amivel a zsidó népet megajándékozta. Jézus meghatározott céllal jött el erre a világra. A megöletése is előre el volt határozva, Ő maga is utalt rá. Az egész megváltás-történet a zsidók körében zajlott le, az egyetlen kivétellel: a konkrét gyilkosságot nem engedte Isten az Ő kiválasztottjainak elvégeznie.

(Nem azt mondom, hogy a zsidó akkori vezetők nem akarták volna megtenni ezt dalos szívvel, de megvédte őket az Isten ettől. Ez nekem olyan csodálatos!)

A másik gondolatom ezzel kapcsolatban az volt, hogy milyen érdekes, hogy amíg a keresztényeknél kényesen vigyázunk a keresztény szó tisztaságára, vagyis inkább úgy könyveljük el, hogy a Holocaustban nem is vettek részt a keresztények, csak jelen voltak, addig a zsidóknál mindenki egy kalap alá (mégpedig negatív kalap alá) kerül, sőt ebben az esetben még olyan szerepet is kapnak, illetve olyantól akarjuk megvédelmezni őket, amit el sem követtek.

Ha a katolikus templomban azt a szót mondják „zsidók”, sohasem a Szent Család-ra gondolnak vagy a tanítványokra, hanem mindig a negatív szereplőkre. Ennek pedig egyenes következménye, hogy ha a most élő zsidókról beszélnek, mindig csak a negatív figurák lebegnek az emberek szeme előtt.

Egyre azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a keresztény család mennyivel magasabb rendű mint a zsidó család (a bibliai időkre vonatkoztatva), természetesen zsidó és keresztény hallgatóság előtt. Azóta sem fér a fejembe, hogy ha egyházunknak hivatalos álláspontja szerint a zsidó család ennyivel alacsonyabb minőségű mint a keresztény család, akkor miért állít példaképül a keresztények elé pontosan egy zsidó családot, a Szent Családot. (Hívő zsidó nő, hívő zsidó férfi és egy teljesen szabályosan a zsidó vallásnak megfelelően nevelt zsidó gyerek volt a Szent Család). Mindig azt lehet hallani, hogy „testvérek, legyen példaképek a Szent Család”, igaz, még soha az életben (52 éves elmúltam) nem hallottam, hogy ez egy zsidó család volt.

Azt nem tudtam, hogy a menedéket kért zsidókat rendszeren megkeresztelték, sőt annyira komolyan vette ezt az egészet az egyház, hogy előkészítő oktatásokat is elrendelt. Ezeket az oktatásokat még időhöz is kötötték — még ilyen formán is nehézségeket gördítettek az egyes emberek elé, akiknek az életben maradásuk is kétséges volt.

Saját szavaimmal kifejezve: A katolikus egyház nem a zsidókat mentette, hanem embereket, akiknek a földi éle-

tért cserébe a hitüket kellett megtagadniuk!!! És ezt mind a keresztény egyház várta el. Le vagyok taglózva.

Kérdésem: érdekli-e az egyházat egyházat egyáltalán e keresztelési tevékenységének a gyümölcse? Azaz, hogyan alakult a megkeresztelték hitélete: az eredmény véletlenül nem a két szék között a pad alatt?

3. 1992-ben a leglényegesebb mondása II. János Pál-nak szó szerint a következő volt:

„Az egyház a zsinattal együtt elvetette az antiszemitizmus mindenfajta megnyilvánulását, bárkitől indultak is ki azok a zsidók ellen. Ismétlem, — mondta a pápa — bárkitől is...”

(A római zsinagóga „hívei” ekkor felállva és tapsolva ünnepelték a pápát, illetve megnyilatkozását. Én pedig nagyon szomorú voltam... Arra gondoltam, mit szólnék, ha egy hosszú évtizedeken át gyónását el nem végző egyén azt mondaná nekem, amikor végre valami okból gyónni jön hozzám: Bánom mindazt a bűnt, melyek „bárkitől indultak is ki, elkövetődtek mások ellen... Ismétlem: bárkitől indultak is ezek ki...”)

Kiútkeresők

1. Így hát ami az ítéleteket illeti, bennük nincs hiba, csak a végrehajtási utasításban, illetve főképp ennek módja részletes megjelölésében van! E téren igaz a régi latin közmondás: *Aliter in theoria et aliter in praxi!* (Más az elmélet és más a gyakorlat!)

Valaki mondhatná cinikusnak tűnő idézetem után: mit gondolok, mit mulasztott e területen a magyar katolikus egyházi vezetés, mit kellene pótolnia, ha valóban és nemcsak szavakkal ítéli el a zsidógyűlöletet?

Sokat szóvá tettem az elmúlt évtizedek lelkigyakorlataival kapcsolatban: Miért nem téma soha ezeken a klerikális zsidóellenesség, ami súlyos bűnné fajulhat, legalább annyira mint a cölibátus durva és habituális megsértése!?

A püspököknek kell legelőször egymás között e témakörben szívvel és lélekkel közös nevezőre jutniok (a II. Vatikáni Zsinat óta megjelent nagyjelentőségű római határo-

zatok szellemében a zsidó—keresztény kapcsolatról mindmáig magyar nyelven meg sem jelentek nálunk!) Azután a püspököknek intenzíven instruálniok kell papjaikat ennek a kérdésnek morális, biblikus és pasztorális jelentőségéről és részleteiről. Rövid újságnyilatkozatok vagy felolvasandó püspöki körlevelek ebben a kérdésben teljesen eredménytelenek!

2. Az ortodox zsidókat szám szerint kevesen képviselték, de egészen meglepődtem, mennyire kedves Isten előtt a hűség. Weinberg professzor, zsidó vallása minden kis részletéhez hű rabbi, amikor a feszültség kellő fokot ért el, a Szentlélek az ő szájába adta Krisztus szavait anélkül, hogy ez nála tudatos lett volna. Ő, akinek fél családja a Holocaust áldozata lett, tudta a megbocsátás és irgalom szavait kimondani és az eseményeket egy más dimenzióba emelte.

Isten irgalma végtelen, és abban a pillanatban, amikor az ember megtört szívvel beismeri, hogy bűnös és egyformán bűnösök vagyunk Őelőtte mind, akár Őt magát nem ismertük fel a Megtestesülésben, akár Őt a misztikus Testében, a történelem folyamán bármikor a másik emberben, népben.

3. Az alábbi pontokat — gondolattól gondolatig tapogatózva — úgy csomóztam meg, mint aki hágsót készít magának egy mély verem homályában.

Isten keresi az embert és viszont. Az ember közösségnek, népnek a tagja. A hit és annak kifejeződése is (kulturusz, erkölcs) közösségi. Mindez a zsidó nép életében különleges módon alakul: eljutnak az egyistenhitre. Törvények, szokások, előírások védik a közös kincset; ahhoz mindig (illetve újból és újból) ragaszkodnak: Istennel szövetségben élnek, történetük szent história, a mi szavunkkal: üdvösségtörténet.

A választott nép sorsa — Isten hűségét, gondoskodását, királyságát mutatva — előre jelzi, hogy miféle sorsot szán minden népnek Isten. A zsidó népet nemcsak uralkodók, de próféták is vezetik: ostromoznak, bátorítanak, ígére-

tekkel vígasztalnak. Beszélnek egy jobb korról, mely kibontakozik a szövetséghez visszatérő nép által, vagy hirtelen jön létre Isten közvetlen beavatkozása révén (apokaliptika). A megújulásban Isten emberének (a kiválasztott személy: próféta, király) is szerepe lehet, de az egész népre vonatkozik az üdv, az áldás. Ilyen próféta volt Jézus is. Sürgetőnek érezte az időt (Isten közelségében élt, karizmatikus volt), megtérésre szólított.

Sorsát a történelmi háttér is alakította: kortársai messiást vártak; benne meglátták. Ő ezt nem utasította el, így a nagypolitika végzett vele. Tanítványai nem tudtak beletrörödni a halálába: átadták magukat a hitnek, miszerint Isten megmenti a halálból azt, aki hozzá olyannyira hű volt. Teljes meggyőződéssel és karizmatikus erővel kezdték hirdetni ezt a feltámadást, és felelevenítették Jézus sajátos törvénymagyarázatait.

Követőket kerestek, szereztek, miközben várták, hogy a Mester visszatérjen és befejezze művét: Isten Országának helyreállítását. A visszatérés egyre késlekedett, Jézus rehabilitációját a mennybe helyezték. Egyre inkább eltolódtak a hangsúlyok. Be kellett rendezkedni a tartós várakozásra. Kialakult az egyházi szervezet, a teológia, a kultusz. A zsidóság vallási vezetői és a keresztények a különállásukat kölcsönösen ellenségesen indokolták. Jeruzsálem pusztulása ugyan apokaliptikus volt (odalett maga a templom is!), Jézus azonban nem tért vissza.

A zsidóság szétszóródásával a keresztények elvesztették erős kontrolljukat, illetve úgy gondolták, hogy a leszerpelt zsidóság helyére kell lépniök: átvállalják a feladatot, hordozzák az ígéreteket. A zsidó közösségek ettől fogva zavaró elemmé váltak a keresztények számára. Istenhez való hűségük kihívás volt; folyamatosan vetélytársként érzékelték egymást. Mind a zsidók létét, mind az irányukban tanúsított magatartást meg kellett indokolni: kialakult a teológiában és igehirdetésben az antijudaizmus, a mindennapokban pedig az antiszemitizmus. Az zsidóság elviselésének tehertétele kettős: nemcsak népként, de valálasként is különböznek a befogadó országtól. (Az első áthidalható szokott lenni, ha önmagában áll.)

A zsidók igyekeznek beilleszkedni a különböző országokban, amennyire ezt önazonosságuk őrzése megengedi. Szorgalmuk, ügyességük (ügyeskedésük) révén — rá van kényszerítve — megszilárdítják helyzetüket, irigységet váltanak ki.

Szétszórtságuk (=elterjedtségük) és ismeretlenségük miatt (hisz vallási szokásaik miatt otthon másként viselkednek, mint a nyilvános életben) félelmet keltenek. Ismeretlen nagy hatalomnak, kiszámíthatatlan kapcsolatrendszernek érzékelik őket.

Az ellenszenv, a félelem tetlegessé válik: korlátozás, eljárás, üldözés, népirtás lesz belőle. Ehhez ideológiai támasz lehet a tömegekben meglévő, vallási eredetű ellenérzés.

Tennivalók

Együttérzéssel lássuk be, hogy a zsidóság hosszú története folyamán mennyit szenvedett és hazátlanná lett. A kommunizmus bűneit nem szabad a zsidók egyetemleges bosszújának tartani. Az áldozatok közt is voltak zsidók. Meg kell különböztetni a zsidóságon belül azokat a vétkeket, akik most antiszemizmust rikoltozva takargatják bűneiket. Nem lehet helye semmiféle egyetemleges számonkérésnek. Az igehirdetésben, hitoktatásban be kell mutatni az emberi természettel köztünk élt Jézust (ez eddig nagyon el volt hanyagolva), — igyekezzünk az Ő hitét eltanulni, magatartását utánozni.

Szóljunk Jézusról, mint zsidó prófétáról, aki kifejtette a zsidóságnak már megígért univerzalizmust: az egyház tágabb ajtó Istenhez, mint a zsidó nép, hisz nem lehet minden ember zsidóvá. Van lelki Izrael és van a szív körülmetéltsége. A zsidóság ezentúl is megmarad az egyház ősmintájának, de önmagában is szerepe van: Ő inkább a hegyen épült város, míg az egyház inkább a halász hálója.

Egymással való kapcsolatuk lehetne családias, hisz tudnának együtt imádkozni, Isten akaratát keresni, a törvény szerint cselekedni. Jó volna, ha különbözőségeiket kölcsönösen ismernék, tapintattal kezelnék, tisztelnék. Az egyház ássa bele magát jobban az Ószövetségbe. A zsidók

tegyék bátran mérlegre Jézust és az egyházat. Egyikük se féljen önkritikus következtetéseket levonni.

Zsidók és keresztények közös felelősséggel forduljanak a világ többi vallása felé, a hitetlenek felé. Fogadják közösen azok érdeklődéseit és eredményeit. Hiszen együtt alkotják a Siont, amelyhez a népek majd elzarándokolnak.

4. Azt hiszem önmagunk elfogadásában van a legnagyobb esély arra, hogy másokat el tudjunk fogadni. Hogy a saját félelmeinket ne a többiek arcáról véljük ránk tekinteni. És mi se keltsünk félelmet se magunkban, se másokban. Mert ez a legnagyobb merénylet az ember Istentől kapott méltósága ellen.

5. Mindenekelőtt tudatosítani kell, hogy a „zsidó” szó árnyaltabb okfejtésben nem használható, mert igen sokféle jelentése van illetve többféle identitás megjelölésére szolgál. Például vannak vallásos zsidók, vannak cionista zsidók és ezek a zsidó államiságról esetleg homlok-egyenest ellenkező nézeteket vallanak. Vannak nemhívó zsidók és vannak akiket egyszerűen annak címkéznek, holott nem vállalják a zsidó identitást — a sort sokáig lehetne folytatni. Mindig meg kell határozni, hogy kikről van szó, amikor „zsidókat” emlegetünk.

Egyébként a magyarban ennek a szónak önmagában van bizonyos bántó mellékjelentése a sok vulgáris negatív jelzős kifejezéssel való asszociáció miatt. Persze a „kereszténység” majdnem annyira használhatatlan fogalom mint a „zsidóság”, mert adott esetben jelentheti a katolikusokat, az összes keresztény vallást, az egyes keresztény közösségeket, a teológiát, a római kúriát, vagy egyszerűen nemzsidót — ahelyett, hogy a Jézust követők megnevezése lenne.

Az identitás megőrzésének nem az a módja, hogy görcsösen ragaszkodunk idejétmúlt megfogalmazásokhoz, hanem az, hogy minden időben kialakítjuk a másik (a másféle) emberrel, közösségekkel való hatékony együttműködést. A kereszténységnek nagy lemaradásai vannak ezen a téren. A globálissá vált világ totális kihívásaira nem lehet rész-válaszokat adni (keresztény válasz, buddhista vá-

lasz, zsidó válasz — vagy technokrata, hatalmi vagy épp „zöld” válasz stb.). Közösen kell kimunkálni egy emberi választ — hitem szerint olyant, amiben benne van az Istennek az az üzenete, ami évezredek óta folyamatosan kínálja azt a sajátos szempontot, amit jelenleg ki-ki a maga esze szerint ért (félre) és használ fel — nem a közös megoldás érdekében, hanem a másik ember ellen.

A tudomány és technika megmutatta, hogy nem oldja meg a gondokat; a vallás, a transzcendens gondolkodás még nem jutott szóhoz — talán épp azért, mert egyetlen felekezet, közösség sem tudott egész emberiség-szélességben gondolkodni a saját vezető szerepének megkérdőjelezésével. Talán ez az igazi kihívás, amely a zsidóság és kereszténység felé egyaránt irányul. Talán itt, most válthatná valóra küldetését az a történelmileg sajnálatos módon kettészakadt vallás azzal, hogy a két félben önmagára talál és kovásza lesz az egész emberiségre kiterjedő vallásos indíttatású humán-reformnak?

A Holocaust minden áldozatának emlékére

akiknek halálában kereszténységünk minden volt,
jelen és jövő gyengesége is vétkes.

„Imádkozzunk Izraelért, az igazakért, valamiképpen mindenkiért, aki elhagyta ezt a földi világot, hogy mennyei békesség és a túlvilági életben való gyönyörűség legyen az ő osztályrészüik, hogy irgalmat és kegyelmet nyerjenek minden, az égnek és földnek hatalmas Urától.”

Kiss Arnold, Gileád — vigasztalás könyve. Budapest, 1906.

Összeállította: Dévény István

Zsidók és keresztények, zsidóság és kereszténység — súlyos elvi kérdésekkel, ítéletekkel és előítéletekkel, megdöbbentő történeti tényekkel terhelt problémakör. Abszolút tisztán, elfogultságtól mentesen alig lehet ehhez a bonyolult anyaghoz hozzányúlni. Könyvek százai, ezrei állnak — állnának — készen a recenzens munkájához, így már a válogatás is „perspektíva” kérdése. A közeledést szeretném művelni, az érintkező felületeket kiszélesíteni, s ha valaki mégis érintve érzi magát, legyen megértéssel: nem állt szándékomban bárkit is sérteni. Nem szabad elhallgatni, ami a kereszténység számlájára írandó, de téves felfogás lenne az is, ha a történelem teljes terhét a kereszténység vállára raknánk. Induljunk ki mégis abból, amit vállalni kell, s szólaljanak meg először zsidó tudósok, akiknél magától értetődőnek tarthatjuk a tudományos becsületességet: csak azt mondják, amit bizonyítani lehet.

**Schalom
Ben-Chorin,
Weil wir
Brüder sind.**

Ben-Chorin 75. születésnapjára jelentette meg a Bleicher kiadó ezt a tanulmánykötetet. A szerző következő szavaival kezdődik a mű: „Ajánlom ezt a könyvet a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem evangélikus-teológiai fakultásának, hálám jeléül, a teológiai doktorátus címének adományozásáért.” A kitüntetés érthető, ha rövid pillantást vetünk Ben-Chorin eddig megjelent könyveinek címére. „Hazatérés. Jézus, Pál és Mária zsidó szemmel” (3 kötet, 1983); „Teológiai párbeszéd. A keresztény-zsidó dialógus metszőpontjai” (1975); „Zsidó etika az egyházatyák írásai alapján” (1983); „A szövetség táblái. Sínai hegyén elhangzott tíz szó” (1979). Most kiemelt tanulmánygyűjteményének címét is érdemes magyarul hallani: „Mert testvérek vagyunk. A keresztény-zsidó dialógus mai helyzetéről.” Testvérek — s nem ellenségek. „Ez a találkozásmód feltételezi a tiszteletadást: különböző hívő meggyőződésből kell kiindulnunk, mindegyikünk a maga módján beletartozik az üdvösség történetébe” — olvassuk a kísérő fülszövegben. A „dialógus mai helyzetéről” 1983-ban tartott előadást. Hogy mi van ma, azt csak történelmi visszapillantás alapján érthetjük meg. Ez a történelem viszont egyidős a kereszténységgel. Jézusnak a farizeusokkal és írástudókkal folytatott vitáit az első és második században fogalmazták meg (ezzel a megállapítással egyetért az újszövetségi tudomány), abban az időben, amikor a „secessio judaica”, a zsidóságtól való elszakadás már megtörtént. Vegyük például a negye-

dik evangéliumot. Itt zsidókról és Jézusról, mint két különálló valóságról van szó, mintha Jézus nem lett volna zsidó. A kortársak viszont Jézust „rabbi”-nak nevezték, „te rabbi vagy Izraelben”. Az igazi feszültség később jelentkezett, elsősorban az ún. pogánykeresztények hatására.

Itt van például Justinus vértanú dialógusa egy Tryphon nevezetű zsidóval. A dialógusban a zsidó mindig a rövidebbet húzza, Justinus bizonyítékaira nem képes feleletet adni. Így, ebben a formában azonban nem valóságos, hanem kitalált „papírzsídó”: a szerző eleve úgy állította be, hogy saját véleménye kerüljön az érdeklődés középpontjába, s bemutassa, milyen képtelenek a zsidók arra, hogy lényeges kérdésekre feleletet adjanak. Ezen az alapon azonban nem lehet igazán dialogizálni. Sajnos, a későbbi időkben éppen ez a mentalitás erősödött.

Aranyszájú szent János, előbb antiochiai, majd bizánci püspök (354-407) egyik homíliájában így beszélt a zsidókról: „A zsinagóga olyan mint egy bordélyház, mint egy színház. Tolvajok barlangja, vadállatok búvóhelye. Szellemi dolgok iránt nincs érzékük. Nincs magasabb képességük mint a kecskéknak és disznóknak. Kicsapongás és mértéktelen evés-ivás — ezzel telik életük.” Ben-Chorin ehhez az idézethez a következő megjegyzést fűzte: „Gondolják csak el: ezek a homíliák a szerzetesek és klerikusok asztalán feküdtek, hiszen Aranyszájú János a kor legolvasottabb szerzői közé tartozott. Ezek a szerzetesek és klerikusok sokszorosították gondolatait. Amit olvastak, hitoktatásukban és prédikációikban továbbadták. Elképzelhető, milyen torzkép alakult ki a zsidókról az évszázadok során. Ilyen mélységes rosszakarattal nem lehetett dialógust folytatni.” Nem csak a keleti, hanem a nyugati kereszténység világában sem. Mérhetetlen nagy tekintélyre jutott Ágoston, s nála olvashatók a következő szavak: „Zsidó a szentírást soha meg nem értheti. S Jézus haláláért is mindörökké felelősek lesznek.”

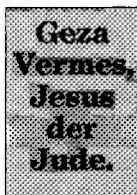
A középkorban sor került ugyan néhány „dialógusra”, de itt egyértelmű volt a térítés szándéka. „Egyik oldalon áll az ecclesia militans, a harcoló egyház, amely ecclesia triumphans-nak, győzelmes egyháznak tartotta magát. A másik oldalon egy marék megfélemlített zsidó, akiknek szószólója azzal számolhatott, hogy máglyán végzi. Grófi, hercegi területekről, egy-egy városból, királyságból lehetett kiűzni a zsidókat — persze úgy, hogy elkobozták vagyonukat. A vita idejére biztosították ugyan a szólásszabadságot, de utána már más mértékkel mérték. Így pl. Tolédóban, ahonnan egy zsidó tudós, Nachmanides egy sikeres vita után elmenekült és Jeruzsálemben keresett menedéket, mert féltette életét.”

Ben-Chorin rövid pillantást vet még a reformáció és a felvilágosodás idejére, s megállapítja, hogy „nyugaton a helyzet változatlan”. Jelentős mozgásra még a legutolsó századfordulón sem került sor. Adolf von Harnack ekkor tartotta előadásait a berlini egyetemen a „Kereszténység lényegéről”. Fekete-fehér képet rajzolt ő is: a zsidóság a törvény, a kereszténység a szeretet vallása. A zsidók a bosszúálló Istent, a keresztények a kegyelem Istenét imádják. A zsidók beszűkültek egy faj világába, a keresztények vallása egyetemes. Ez a torzkép kihívást jelentett egy fiatal zsidó tudósnak: Leo Beck megrajzolta a „Zsidóság lényegét”. 1949-ben kérdezte tőle Ben-Chorin, hogy kapott-e munkájára választ Harnacktól? „Hogyan képzelem! — válaszolta Beck. Abban az időben ez elképzelhetetlen. Egy német teológiai tanár, aki Adolf von Harnack szintjén állt, nem bocsátkozott párbeszédbe egy zsidó rabbival — akkor sem, ha ez utóbbinak akadémiai műveltsége volt — csupán azért, hogy tisztázza a kereszténység és zsidóság helyzetét.” (*Zum christlich-jüdischen Dialog heute. Gerlingen, Bleicher Verlag, 1988. 238 o.*)

Ma már más a helyzet, mégis. „Kedves hallgatóim! Lássunk tisztán. Ezt a keresztény-zsidó dialógust hatmillió zsidó — ezek között egymillió gyermek — vérének áldozatával kellett megvásárolni ... Amikor a krematóriumok füstje eloszlott, akkor kezdődött el a párbeszéd a megmenekültekkel.” Ebben az első periódusban még jelentős szerepet játszott a büntudat. Erre azonban nem lehet maradandó dialógust építeni. Már csak azért sem, mert azok, akiket valóban büntudat terhelhet, lassan kivonulnak az életből. „Lépjen ennek helyére az egzisztenciális gondolkodásmód: tekintsenek keresztény létük felől a mi zsidóságunkra, de tekintsünk mi is zsidó létünk felől a kereszténységre.” A dialógus nem egyirányú út, sehová se vezet, ha csak az egyiktől kívánjuk, hogy mozogjon, a másik közben mozdulatlanul vár. Vegyük tudomásul, hogy a kereszténység évszázadai (két évezrede) alatt sem semmisült meg a zsidóság hite, mint ahogy nekünk is tudnunk kell, hogy Bar Kochba (Kr.u. 135) és a 17. századi Sabbatai Zvi közötti időszakban mintegy harminc messiási mozgalom keletkezett, eltűnt mindegyik, csak az nem, amely az első században Jézus Krisztussal kezdődött. Ha hiszünk a történelem Urában, akkor ezt nem tekintheti egyikünk sem véletlennek.” Ennek a közeledésnek zsidó és keresztény jelei egyre szaporodnak. Néhány példa az előbb nevezettek köréből: Pinchas Lapide (szül. 1922) Frankfurtban élő zsidó teológus és vallástudós jónéhány könyvében jelezte a kereszténység iránti nagyon komoly érdeklődését, s mindegyik már több kiadást ért meg:

„Zsinagógákban hirdette az igét”; „Nem József fia ez?”; „Ki volt felelős Jézus haláláért?”; „Miért nem jön a Messiás?” Némelyik-nél ez az alcím olvasható: Evangélium-magyarázat a zsidóság felől. Hídépítésre törekszik, mint ahogyan teszi a budapesti születésű Vermes Géza is (szül. 1924), aki Oxford egyetemén a zsidó tudományok professzora. Németre átdolgozott „Jesus the Jew” című műve most jelent meg:

Hatalmas tudományos apparátussal megírt munka, inkább lefordítani kellene, mint kísérletet tenni rövid ismertetésére: „Jézus, a zsidó. Egy történész olvassa az evangéliumokat.” Egy pillantás az újszövetségi idézetek jegyzékére: Hét oldalon jelzi az idézett szövegek lelőhelyét (csupán tájékoztatásul: Márk evangéliumának első fejezetéből vett szövegek a könyv 33 oldalán szerepelnek). Előszavában

Martin Buber idézi: „Mi zsidók Jézust belülről ismerhetjük, zsidó létéből fakadó indítékai és sugallatai alapján, amely az azóta neki alávetett népek számára mindig elérhetetlen marad”. Erre vállalkozott az oxfordi tudós: „Jézus a zsidó című könyvem azoknak írtam, akik — a szerzőhöz hasonlóan az evangéliumokban feljegyzett szavak és események korai jelentéstartalmát szeretnék megismerni, s így a történelmi Jézus mélyebb megértésére töreksenek. Keresztények és zsidók álltak szemem előtt, de azok is, akik más valláshoz tartoznak, sőt a vallástalanok is.”

Könyvének első részében Jézus életét próbálta Vermes Géza megrajzolni, beleágyazva a korabeli zsidóság történetébe, a különböző vallási mozgalmakba. A második rész az újszövetségi kitüntető jelzőkre irányítja figyelmét, s próbálja megértetni, hogy mit jelenthetett (sőt egyáltalán mikor keletkezhetett) az a „cím”, hogy Próféta, Úr, Messiás, Emberfia, Isten Fia. A harmadik rész ad a Jézushoz való közeledés számára közvetlenebb találkozást, három fejezetben: Az evangéliumok történelmi értékelése, Az Atya és az ő országa, Jézus és a kereszténység. Ez utóbbiból érdemes néhány gondolatot idéznünk.

„Megszoktuk, hogy Jézusban a vallásos tisztelet tárgyát tekintsük, s hajlunk arra, hogy megfélemedezzünk: a korai beszámolóknál Jézus nem a vallásosság tárgya, hanem vallásos ember.” A korában érvényes zsidó vallási előírásokat minden tekintetben betartotta. Részt vett a zsinagógák szombati istentiszteletein, mint zarándok kereste fel a jeruzsálemi templomot, böjtölt. Még törvénybírálatának is van hagyománya. Azokban az évszázadokban szokás volt az előírások sokaságát kevés lényegre szűkíteni. Jézus kortársa, Alexandriai Philo a tíz parancsban látta minden törvény összességét. Egy 3. századbéli rabbi a

15. zsoltár alapján tizenegy, Izajás szerint hat (Iz 33,15), Mikeás szerint három (Mi 6,8) „alaptörvényt” tart szükségesnek. Sőt, Deutero-Izajás (56,1) nyomán elég csak egyre gondolni: Tartsátok meg a törvényt, szabjátok tetteiteket az igazsághoz. — Jézus is a tízparancsot emelte ki (Mk 10,19), s a kérdésre, hogy mi a legfontosabb, a kettős irányú szeretetre figyelmeztet (Mk 12,29). Az, ami mindent összefoglal, más szövegezésben megtalálható már a zsidó háttérben. Hillel rabbi (egy nemzedékkel Jézus előtt) fogalmazása: „Amit magaddal kapcsolatban elvetsz, ne tedd felebarátodnak. Ez az egész törvény, minden más csak kiegészítő magyarázat.”

A szombati nap megszentelésével kapcsolatban nagy vitákat jegyeztek fel az evangéliumok. A probléma azonban nem volt ismeretlen a törvényt magyarázók előtt sem. Az élet megmentését pl. mindenkinek feletti törvénynek tartották. Jézus után mintegy száz évvel, a Hadrianus császár alatti zsidóüldözéskor jegyezték fel a következő regulát: „Minden törvény előtt áll az élet védelme, mindent szabad tenni — kivéve a bálványimádást és gyilkosságot.”

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy Jézus a rituális és kultikus parancsokat is szem előtt tartja. Egy meggyógyított leprást a papokhoz küldi, „mózesi ellenőrzésre”, helyesli a templomnak adott ajándékokat, sőt a tized-beszolgáltatást is („igazságságot, irgalmat meg kell tenni, a tizedet nem szabad elhagyni” Mt 23,23) — annak ellenére, hogy ez utóbbi a földművelő nép előtt nem volt túlságosan népszerű. — Hogy a bensőségre, a lelkültre helyezte a hangsúlyt, az sem volt ismeretlen a korabeli zsidóság előtt. A példabeszédekben való szólás pedig „őseredeti” rabbinikus szokás volt.

Vermes Géza nem akarja Jézust egyenlőségi szintre hozni, inkább arra akar figyelmeztetni, hogy ne lássunk a zsidó vallásosság és Jézus között áthidalhatatlan szakadékot: Jézus zsidó volt. „Vallásos életnek tartotta a zsidó vallási előírások betartását, a tóra egyes törvényei iránti tiszteletet. Ugyanakkor olyan hatékony erőre mutatott rá, amely nem további kazuisztikus részletek felé sodor, inkább a törvény legbenső lényegére, őseredeti szándékára hívja fel zseniális módon a figyelmet. Ő látta, hogy mindez eszköz arra, hogy Istennek, az Atyának és Királynak szolgáljunk.” Mi történt a későbbi időkben? Ismerős Pál apostol állásfoglalása: „A törvény végső célja Krisztus” (Rom 10,4) — s ezt úgy értelmezték, hogy befejezés, feloldódás, végső értelemben megszüntetés. A zsidó hagyományba épülő „teocentrikus” jézusi vallásosságot kiszorította a „krisztocentrikus” gondolkodásmód, s megszületett a zsidóság és kereszténység anta-

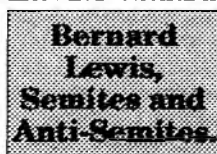
gonisztikus feszültségének teológiája. „Néhány hónapon, esetleg két-három éven át látták és hallották Galileában és Jeruzsálemben ezt a hús-vér emberségű Jézust. Ő kompromisszumok nélkül tartott ki isten- és emberszeretében. Meg volt győződve arról, hogy példájával és tanításával áthatja, s a mennyei Atya iránti szenvedélyes kapcsolatra indítja az embereket. Ennek a Jézusnak vonzóereje oly erős volt, hogy a kereszt gyalázata és megáláztatása, egész művének összeomlása sem tudta kioltani az őt követő férfiak és nők hitét. Sok idő telt el azonban azóta, hogy így emlékeztek meg róla. Korszakos változások történtek, az evangéliumok egyszerű és hűségesen vallásos zsidó embere a háttérbe szorult, s átadta helyét az egyház által megfogalmazott dicső és fenséges Krisztusának.”

Nincs itt hely teológiai vagy egzisztenciális vitára, egy könyvmertetőnek ez nem lehet célja. Vermes Géza befejező szavai tükrözik azonban azt a Jézus iránt tanúsított tiszteletet, amelyet a bevezetőben idézett Martin Buber óta egyre gyakrabban találunk zsidók állásfoglalásában: „Ha közösen emlékeznénk Jézus tanítására, a mennyei Atyához fűzött kapcsolatára, ha egyetemes érvényűnek ismernénk el — vajon nem lenne Isten gyermekeinek nagyobb esélye arra, hogy az emberek közötti testvériség eszménye ne csupán üres álom legyen, hanem valóság?” (*Ein Historiker liest die Evangelien. Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1993. 282 o.*)

Ezt a vágyat tükrözik **II. János Pál** pápa szavai is. 1980-ban a mainzi Dóm-múzeumban szólt a zsidóság képviselőihez. Beszédéből vesszük a következő részletet:

„A közöttünk kialakult dialógus lényeges és központi eleme az a találkozás, amelyre a mai keresztény egyházak és a Mózes-sel kötött szövetség ma élő tagjai között jöhet létre. Itt arról van szó, hogy a keresztényeknek jobban kell érteniök a zsidó vallási hagyományt, hogy megtanulják, a zsidók átélte vallásossága milyen alapokon nyugszik. Ennek a kölcsönös ismerkedésnek útja a dialógus ... Az Ábrahámnak adott ígéret és meghívás fényében tekintek az önök népére, a népek egyetemességében viselt sorukra és szerepükre. Szívesen imádkozom önökkel együtt népükért és hittestvéreikért, de azért az országért is, amelyre minden zsidó oly nagy tisztelettel emlékezik ... Azt kívánom, hogy Jeruzsálemben minden nép békességet kössön, s Ábrahámban áldottá váljék.” Ennek a megkívánt találkozásnak azonban súlyos adósságterhet kell hordoznia. Most, a 20. század vége felé inkább szemlélők vagyunk, mint résztvevők. Szemlélői az arab-zsidó ellentétnek, az arab világban fellobbant „antiszemitizmus-

nak". Hogyan lehetséges ez — hiszen mindkét népnek szemita gyökerei vannak? Erre próbál választ adni Bernard Lewis, aki az USA egyik leghíresebb egyetemén, Princeton-ban a „Közel-keleti tudományok” professzora. Erről csupán néhány sorban szólok, mert közvetlenül nem ez a témánk.

Lewis professzor a hátteret keresi: honnan ered az arab világban az a gyűlölet, amely ilyen kijelentésre ragadta el még a vezetőket is: „Kergessétek őket (a zsidókat) a tengerbe.” Ez az ellenséges indulat nem csupán a háborús feszültségekben jelentkezik. Sokkal jelentősebbnek tartható az, amiről keveset tudunk, mert messze távolból kevésbé feltűnő. A kisiskolások könyveitől az egyetemi oktatás szintjéig szünet nélkül megy a propaganda a zsidók ellen — nem is beszélve az újságokról és a parlamenti vitákról.

Milyen út vezetett idáig? Palesztina és a legtöbb zsidó diaszpóra arab hódítására az iszlám keletkezésének első időszakában, a 6.-7. század fordulóján került sor. Háttérbe szorították, értékszíntben maguk alá helyezték, de eltűrték, tolerálták őket. A kezdet kezdetén — még Mohamed idején — a medinai zsidó közösség megsemmisült, de teológiai vitákra nem (vagy alig) kerülhetett sor. Az „igazhívók” is Ábrahámig vezették ugyan vissza önmagukat, de nem tartották magukat „új Izraelnek”, mint a keresztény egyház, ahol ez fokozódó feszültségek forrásává vált. Az ószövetséget nem vették át, mert Mohamedet Isten új és végső, önmagában mindent egyesítő isteni küldöttnek tartották, így nem is vitázhattak arról, hogy az Írás értelmezésében kinek van igaza. Még a középkor folyamán is több-kevesebb nyugalmat élvezhettek a zsidó közösségek arab fennhatóság alatt.

A keresztény Európa világában azonban a teológia „diszkvalifikáló” hangja — patrisztikus kor öröksége egyre erősödött. Mindez nem maradt az elmélet szintjén. Ismerős, hogy a kereszt-háborúk idején üldözés, gyűjtogatás, rablás áldozataivá váltak sok helyen a zsidók. A Spanyolországból való kiűzés (1492) miatt pedig sokan menekültek Kelet-Európába, de az iszlám területeire is. A teológiai „becsmérlés” hangja azonban utolérte őket. Lengyelországban, Oroszországban iszonyú pogromok ritkították őket. Kialakult az igazi értelemben vett antiszemitizmus, amely már nemcsak a vallást, hanem a fajt is célpontba vette. A múlt század végén pedig már szekularizált formában is megjelent, s beletorkollott a hitleri irtóhadjáratba.

Ez a hullám áradt át már a század elején az iszlám által uralt területekre is. Bernard Lewis hangsúlyozza, hogy a zsidó faj gyűlöletére európai hatásként került sor az arab világban. A

gyűlölet hangvétele az ő köreikben ezért áttételesen „keresztény hatásnak” tekinthető. Amikor a mai Európában csak szélsőséges — s nagyon kicsiny — nacionalista csoportok gyalázzák a zsidóságot, az arab világban ez mindennapivá vált. A múlt időkben kialakult antiszemitizmus azonban „európai importként” életveszélyes szituációt teremt az arabok közé ékelte kicsiny állam, Izrael lakóinak. „Kergessétek őket a tengerbe” — hangzott és hangzik néha halkabban, többször erősebben a gyűlölet szava. (*New York, Norton, 1986.*)

A pápa által megkívánt jóakarat és dialogizáló készség mellett állandó teológiai munkára is szükség van. Ítéletek és előítéletek sodorták a keresztény Európát a „faji megkülönböztetés” világába, nagy teológiai erővel bizonyították elmúlt idők teológusai, hogy a zsidóságnak az új szövetség beálltával nincs többé vallási létjogosultsága. Igaz nyitottság szelleme csak akkor tud ma kialakulni, ha a hittanítás is újra felveti a problémát: milyen kapcsolatban áll a két szövetség egymással. Ezt a munkát ma már nem kezdeni, hanem folytatni kell. A hatalmas irodalomból ismét csak egyet emelek ki:

Mussner az újszövetségi szentírás tudósa. Könyvében ezért elsősorban a biblikus adatok állnak középpontban: hogyan kell (s éppen ezért: hogyan kellett volna) Jézus és Pál apostol zsidók feletti ítélt szavait értelmeznünk. „A zsidósággal szemben nem csupán erkölcsi és anyagi jóvátételre vagyunk kötelezve. Éppily szükségyszerű a teológiai jóvátétel is. Azt értjük ez alatt, hogy a keresztény teológiának, elsősorban az Írás keresztény exegézisének szembesülnie kell ezzel a kérdéssel: vajon nem értelmezte-e egyoldalú 'zsidóellenes' lelkülettel az újszövetségi Írásokat, úgy, hogy ezeknek az iratoknak elsődleges célját is félreértette?” Pál a Rómaiakhoz írt levelének két fejezetében foglalkozik a zsidóság üdvtörténeti helyzetével, de ezt megelőzően a Galatában élők felé is teológiai helyzetfelmérésre kényszerült. Különösen a Galata-levél vált a zsidó vallás felett kemény ítéletet mondó teológusok és egzegéták „kincseskamrájává”. Mussner egyik zsidó teológus-barátját idézi: „Ő, ez a Galata-levél, mennyi borzalmat idézett elő a történelemben.” Kérdés: a levél felelős, vagy az értelmező (félreértelmező) keresztény teológia?

Itt van például egyik nagyon jelentős kijelentése, amely — látszólag — szakadékot nyit a „rég” és az „új” között: „Tudjuk, hogy az ember nem a törvény tettei alapján igazul meg, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit által ... A törvény tettei által senki

sem igazul meg.” (Gal. 2,16). Az üdvösség kérdése áll itt a közép-pontban, s úgy tűnik, Pál teljesen szakít a zsidó vallásos élet világával. Mussner azonban alapos (mások által végzett) kutatásra támaszkodva jelzi: A levél Kr.u. 57-re datálható. Pál már húsz éve áll az evangélium szolgálatában. Írásra már nem az „elhagyottak” kényszerítik, hanem a Galatában lakó keresztények. Egy-egy csoportjuk ellen irányul polémiájának éle, akik, az „esz-telen Galaták”, a keresztény alapállást belülről fenyegetik. Antiszemitizmusról szó sem lehet, hiszen alapjában véve keresztényekkel vitázik. „Mintha hályog esett volna le szememről, amikor erre a felismerésre jutottam” — írja Mussner. „A teológia jóvátételi művéhez tartozik, hogy ezt beismerje. Az apostol valójában nem régi hittestvérei fölött mond ítéletet, hanem egy keresztény körben kialakult hamis evangéliummal.” Ezen az alapon beszél a „tettek” vagy a „hit” által történő megigazulás ellentété-ről, de nem a zsidóság Jézus utáni üdvtörténeti helyzetéről.

Nem is beszélve arról, hogy a zsidó vallásosságot egyértel-műen „teljesítménybérért” való szolgálatnak tartani iszonyú igazságtalanság volt, akármilyen nagynevű teológusok is sora-koztak fel e tétel mögé. Képtelenség, hogy Pál ennyire félreis-merete — vagy félremagyarázta — volna azt a világot, ahonnet jött. Három alapvető vallási „törvény” jellemezte a korabeli, iga-zán vallásos zsidókat: bizakodó hit, amely tettekben fejeződik ki, végül a hétköznapiok megszentelése. „A zsidó, Jézus Krisztushoz hasonlóan nem tudja elképzelni, hogy valakinek hite legyen úgy, hogy nem törekszik annak kifejezésére, valószínűsítésére, nem cse-lekszik hite szerint. A hit egyik vallásosságban sem pusztán lélek-élmény, hanem tett, alkotás, végrehajtás.” A hit és a tett össze-kapcsolása a galatai keresztények (valószínűleg szélsőségre haj-ló, zsidókból lett keresztények) között vált problematikussá, akik Jézus Krisztus szerepét akarták lefokozni. Ezek ellen harcol po-lemikus éllel, de ebből a zsidóságot minden értéktől megfosztó teológiát gyártani — ez már a későbbi idők abszurd teljesítme-nye volt. Mussner tudós „apparátussal” kidolgozott művét, a Ga-lata és a Római levelekhez fűzött további értelmező gondolatait tovább nem idézem, ez itt nem lehet feladatunk. Amit bemutat-tam, inkább ízelítőül szolgált. Befejezésül azonban álljon itt még egy mondata: „A zsidóságra vonatkozó teológiai jóvátétel nem szorítkozhat pusztán 'jóvátételre'. Az egyháznak végre el kell is-mernie, hogy sorsa Izrael sorsával feloldhatatlanul egybekötő-dött. Pál ebben az esetben biztos Izraelre gondolt, amikor azt ír-ta, hogy 'részesé lettél az olajfa gyökerének és dús nedvének' (Rom. 11,17). Az egyház, a 'vad olajfa' hagyjon fel végre azzal, hogy a gyökér régi ágainak kárára dicsekedjék önmagával. 'Ha

mégis dicsekednél, tudd meg: Nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged' (11,18). A keresztény teológia jóvátételi művének ezért tovább kell haladnia, s Izrael iránti hálába kell torkollnia, hogy a közös Atyát, aki zsidónak és pogánynak egyaránt irgalmaz, közösen dicsérjék." (*Judentum — Jesus — Kirche. Freiburg/Basel/Wien, Herder, 1987. 192 o.*)

Végül álljon itt Elie Wiesel neve. Máramarosszigeten született 1928-ban. Megjárta a buchenwaldi, birkenauai és auschwitzi koncentrációs táborokat. Akik itt gyilkoltak, szinte mindannyian megkereszteltek voltak — kereszteltek, de nem keresztények. Wiesel óriási könyvtermése mögött ez az élmény áll. Élettörténetét rajzolta meg a következő könyv:

Német fordításban 1990-ben jelent meg a freiburgi Herder kiadónál. A könyv hatodik fejezete külön foglalkozik az Egyházforum által fölvetett kérdéssel. „Birkenau és Golgota: a keresztény újrakezdés előtt álló feladatok.” Itt olvassuk, hogy Wiesel már első könyvével, egy szenvedéstörténettel a zsidó-keresztény kapcsolatok problémakörében érezte magát. „Következtetése: igaz ugyan, hogy ha Júdás az első évszázadban a hóhérok oldalán állt, ettől kezdve az ő leszármazottai (és Jézus népének tagjai) mindig áldozatok voltak.” Hogy mennyire igaz Wiesel vádja, hogy „Jézus követői” a hóhérok oldalán álltak — ez biztos csak mértékkel igaz, de sok minden tagadhatatlan. „Nem volt minden keresztény gyilkos (a 20. századi zsidóüldözések idején), de minden gyilkos keresztény volt” — írja Elie Wiesel. Lesújtó gondolata: „Auschwitzban nem a zsidóság halt meg, hanem a kereszténység.”

**Robert
McAfee, Elie
Wiesel.
Messenger
to all
humanity.**

De nem ez utolsó szava. Ezt is nála olvashatjuk: „Aki legjobban megértette a problémát, az XXIII. János pápa volt. Tudta és érezte, hogy az egyház útját meg kell változtatni. Tudta, hogy az antiszemitizmus betegség, amely megtámadta a kereszténységet, s eljött az idő, hogy új magatartásra kell szoktatni a keresztényeket, ha meg akarnak gyógyulni ebből a betegségből.” (*Notre Dame (Indiana), University of Notre Dame Press, 1989.*)

Folyóiratunk idei első számában közöltük Szen-nay András nyugalmazott pannonhalmi főapát Osztrák Katolikus Hírügynökségnek adott inter-júját (59–70. o.). Az interjú megállapításai a civil sajtóban vitát váltottak ki, amely az egyházi nyilvánosság előtt nem folytatódott. Ezért szer-kesztőségünk számos magyar egyházi személyisé- get kért fel a főapát úr állításaival való nyíltsz-í- vű, nyilvános dialógusra. A beérkezett válaszok- ból most közreadunk egy csokorra valót. Bízunk abban, hogy következő számunkban még máso- kat is megszólaltathatunk.

Dr. Seregély István, egri érsek: Soha életemben nem voltam vitatkozó típus. Jézus Krisztus egyházának nem adott ilyen megbízatást, nekem még kevésbé. A Magyar Egyház kiegyensúlyozott jövője a Péter utódához való ra- gaszkodásban van. Erről meggyőződtem és ebben megerő- södtem az idei ad–limina látogatás alkalmával is.

Pálvölgyi Gyula, villamosmérnök: A magyar katolikus egyház jelenlegi helyzetéről a szövegből kirajzolódott kép- ről az interjú alanya, dr. Szennay András is azt vallotta: „Én is látom, hogy a kép sötét tónusú és ezért szomorú is vagyok”.

Az Egyházfórum olvasója nehezen tudja eldönteni, hogy a cikkben említett „sötétség” mennyire reális és azt sem, hogy miért van szükség az amúgy is nehéz helyzet- ben levő, megújulni kívánó egyházban a szomorú hangu- lat közzétételére. Ezekre a ki nem mondott kérdésekre szeretnék én a következőkben feleletet találni.

A mai helyzetről néhány évvel ezelőtt Jelenits István, a piarista tartományfőnök azt mondta nekünk egy lelkigy- akorlat alkalmával, hogy a magyar katolikus egyház helyzete ma olyan autóhoz hasonlít, amelyet 40 éven keresztül nem volt szabad utcára vinni. Most már ugyan megengedték, hogy megjelenjék az utakon, de egyhamar nem fog tudni el- indulni. A teljes felújítását is csak több lépésben lehet elvé- gezni és utána műszaki vizsgálatra kell küldeni.

Nem is említette, hogy akik 40 évvel ezelőtt vezették a gépkocsit, azokra már nem lehet annyira számítani és fiatalabbaknak kell új jogosítványt szerezni és a mai KRESZ-előírások ismeretéből levizsgázni.

A lassú gépkocsi-felújítás hasonló a „lassú ébredés-hez”, de az utóbbiban a javításra váró részek hibajegyzékét dr. Szennay András sajnálatosan könnyen összeállíthatta, mivel több évtizeden át egyik visszatérő gondolatokra volt: önvizsgálat az egyház megújulásáért. Kapott is ezért kritikát bőven. De már az általa szerkesztett *TEOLÓGIA* 1972 szeptemberi számában válaszolt arra a bírálatra, hogy „hogyan lehet ilyen belső egyházi problémát ország-világ elé tárni?!” Az akkor adott válasza ma ugyanúgy érvényes: „...amikor ma világszerte foglalkoznak a legkülönbébb beállítottságú sajtótermékek az egyház mai helyzetével, elemezve annak belső és kifelé megnyilatkozó erőit, de ugyanakkor gyengéit, hibáit is, — akkor vétkes hallgatás lenne, ha mi magunk nemoznánk saját problémáinkról, ha nem tartanánk tükröt önmagunk elé, s természetesen, ha nem lennénk őszinték 'kifelé'.”

Az interjú szövegéből kár volna valami elcsüggesztő következtetést kiolvasni. A meglevő hiányok egyúttal programot is kínálnak, jó ezt világosan látni. A lassú változás még nem jelent változatlanságot. Egyik püspökünk mesélte 1991-ben, hogy levelet írt püspöktársaihoz, hogy kezdeményezzék az egyházmegyei tanácsok megszervezését, amelyben papok és szerzetesek együttműködnek világiakkal, amint azt a II. Vatikáni Zsinat ajánlja (*Apostolicam actuositatem* 26.). Sajnos, mindössze két püspöktől kapott választ. Ez részben sajnálatos, részben már öröndetes, mivel korábbi években szó sem lehetett volna ilyen egyházi „szervezetek”-ről.

Az interjú végén a már tapasztalható kedvező változásokról értesülhettünk.

Ilyen számunkra kedvező „idők jele” önmagában az is, hogy ez az interjú magyar fordításban az Egyházforum közvetítésével, nyomtatásban megjelenhetett. Hála Istennek, hogy már itt tartunk! És hála azoknak is, akik lehetővé tették számunkra, hogy ilyen gondolatokkal foglalkozzunk!

Dr. Szántó Konrád, ofm, egyháztörténész: Dr. Szenay András pannonhalmi ny. főapát úrnak a magyar katolikus egyház helyzetével foglalkozó megállapításával egyetértek. Bármilyen kedvezőtlenek is legyenek azok. Részletesebben csak ahhoz a témához szeretnék hozzászólni, amelyik a magyar egyházaknak a társadalmi és politikai életben való tevékeny részvételével foglalkozik.

Igen találó többek között az a kijelentése, hogy az elmúlt rezsim ezeken a területeken szoktatta le az egyházakat véleményük hangoztatásáról. Egyes egyének és pártok ezt a passzív magatartást szeretnék állandósítani. Erre céloz a főapát úr a következő mondatával: „Az pedig szomorú, hogy ha valaki meggyőződésből és objektív ismeretek alapján keresztény értékrendről beszél, akkor szavait félreértelmezik. A nyilatkozót eleve demokrácia- és liberalizmusellenesnek bélyegzik.” Ezzel a módszerrel főleg a papokat igyekeznek visszariasztani attól, hogy kifejtsek véleményüket a magyar pártok világnézeti beállítottságáról, így pl. az értékrend abszolút megtestesítőjéről, Istentől és a benne gyökerező négyes értékrendről; a logikai, az etikai, az esztétikai és a vallási értékrendről vallott felfogásukról. A logikai érték az igazság, a dolgoknak önmagukkal való megegyezése, valamint a valóságnak felismerése és elismerése. Az etikai érték a jóság, az erkölcsi értékek világa. Az esztétikai érték a szépség. A vallási érték a szentség, az embernek Istennel való kapcsolata.

Azokat is támadás éri, akik azt merészelik feszegetni, hogy egyes pártok meg csoportosulások mennyire érzik magukra nézve kötelezőnek az Isten által megalkotott természeti, társadalmi, gazdasági törvényeket, és tevékenységük során a legnagyobb gondossággal veszik-e figyelembe a mindenséget teremtő Isten akaratát.

Sokan különösen akkor szíszszennek föl, ha valamelyik magasabb egyházi méltóság tart előadást a társadalmi és politikai kérdések világnézeti vonatkozásairól. Ezt tette például Paskai László bíboros úr. Ha valamelyik egyházi intézményben, például a Szent István Társulat ülésén hangzottak volna el szavai, senki sem tiltakozott volna. Mivel azonban az egyházakat legerőteljesebben támogató

Kereszténydemokrata Néppárt esztergomi gyűlésén fejtette ki az egyháznak erre vonatkozó tanítását, már többen számon kérték magatartását. Ungvári Rudolf pl. a Magyar Nemzet 1993. július 24-i számában kifogásolta, hogy egy magasrangú egyházi méltóság hallgatóságát és az egyház tagjait politikai aktivitásra szólította föl, mivel csak ezáltal lehet megakadályozni, hogy a keresztény értékeket elutasító pártok kerüljenek hatalomra.

De kérdem én: Mi volt ebben kivetni való?! Amelyik párt a vallást szigorúan magánügynek tekintti, és tetteiben nem vesz tudomást Isten létéről, valamint az egyén és a társadalom életét kötelező erővel irányító törvényeiről, az a közösség szavaival bármit hangoztasson is, elutasítja a keresztény értékek alapját.

Nagyon fontos lenne, ha a keresztény egyházak, így a katolikus egyház vezetősége is a leghatározottabban megkövetelné, hogy minden keresztény ember adja le szavazatát a jövő esztendei parlamenti választásokon. Ugyanakkor az egyházak vezetőinek meg kellene mondani: miért és melyek azok a pártok, amelyek gyakorlati működésükben nem veszik figyelembe a lét legfőbb realitásának, Istennek a létezését és törvényeinek az élet minden vonatkozásában kötelező erejét! Az egyháznak nevének kellene nevezni a keresztény beállítottságú pártokat és a nem ilyeneket! Nem azért, mintha a másként vélekedő pártokban és azok tagjaiban ellenséget látnának, hanem azért, mert aki nem a valóság talaján, főleg nem a legfőbb Realitásnak, Istennek s a belé vetett hitnek talaján áll és tevékenykedik, az hosszú távon nem vezetheti szerencsés irányba a magyar népet és nemzetet!

Szöllősy Ágnes, művészettörténész: András főapát úr olyan átfogó tájékozottsággal, az önvizsgálathoz egyedül méltó kérlelhetetlen őszinteséggel és mély, szenvedélyes, „köteles” elhivatottsággal szól egyházunk szinte összes gondjairól, hogy ezt a képet legfeljebb — sajnos csak a bőbeszédűség árán — árnyalni lehet.

Nagylelkűen felajánlja a kommunista áfiumra való hivatkozás mentségét kivétel nélkül mindannyiunknak, pe-

dig ő tudja a legjobban, hogy a „bázison” az elmúlt negyven év alatt nemcsak a törekvés és az igyekezet volt meg, hanem papok és hívők jórésze virrasztott, és tette a jót gondolattal, szóval és cselekedettel, sokszor személyi szabadsága, élete kockáztatásával. Így működhetett — igaz, nagyon szűk körben — a civil szerveződések legalizálásának lehetősége híján is egyházközségi szeretetszolgálat, épülhettek közösségek, és folyt az ifjúság nevelése, a vezetőképzés, kiépültek a külföldön megjelenő lelkiségi irodalom beszivárogtatásának csatornái, a fordítások írógépes sokszorosításának és belső terjesztésének hálózata. Viszonylag könnyű volt kereszténynek lenni. A hitvalláshoz elég volt a misehallgatás, kis érem a nyakban, egy otthagyt ebéd a menzán, a tisztességgel végzett munka és a mozdítható közvagyonról való lemondás példája.

A szabadság napja e „hősi tettek” auráját, mint hajnali ködöt felszippanntotta. Világosan látszik immár minden körvonal, minden repedés és árok, plasztikusabb az árnyékos oldal is. Látszunk, láthatók vagyunk a (kívülállók helyett inkább) távolállók számára is. Nem véd ezentúl a mi-tudat akolmelege, a konvenciók otthonossága, és a világ — ha felfigyel ránk egyáltalán — tapintatlanul és kíméletlenül kéri számon rajtunk a Teremtés jó ízét, az Evangélium örömhírét. Nem vagyok biztos abban, hogy ezt a sajtótermékek, vagy a tömegkommunikáció piacán kell elsősorban kiállnunk, bár belátom, itt a legnagyobb a tolongás manapság, itt a legnagyobb az esély az elkelésre, azaz — és itt elbizonytalanodom — a keresztény értékek megismertetésére, közvetítésére. (?) De ki érti egyáltalán a nyelvünket? Hogyan dekódolják gesztusainkat, szimbólumainkat? Hogyan lehetséges az Eucharisztia ünneplése egy szívvel-lélekkel a dobozból fogyasztva? A gettósors nem a mennyiség, hanem a minőség paraméterei mentén deriválódó végzet. Nekünk az EGYHÁZnak „Jézus fölséges ismeretéhez képest” kell minden kihívást, lehetőséget, ponyván felkínált helyet mérlegelnünk. Jézus Krisztus barátainak tudniuk kell, hogy minden keresztényt, személyt és szervezetet egyaránt az minősít, hogy miként váltja tettekre, hogyan éli az Evangéliumot. Erről kell elszámolnia nap mint nap, akár klerikus, akár laikus.

„Egyházunk élete két párhuzamos mentén fejlődik” mondja András főapát úr, a párhuzamosok egyikét fölül, a másikat alul elhelyezve. Hogy valójában fejlődik-e (zárójelben megjegyzem: fejlődnie kell-e egyáltalán?) azt nem tudom, de bizonyos, hogy vonalak sokasága tart — reményeink szerint — az Omega felé, hogy csak az egyik lehetséges interpretációt említsem. Ezek a vonalak (s most a vonalkód képét ajánlom elmélkedésre) mind különböző sajátos, specifikus, más és más értéket hordoznak. A másság jelentése, jelentősége, funkciója tehát nyilvánvaló és értelmes. Az is, hogy ezek csak együtt jelentenek valamit. Visszatérve a párhuzamosokhoz: a lényeges különbséget nem a fent és lent, a vezetők és vezetettek között látom, nem is a klérus és a laikusok között, hanem az adományok sokféleségében. Ahhoz, hogy ezek a Teremtésben elfoglalt helyüket valóban betöltsék, nem elsősorban keresztény/katolikus szakmai szervezetek, fórumok létrehozása szükséges, hanem olyan átfogó pasztorális terv, amely személyessé tudja tenni Krisztus üzenetét, fel tudja készíteni feladatára a különböző társadalmi csoportoknál Krisztus követségében járó papot (és civilt). Akárhány médiapercnél és —óránál hatékonyabb evangelizáció a személyes példa, a kinyújtott kéz, a beszélgetésre szánt idő. Bizony félelemmel és szorongással terhes minden olyan küldetés, ahova nem a megfelelő embert, vagy a készségekkel ugyan rendelkező, de nem megfelelően felkészített embert küldik.

Amiről manapság kevés szó esik — s mindenre az interjú sem térhetett ki — az a „legkisebbek” szolgálata. Az egyház, a keresztény közösségek legősibb feladata az özvegyek, az árvák, betegek, szegények gyámolítása. Ez az a terület, ahol a szeretet, a törődés garantáltan viszonzatlan marad, ezt a tevékenységet nem honorálják felvonuló tömegek, dicsérő nyilatkozatok, a világi hatalmat konzerváló szavazatok, ne ringassuk tehát magunkat abban az illúzióban, hogy ezt az állam majd megoldja. Az elkötelezett személyek partizánakcióit váltsa fel az egyházban az intézményesen vállalt, felelősen szervezett szociálpolitika. Kínálja fel az egyház a társadalomnak szolgálatát a szociális és karitatív munka terén. Érdemes lenne keresztény

szemmel összevetni egyetlen egyházi nevelőintézet (mert ilyen még nincs!) társadalmi hatékonyságát egy bármilyen más egyházi iskoláéval. Félreértés ne essék, nem mondom, hogy azokra nincs szükség, nagyon is van, de kitől várható el, ha nem a keresztényektől, hogy a reménytelenül kiszolgáltatottak, a társadalom peremén tengődők szolgálója legyen?

Mihályi Gilbert O. Praem, teológus professzor:

Milyen egyházat akarunk? Nem olyan egyházat, amelyet többen restaurálnának a „régis szép idők” nosztalgiájában, hiszen *Lukács László* helyesen rámutat anakronizmusukra: „Melyik egyház legyen példaképünk? A barokk kor feudális pompáját hozza vissza, színpadias címekkel és kosztümökkel, a szolgálatra küldött szent hatalmat eltorzító tekintélyelvű diktátumokkal? Vagy a modern kor olajozottan működő intézményrendszerét vesszük át, határidősen szervezett rendezvényekkel, funkcionáriusokkal és szertartásmesterekkel, utasításhozókkal és utasítás-végrehajtókkal? Vagy éppen sikerül egyszer nekünk is elérnünk a jóléti társadalom anyagi színvonalát, s eltanuljuk a jóléti egyházak langyos és hatástalan vallási életét?” (Új Ember, 1991. április 28.)

Nem olyan egyházat, amelyről *Walter Kasper*, a neves dogmatikus, Rottenburg-Stuttgart megyéspüspöke egyik írásában azt mondja: „...a katolicizmusnak egyik veszélye az, hogy differenciálatlanul azonosítja az egyháznak egy konkrét történelmi alakját annak lényegével. Így jött létre például az antimodernista elzárkózás a fejlődéstől, a hagyományörző megmerevedés, az önkéntes gettó, sőt helyenként egyenesen az egyház bálványozása” — idézi *Varga Pál* a *Vigiliában* (1993/3).

A mi modellünk a II. Vatikánum kommunió-misztérium egyháza, amely a megkereszteltek kommuniója Krisztussal és Krisztusban egymással. Következőleg az egyházvezetés nem majmolhatja a világi hatalom monarchikus gyakorlását, mert annak a zsinat által kijelölt struktúrában hozzá kell idomulnia a közösségi, a testületi életvitelhez. Ez az egyház, amint *II. János Pál* mondta látogatása-

kor, „...nem a hatalom, hanem a szolgálat egyháza”. Ebben az egyházban nem lehet feljebbvaló—alattvaló, parancsoló—engedelmeskedő tagozódás, mert a megkereszteltek és megbérmáltak alapvetően egyenlők keresztény méltóságukban és egyenjogúak mint tagok a Testben, s bár különböző szolgálatú, de egymást kiegészítő együttműködésben munkálkodnak Isten országáért. A világi hívőknek azonban elsődleges hivatása a világban „kovász”-ként élni.

Mivel azonban a magyar katolikus egyház még mindig a „tökéletes társaság” egyházát tükrözi annak minden anakronizmusával és a történelmi ráakódások eltorzulásaival, ezért nem tud vonzó jele és hiteles tanúja lenni Krisztusnak a mai Magyarországon. Önmaga megújítása tehát sürgős kötelesség.

Ez a megújult magyar egyház a kommunió egyháza lesz, a közösségek közössége, igazán testvériség; ezért megosztottak lesznek az örömök és a gondok, a meglátások és a tervezetések, közös felelősséggel, egymással és egymásért való együttműködéssel, az egyházi élet minden szintjén részvétellel. Ebben a kommunió egyházban nincs kirekesztettség, mindenkit megillet „...az a jogos szabadság, amely a földi társadalomban kijár mindenkinek” — jelenti ki a II. Vatikánum az Egyházzról szóló konstitúciójában (37), és egyszerre hozzáteszi: „...ezt ismerjék el és tiszteljék a lelkipásztorok.” A véleményszabadság és a hozzászólás joga alapvető szabadságjog, a jog az információhoz szintén nélkülözhetetlen a felelős és résztvevő egyháztagsághoz. Vagyis ebben a megújult egyházban a teljes nyitottság és igaz emberiesség a krisztushívők kapcsolatának jellegzetessége. Csak így igaz: mi, mindnyájan vagyunk az egyház!

Mivel így képezem el a zsinati szellemben megújult magyar egyházat, azért Szennay András ny. pannonhalmi főapátnak az Osztrák Katolikus Hírügynökségnek adott interjúját, amit az Egyházforum (1993/1) leközölt, jónak és időszerűnek tartom. Alapos, konkrét és szókimondó. Amolyan S.O.S. a tehetetlenség láttán, de igazán sokkal több mint kritika, mert rámutatva a sürgető teendőkre, a

megújulás lendítője lehet. És ha majd a magyar egyház éli a kommuniót, kommuniót tud kisugározni.

Szennay András ny. főapát azt tette, amit *Tadeusz Pi-eronek*, a Lengyel Püspöki Kar titkára tett, aki ország-világ előtt kijelentette: „A lengyel katolikus egyházból hiányzik a dialógus iránti nyitottság, valamint az a képesség, hogy újszerű módon gondolkozzék. Ez a hozzáállása a papokat megakadályozza abban, hogy intenzívebben működjenek együtt a világiakkal” (Magyar Kurír, 1993. március 31.).

LEVÉLVÁLTÁS

Nős papok nyílt levele

Az Egyházforum által kiadott Júdások vagy Péterek c. könyv hányattatásairól lassan külön kötetet lehetne szerkeszteni. Miközben folyóirattársunk a Távlatok tiszteletreméltóan vitát indított a könyvről, a katolikus könyvesboltok közül csak néhányan merik nyíltan vagy titokban árusítani. Alábbiakban az érintettek nyílt levelét közöljük, melyet Lukács Lászlónak, az Új Ember katolikus hetilap kiadójának írtak többek között az abban megjelent, s a kiadó nevével szignált recenzió kapcsán. A régen elküldött levél után a címzett válasza olvasható.

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Ismételt jelentkezésre — bár korábban is próbálkoztunk már, de az illetékes egyházi hatóság nem engedélyezte, amint ezt Ön a tudunkra is adta — most az Új Ember 1993. január 31-én megjelent számában leköszölt cikke adja az apropót.

A *Könyvek a papságról* című cikkéből csak arra az egyre reflektálunk, amelyik a pályamódosító papokról szól. A szóban forgó könyv *Júdások vagy Péterek* címmel jelent meg — bár Ön még a címét sem írta le — az egyházi hatóságok nem kis ellenkezésére.

A benne szereplő pályamódosító papok vállalták volna nevük közlését is, de mert a szerző és a mi szándékunk is az volt, hogy ne botránykrónika jelenjen meg, így „anonim” maradt a könyvben szereplők sora. A cikk azon részével kapcsolatban, amelyik a fent említett könyvvel foglalkozik, néhány gondolatunkat írjuk le azzal a szándékkal, hogy most sem akarunk botrányra okot adni, meg azzal a tudattal, hogy véleményünk most is — mint már eddig oly sokszor — zárt ajtókra, vagy szívekre talál.

A szerző „partizánportyáinál” nem hisszük, hogy indokolt az ingerült felháborodás. Könyvének közreadásával sokkal inkább az igazság teljességét próbálta meg közreadni, ha nem is a teljes igazságot. De nem féligazságok, amiket közölt. Ezek valóban megtörtént dolgok még akkor is, ha negatív képet adnak az egyházzal. Az egyház életé-

ben, ha tetszik, ha nem, voltak és vannak negatív képek is. Ez is az egyház! Tagadni becsstelenség. Valóban többen voltak — amint tudjuk mi is magától az írótól, akik „e munkának a létrejöttét semmiképpen sem segítették”. Ez nem az írónak felróható hiba. Reméljük Ön is így érzi. A papi élet kérdéseinek ilyenfajta megközelítése tudománytalan, sőt embertelen, írja Ön. Nem hisszük, hogy tudományos munkát akart közreadni az író. Embertelenséget pedig éppen abban látunk, hogy elmarasztalják azt, aki „kényes kérdéshez nyúl hozzá”, mert az tabu az Egyházban.

Valóban elgondolkodhatnak, lelkiismeretvizsgálatot tarthatnak papok és civilek arról, hogy mit tehetnek papjaikért, lelkipásztoraikért.

Furcsa, hogy a pályamódosító papok sorsa nem ösztönöz papot és civilt egyaránt lelkiismeretvizsgálatra. A testvéri együttérzés — mint Ön írja 1990. dec. 31-én kelt levelében — valami, de majdnem semmi.

Mi is a személyiségi jogok súlyos megsértésének tartjuk azt, hogy lelkigyakorlatunk meghirdetését „az illetékes egyházi hatóság” nem engedélyezte és ma sem teszi. De minden más hirdetést — csak bele kell olvasni az Ön által is szerkesztett *Új Emberbe* — megjelentet. Ez vajon nem indít senkit sem lelkiismeretvizsgálatra? Vajon ebben az esetben nincs személyiségi jogok megsértése?

Ön azt írja a cikkben: „így semmiképpen sem szabad hozzányúlni ehhez a témához”. És — kérdezzük tisztelettel — hogyan szabad? Hogyan nyúlt hozzá a magyar egyház mind ez ideig? Nemde az igazság szőnyeg alá söprése, ha erről nem beszélünk? Bizonyos „nem pozitív” dolgok agyonhallgatására sajnos hagyomány van már! Meggyőződésünk, hogy krisztusi lelkülettel a pályamódosító papokról is lehet gondolkodni-gondoskodni az egyházban is.

A könyvet és szerzőjét nyers konkrétsággal vádolja, pedig ez az élet. Még ha pontatlanok is a vallomások idézetei, de kendőzés nélküliek. Nem állítjuk a kegyetlen kegyességet magunkról. Mi nem.

A szerző minden, a könyvben szereplővel közölte a „szuverén beavatkozást”. A Megnősült Katolikus Papok

Közössége — amit úgy érezzük szándékosan összekevernek görögkatolikus paptestvéreinkkel — írásban közölte a Magyar Katolikus Püspöki Karral, tekintse nyílt levélnek a hozzá küldött levelet (egyébként is, véleményünket ne csak „baráti” levélben merjük megvallani!). Tehát ez sem a szuverenitás megsértése. Kérjük ezt is figyelembe venni!

A személyes beszélgetések, még ha nem is szó szerinti idézetek, amint ezt említettük is, nem pletykák. Ki és milyen joron minősíti az egyes emberek vallomásait pletykának? Ha valami, hát ez a személyiség megsértése. Miért csak a pozitív kép az igaz? Vagy csak az a kényelmes? Éppen az írástudó felelőssége — tehát az Öné is, mint az *Új Ember* főszerkesztője — a minél teljesebb igazság közlése!

A szerző a szereplők életének részbeni közlésével éppen hogy azt állítja szembe az Ön véleményével — hogy a kegyelem és a bűn mennyire jelen van az Isten kegyelméből létrejött egyházban. Aki ezt tagadja, nem a valóságot állítja az olvasó elé. Márpedig ez az írástudó felelőssége, kötelessége!

A közölt levelezések tények! Még akkor is, ha nem a pozitív képet adják az egyház életéből. A nyolc boldogság, amit éppen a mai napon (január 31.) állít elénk az egyház, mindenkinek lelkiismeretvizsgálatra ad okot.

A választott téma komoly elemzésére ki mert eddig vállalkozni? Sőt ki, kik segítették, hogy megtegye bárki is?! Csak egyetlen példa arra, hogy mennyire veszik komolyan felelős egyházi személyek ezt a témát.

Épp a mai *Új Ember*-ben nyilatkozza Seregély érsek úr, hogy az *ad limina* látogatás menetrendje az, hogy „hat hónappal a látogatás előtt minden megyéspüspök beszámolót készít egyházmegyéje életéről”. Eddig az idézet. 1992. november közepe táján megbízottja útján — tehát nem levélben, nehogy nyoma legyen —, megkereste közösségünket Érsek úr, hogy a közösségünkhöz tartozók nevét és címét adjuk meg, mert az *ad limina* látogatás alkalmával rendezni kívánja a megnősült paptestvérek sorsát. Az ügy komolyságát csak az zavarja, hogy ha egyszerű matematikai számadást végzünk, november és a következő év

januárja között nem hat hónap van. (Nem is tudjuk, miért kérte címünket.)

Tisztelettel megkérdezzük tehát, a könyv szerzőjén kívül ki vette a választott témát komolyan? (A téma komolyságát — ugye Ön is érzi? A stilisztikai hiányosságok ezt nem kisebbítik.)

Kérjük, adjon lehetőséget — ha csak néhány gondolat erejéig is — az *Új Ember*ben egy másik fajta véleménynek is. Amennyiben a téma égető komolyságára való tekintettel mégsem jelenhet meg néhány gondolatunk az olvasói rovatban, úgy kérjük, tekintse nyílt levélnek levelünket. Keresünk rá kiadót, hiszen, mint Ön írja, „manapság gyerekjáték egy könyvet előállítani”. (Bár mi már tudjuk, hogy díj ellenében egy néhány szavas hirdetést sem lehet megjelentetni, mert...).

Kérjük, ne vegye levelünket zaklatásnak, vagy a megbántott fél vagdalódzásának. Ószinte jószándékkal írtuk, nevünket is vállalva.

Miskolc, 1993. február 8.

Tisztelettel:

Czipó József

Fülep Sándor

Tisztelt Uraim, Testvéreim Krisztusban!

Elnézésüket kérem, hogy levelükre mind a mai napig nem válaszoltam. Nem akarok mentségemre semmit felhozni, a levelükben foglaltak ma éppen úgy aktuálisak, mint megírásakor.

Úgy vélem, az Önök által írtak három témában foglalkozhatók össze, bár e témák levélben nem válnak el ennyire határozottan:

1. A pályamódosító papok sorsának egyházi rendezése, személyük értékelése.
2. A katolikus sajtó, jelen esetben az *Új Ember* szerkesztői politikája velük kapcsolatban.
3. Kamarás István Júdások vagy Péterek című könyvéről írt megjegyzéseim.

A kérdést csakugyan jóval összetettebbnek érzem annál, hogy akár (magán vagy nyílt) levélben, de akár egy egész könyvben is el tudnám képzelni olyan megoldás kidolgozá-

sát, amelyet minden érintett fél megnyugtatónak tartana. Jobban tisztelem az érintett személyeket, s szentebbnek tartom a papság szentségét és az egyház misztériumát annál, sem hogy erről nyilvános polémiát tudnék vállalni. Vannak olyan területek, amelyek csak a nagyon tárgyilagos, higgadt elemzést engedik meg, vannak olyanok, amelyekhez csak a vallomás és az imádság útjain lehet közelíteni. Számomra idetartozik minden egyes emberi személy, minden titokzatos emberi életút, a szentség és a kegyelem, a bűn, a megbánás és a megbocsátás misztériuma. Engedjék meg ezért, hogy csupán néhány megjegyzésükre reflektáljak.

1. Nem tudom, hogyan áll a magyar egyházban jelenleg a női papok sorsának jogi rendezése. Az ad limina látogatás hozott-e számukra valamilyen eredményt? A magam részéről csak annyit mondhatok, hogy a kérdést mélységesen komolynak érzem, amellyel nyilván minden főpásztornak foglalkoznia kell. Ami pedig személyüket illeti: gyóntatói, lelkiatyai tapasztalatom folyamatosan arra int, hogy csak a legnagyobb tapintattal, a másik személy Isten mélységeibe nyíló titka iránti tisztelettel merjek gondolni bárkire is. A külsőséges szempontok alapján történő megítélés mindig ki van téve az egyoldalúságnak, a tévedésnek, az előítéletek torzításának. Sokféle „pályamódosítás” történik az egyházban, még több az életben — ezeknek legalábbis egy része mindenképpen a vallomás, sőt bűnvallomás, avagy éppen a kegyelemért hálaadás, tehát az imádság körébe tartozik.
2. Ami az Új Embert illeti: lehet kifogásolni egy lapot azért, hogy nem ad teret bizonyos közleményeknek, cikkeknek. De arra semmiképpen sem lehet kötelezni, hogy közzétegyen olyan hirdetéseket, írásokat, amelyek megjelentetését valamilyen okból nem tartja kívánatosnak vagy lehetségesnek. Ez semmiképpen sem sérti meg a személyiségi jogokat.
3. Ami a Júdások vagy Péterek című könyvről írt recenziót illeti, az természetesen éppen úgy minden kritikának kitett, mint bármilyen publikált könyv vagy írás.

Elég bőséges vita alakult ki különböző szempontokkal e könyvről. Nem szántam többnek ezt a recenziót, mint egy véleménynek. Nem kívánok minden kritikus megjegyzésükkel vitába szállni és nem is kívánok minden szavamat igazolni. Csupán egyetlen megjegyzést engedjenek meg. Levelükben azt írják, hogy a könyv szerzője „minden, a könyvben szereplővel közölte a szuverén beavatkozást”. Nem kétlem, hogy ezt megtette a pályamódosító papok esetében. De a kritikus megjegyzésekre részben éppen az készítetett, hogy több, pályáját nem módosító, ám a könyvben mégis valamilyen módon említett pap állította: nem tudott arról, hogy a papi életről mondott megjegyzései ilyen célra és környezetben kerülnek leírásra. Remélem, ezt a tényt nem kell jogi utakon igazolnom.

Engedjenek meg még egy megjegyzést mind a könyvre, mind levelükre vonatkozóan. Komoly elmarasztalások hangzanak el mind a magyar egyházzal, mind annak vezetőiről a női papokkal kapcsolatban. Ha már ez ügyben a felelősséget keressük és ítéleteket fogalmazunk — vajon egyedül és kizárólag bennük, az egyházban keresendő a hiba? És vajon kikből áll e szerint az egyház? Szívvel remélem, hogy mindnyájunkból.

Egyébként pedig ezúton is bocsánatot kérek a könyv szerzőjétől és minden érintett szereplőtől, ha bárkit bármilyen módon megbántottam.

A kiengesztelődés reményében és a Krisztusban testvéri egység hitében

Budapest, 1993. július 7.

Lukács László

Szlovák megoldás

Szlovákia görög katolikus egyháza szolgálatába fogadott nyolc római katolikus női papot, akiket a kommunista diktatúra idején az ún. „földalatti egyházban” szenteltek fel — számolt be Jan Hirka, az eperjesi görög katolikus egyházmegye püspöke a „Die Furche” osztrák katolikus hetilapnak adott interjújában. A nyolc pap ma csehországban dolgozik és az istentiszteleteket latin ill. bizánci rítus szerint végzik.

PALÁGYI KÁLMÁN

Az alábbi tanulmány nem a kéziratok összekeveredése miatt került pasztorális folyóiratunkba. A pénzküldős játékok — közöttük elsősorban a Hét Törzs Alapítvány és a Csángó Fesztivál Kisebbségi Alapítvány — egyre terjednek a magyar keresztények körében. Az alapítók kisebbségtámogató, karitatív és keresztényi jelzőszavakkal álcázott pénzhétsége sok egyházi intézményt és keresztény polgárt használt ki szorult helyzetében és tévesztett meg segítőkésségében. A „matematikai” tanulmány közlésével az a szándékunk, hogy a „játékoskedvűek” lelkiismereti döntését segítsük. A szerző programtervező matematikus. 1987-ben fejezte be tanulmányait a budapesti Hittudományi Akadémia Levelező Tagozatán

A pénzküldős játékok természetrajza

Jelen írás a napjainkban gombamód elszaporodott pénzküldős (pilóta-, piramis-, lánc-,...) játékokkal foglalkozik. Ezen játékok legfőbb ismérve az, hogy indítóik, szervezőik jutalmul a befektetett összeg sokszorosát ígérik. Az esetenként több százszoros, vagy több ezerszeres nyereség mögött nem áll semmiféle termelő- vagy kereskedelmi tevékenység.

A résztvevők generációkat alkotnak, belépéskor kifizetik a játékszabályok által előírt összeget egy korábban érkezett társnak és csatlakozásra bírnak adott számú új játékost. A befektetett pénzt, a szervezés fáradságait az adott generációval „fiatalabb” szép számú utód fogja sokszorososan meghálálni.

Az egyes játékokat egymástól tehát leginkább három fő játékelem értékének megválasztása különbözteti meg. Az első elem a generációs szám, amely megmondja, hogy be-

lépéskor hány nemzedékkel „idősebb” társnak kell fizetni (vagy másrésről, hány generációval „fiatalabbaktól” várható a nagy pénz). A második a beszervezendő közvetlen utódok száma. A harmadik játékelem a belépéskor fizetendő összeg.¹

Például: 5 generáció különbséggel történő fizetés, 4 közvetlenül beszervezendő utód és egy ezres befektetése bő egymilliós nyereséget ígérő játékot határoz meg.

A pénzküldősdiknél alkalmazott módszer nem új. Ugyanilyen elven szervezték meg réges-rég a Szt. Antal láncot, ahol pénz helyett ima szerepelt, vagy az egy-két évtizede futó képeslapküldő játékot.

Pénzküldősdikkal is találkozhattunk már. Egy rendszerrel odébb, ha nagyritkán is, de felbukkantak efféle játékok. Tétjük — viszonylag — alacsony volt, központi szervezés nélkül terjedtek, indítók személye homályban maradt. A korábbi játékok jellemzője még az is, hogy leplezetlen céljuk a haszonszerzés volt.

Mára a helyzet gyökeresen megváltozott. Központból szervezett, jelentősebb összeg befektetését igénylő pénzküldősdik valóságos dömpingjével találkozhatunk. A jelenleg futó több tucat játékot a nyíltság és a szemérmesség sajátos kettőssége jellemzi. Egyrészt az indítók, a szervezők kitörtek az illegalitásból, másrészt igyekeznek elleplezni a pénzküldősdik természetét. Folyik játékszervezés magánvállalkozásként, Bt. és Kft. formájában, sőt bevetésre került a polgári társadalmak tiszteletreméltó intézménye, az alapítványi forma is. Adószámot adnak meg, feltüntetik bírósági bejegyzésük számát. A nagy nyíltság ellenpárjaként a pénzküldősdik újmagyarul: legális játék, önszegélyző klub, támogató rendszer.

1 Akadnak bonyolultabb játékszabályok is. Van, hogy több ősnek kell fizetni azonos vagy eltérő összeget. Konstruáltak többlépcsős rendszereket is, ahol az egyik fokozatban elért nyereményt nem (vagy csak töredékesen) fizetik ki, hanem egy újabb, nagyobb nyereménnyel kecsegtető fokozatra léptetnek be. Akad játék, amelyiknél szervezni sem kell, a játékosokat pártatlan számítógép helyezi el érkezési sorrendben.

A részvételre invitáló brossúrákban, hirdetésekben, tájékoztatókon gondosan levezetik, hogyan is jön ki az a nagy nyereség. Hangsúlyozzák a korrektséget, tevékenységük legális voltát, ígérnek a játék folyamatosságát, biztosra mondják a nagy pénzt. Ezekkel szemben a következőket állítom:

1. **A pénzküldős játékok a leggondosabb szervezés ellenére is megszakadnak.**
2. **Egyesek játéknyereményét szükségképpen csak játékostársaik vesztesége fedezheti.**
3. **A résztvevők nem indulnak egyenlő eséllyel, az indítók és a korán érkezettek szűk csoportja nagy valószínűséggel jól jár, míg a későn ébredtek sokasága vesztes lesz.**

Az alábbiakban a fenti három állítást indoklom meg. Az okfejtéshez példát, számadatokat egy konkrét pénzküldősdire, jelesül a Hét Törzs Alapítvány által kifejlesztett alapítványi támogató rendszer szolgáltatja. A kiválasztás önkényes, de tudatos. Az Alapítvány iskolateremtő, mivel övé az első alapítványi köntösben felbukkanó pénzküldősdire, játékok mesterműje a maga nemében. Az állítások indoklását előzze meg az Alapítvány és a támogató rendszer bemutatása.

A tiszaföldvári központú Alapítványt az illetékes bíróság 1992. májusában jegyezte be. Célul anyanyelvünk ápolását és történelmünk hiteles megismerését tűzték ki. Nemes céljaik finanszírozására bejegyzésük után két hónappal (!) beindították sajátos támogató rendszerüket.

A „támogatók” generációkat alkotnak. Aki kétezer forinttal „önkéntesen támogatja” az Alapítványt, továbbá „önként megajándékozza” négyezer forinttal egy adott, hét generációval korábban csatlakozott „támogatótársát”, valamint beszervez két újabb „támogatót”, az a hét generációval fiatalabb 128 leszármazottjától fog „önkéntes ajánlék” címen fejenként négyezer, azaz 512.000 forintot kapni, ha alatta a hetedik generációval bezárólag sehol sem szakad meg a lánc. Az új „támogató” beléptetőjét is „önként megajándékozza” négyezer forinttal, így a támogató

rendszerhez való csatlakozás 10.000 forintba kerül. A sikeresen beszervezett két „támogatótárstól” ugyancsak „önkéntes ajándékként” kapott négyezer forintok a belépési költséget 2.000-re, az Alapítvány javára adott összegre csökkentik.²

Kevésbé emelkedett nyelven, egy közönséges pénzküldős játékról beszélhetünk, ahol a nélkülözhetetlen játékelemek értékei: generációs szám hét, a közvetlenül beszervezendők száma kettő, az ősnek küldendő összeg négyezer forint. A beléptetőnek fizetendő összeg járulékos játékelem, aminek célja a csatlakozás kockázatának csökkentése, a veszteség áthárítása az utódokra. A bemutatás után rátérek állításaim indoklására.

1. A pénzküldősdik szükségképpen megszakadnak, mivel a folyamatosság a játékosok számának minden határon túli növekedését kívánja meg.

Például: a két közvetlen leszármazottal terjedő játéknál az első 10 generáció még csak 1023 tagot számol. A 20. generációval a játékosok száma meghaladja az egymilliót, a 33. generáció táján pedig már kimerül az emberi nem kb. 5 milliárdos kerete. A pénzküldősdik védelmezői erre előhúzzák az ást: „Többször is be lehet ám lépni!”

Sajnos ez sem segít. Ha lesz — mondjuk — egymillió tagjuk, akkor a 27. generációba már mindegyiküknek legalább 128-szor kell újra belépni. Hogyan lesznek mindannyian olyan gazdagok, hogy akkorra csak az Alapítvány javára több, mint negyedmilliót befizessenek? Ki lesz képes akkor a játékot szervezni? (Bolygónk — letarolása árán is — csak véges mennyiségű papírt tud a játékszervezőknek adni, a világ összes számítógépének memóriája is szűk lesz egy idő után.)

2 Emblémájuk méltó lenne az esztéták figyelmére. A rögvalóságba hét talajgyökérrel kapaszkodó egytörzsű (!) fa lombkoronája Magyarországon alakú. A lombkoronában található hetes szám hullámvonala nemzetiszínné. Az Alapítvány neve Hét törzs (betűvel), míg a 7 Törzs (számmal) a támogató rendszer. A két dolgot összekeverni, összemossni tilos.

2. Szó sincs csodálatos pénzszerzésről. A játékba „kívülről” nem jut be pénz, ami valakinél nyereségként jelentkezik, az más(ok)nál szükségképpen veszteség. Ha mindenki egy tojást tesz be a kosárba, de valaki százat vesz ki, akkor miatta 99-en hoppon maradnak.

A folyamatosság megőrzésében, a közelégedettségben igazán a játékszervezők sem hihetnek. Miért bajlódna akkor a játékosszervezéssel, ha 10 filléres alapon — bevetve a többszörös belépés csodafegyverét — meghitt családi körben, egy este alatt milliárdokat kereshetnének?! Egy választ találtam erre a kérdésre: a játékostársak csupán baleknak, a játéknyeresség kifizetésére kellene.

A Hét Törzs Alapítvány támogató rendszerénél a járulékos játékelem (a beléptetőnek adandó négyezer forint) azt eredményezi, hogy a közvetlen utódokkal rendelkezők csak az Alapítványnak eljuttatott 2.000 forintot kockáztatják, a játék nyereményalapjába egy fillért sem fizetnek be. A járulékos játékelem tehát egyfajta „gyermektelenségi adó”: a teljes nyereményalapot azoknak kell összedobniuk, akik már nem tudnak utódokról gondoskodni. Így egy telitalálatos, bő félmilliót nyerő játékos öröme szükségképpen 64, egyenként tízezer forintját elvesztő társ bűja jut.

Könnyen belátható, hogy a főnyereményhez csak legfeljebb minden 128-adik játékos juthat hozzá. Ez akkor is így van, ha csupa szervezősen csatlakozik a játékhoz. Ismertté vált az, hogy a játék egy éve alatt 94.000 „támogató” akadt, tehát a születésnap mértékén a következő: az Alapítvány javára befolyt 188 millió és 376 millió forintot fizettek ki játéknyereményként.

A főnyereményt tehát 1993. júliusáig legfeljebb 734-en üthették meg. Természetesen akadnak nyertesek, akik kevesebb pénzt kaptak. Ha feltételezzük, hogy a pénzküldősi nyertesei átlagosan a főnyeremény negyedrésszel (128 ezerrel) lettek gazdagabbak, akkor a 94.000 játékosból csak 2937 nyerhetett. Balek-pozícióba becslésem szerint így 90 ezren jutottak. 47.000 főre rúghat azok köre, akiknek tízezer forintja bánta a játékot (ők vannak a pira-

mis alján, nekik nem sikerült még utódokat találniuk), míg a többieknek csak kétezer forintjába került a kaland (ők azok, akiknek még sikerült két játékos beszervezniük, de 7 generáció múltán még nincs utóduk).³

3. A pénzküldősdik indítói, szervezői a fentiek igazságát beismerve sajnálattal tárhatják szét karjukat: ilyenek a szerencsejátékok, van aki nyer, van aki veszít.

Sajnos a pénzküldősdik nem szerencsejáték. Lottóval, sorsjegyvakarással ugyanis egységnyi befektetés egységnyi nyeresi esélyhez juttat, a játékosok között nincsenek „egyenlőbbek”. Pénzküldősdinél más a helyzet. Az első generációk jó, még biztosan nyerő pozícióit a szervezők maguk tölthetik ki önkényesen (jobb híján például saját személyükkel, családtagjaikkal).

A Hét Törzs Alapítvány játékanál az első 7 generáció 127 pozíciójára kerültek pénzt senkinek sem küldtek, mivel nincs 7 generációval idősebb ősük, mégis 65 milliós össznyeremény várományosai. Ha ezt elérik (elérték?), akkor csak miattuk több, mint 16.000 szépreményű játékosárs veszít(ett) tízezer forintot.

Ez is igaz — mondhatjuk — de a lényeg a nemes célra befolyt összeg, a szent cél hatékony támogatása. Ellenvetésem: a támogató rendszer által megmozdított pénz-mennyiség összességének egyharmada jut el az Alapítványhoz (amit a rezsi, a számítógépes rendszer kiépítése, üzemeltetése, a fizetett hirdetések költsége csökkent). Ugyanakkor a fenti pénz-mennyiség kétharmada a pénzküldősdik nyereményalapja. A fark csóválja a kutyát?

A pénzküldősdik tehát ilyenek. Ha valaki nem nyert, akkor ne hibáztassa játéktársait lustaságukért, szervezésbeli ügyetlenségükért. A legközelebbi próbálkozás alkalmával se lepődjön meg, ha nem kap pénzt.

3 Ha a rendszer összeomlásáig megduplázódna a játékosok köre, akkor a gyenge 200.000 főből arányosan, várhatóan hatezren jutnak nyereseményhez, amit közel százezer tízezret elvesztő balek ad össze. Az Alapítvány nyelvezete szerint vesztesek nincsenek, mivel nem érheti veszteség azt, aki ajándékozik (!).

Három állításom indoklását befejezettnek tekintem. Az állítások — természetesen — valamennyi pénzküldősdire érvényesek, még arra is, amelyikhez esetleg az olvasó is csatlakozott. Lényeges különbség nincs az egyes játékok között. Legfeljebb az, hogy a játékszabályok hagynak-e némi nyerési esélyt a kedvezményezett indítói körön kívülieknek. (A Hét Törzs Alapítvány támogató rendszere közepesen mohó pénzküldősdinek számít.)

Nem tisztem eldönteni, hogy az effajta játékok — a jelen jogi szabályozás szerint — törvényesek-e vagy sem. Tudomásom szerint ez idáig csak egy olyan pénzküldősdik akadt fenn nagy sokára a törvényesség őreinek rostáján, ahol a játékot devizával üzték. Nem is ezt tartom a leglényegesebb szempontnak, hanem azt, hogy kedvünk van-e baleknak állni, kidobni az ablakon mondjuk tizezret, vagy akarunk-e bő félmillióra szert tenni azon az áron, hogy 64 család konyhapénzéből hiányozzon tíz-tízezer forint.

Aki pénzküldősdikhez csatlakozik és nem tud (vagy nem akar) mást beléptetni, az balek marad. Ha sikeresen szervez, akkor maga is baleko(ka)t termel. Mindenki felelős valamilyen mértékben azokért, akik az ő révén kerültek be a játékba. Amíg az „itt a piros ...” társasjátékkal csak bizonyos, szociológiailag jól körvonalazható kört lehet megkopasztani, addig a pénzküldősdik lázba hozták az alkalmazottak, az értelmiségiek széles rétegeit is. El kell azt is mondanom, hogy számos jól szituált keresztény is belépett pénzküldősdibe, sokan éppen a példaként felhozott Hét Törzs Alapítvány támogató rendszerébe.

A pénzküldősdik sikere nem magyarázható csupán a nagy pénz ígéretének elvakító hatásával vagy azzal, hogy a pénzküldősdik álcázása olyan tökéletes lenne. A „siker” titka — szerintem — az, hogy a pénzküldősdik baráti kapcsolatainkat, ismerőseink előtti tekintélyünket használják fel. Sokan óvatosabbak lennének, ha nem olyasvalaki invitálná őket belépésre, akiben bíznak, akinek hitele van előttük. Nagyon sokan úgy erodálják tekintélyüket, hogy hasznuk nincs is a dologból, hiszen a balekgyűjtés orosz-lánrészét maguk a balekok végzik el, idegen célok érdekében válnak a szervezők cinkosaivá.

Összeállította: Dévény István

Válságban a katolikus könyvkiadás

Katolikus könyvkiadás Németországban és a freiburgi Herder könyvkiadó évtizedek — valójában majdnem két évszázad — óta összeforrott (alapítási év 1801). A „katolikus” jelző ennek a kiadónak hosszú időn át nagy (mondhatnánk óriási) olvasóközönséget biztosított. Az utóbbi időben azonban súlyos válság kísértette meg ezt a kapcsolatot. A kiadó egyre növekvő anyagi gondok közé került, s helyzetén „családi vihart” idézve akar segíteni. Mi a helyzet? Az 1991-es évet két és fél millió márka veszteséggel zárták. Alapjában véve ez nem sok kétszázmilliós költségvetés esetén. Adósságuk teljes összege azonban már sokmillióra növekedett (általólag 50 millió márka) s a kölcsönt nyújtó freiburgi Sparkasse biztosítékot követel. Ehhez a „Herder-ingatlanokat” kellene mozgósítani. Hermann Herder, a jelenlegi vezető hajlandó lenne erre, de a család többi tagjai (négy testvér) tiltakoztak, s bíróság elé vitték az ügyet. Első fokon salamoni ítélet született: „A Herder kiadó pénzügyi helyzete rosszul fest ugyan, megmérni viszont nem tudjuk, hogy mennyire reális az a terv, amely a rendezést tűzte ki célul. Ezt igazolhatná a Sparkasse, ha további hitelre lenne hajlandó.” Ez a hajlandóság azonban kétélű fegyver: „Vom Credo zum Kredit” — a hittől a hitelig rövid út vezetett, írja a „Die Zeit” német hetilap cikkírója — mindkét nyelven érvényesülő szójátékkal. (32. szám, 1993 augusztus 6. 18. o.).

Hol rejtőznek a problémák? Telve van a könyvpiac, a vallásos témájú könyvpiac is, könyvekkel, amelyek sok esetben túl alacsony (ezért ráfizetéses) példányszámban jelenhetnek meg. A legtöbb könyvkiadó hasonló gondokkal küszködik. Amit azonban egyetlen vállalat sem engedhet meg magának, az a Herder esetében tény: egyetlen ember, „a ház főnöke” irányít mindent. Ami régen előny volt, az most iszonyú hátrány. Végül — s talán ez a legfontosabb — a „katolikus” jelző ma önmagában kevés, hogy nagy olvasóközönségre számíthasson egy kiadó. Valamilyen irányban el kell köteleznie magát. „Közel kétszáz évig ez egyértelmű volt. Napóleon laicizáló törekvéseit, Bismarck Kulturkampf-ját, Hitler antiklerikalizmusát átvészelték... A Római imprimaturt hordozó mise-, ima- és énekkönyvekből jól megélt a Herder kiadó. A Vatikáni Zsinat óta azonban megváltozott a klíma. A helyi egyházaknak nagyobb önállósága van Rómával szemben, s ez többek között abban mutatkozik meg, hogy maguk vezérek könyvkiadói munkát. De nem csupán a római centra-

lizmus gyengült. A **Herder** kiadó is változtatott profilján, s megjelentetett egyházkritikusokat, disszidenseket." A hívek közössége is egyre jobban érdeklődött ilyen munkák iránt. **Küng** vagy **Drewermann** neve jobban izgalomba hozta őket mint az imakönyvek, következésképpen a kiadók ilyen munkákkal többet kerestek. Ez a „kitérő” azonban megbosszulta magát.

Amikor az „évszázad üzlete”, az új katekizmus kiadása közeledett, a **Vatikán** átgondolta kiadói politikáját. Inkább „világi” kiadókkal akart együttműködni, hogy kikerüljön az elszigeteltségből. A kiadás jogának oroszánrészt az egyházi körökben eddig teljesen ismeretlen müncheni Oldenbourg kiadó kapta meg. „A katolikus kiadókat is meg akarták büntetni, hogy Rómát bíráló teológusokat szólaltatnak meg. Aki kiadja Küngöt, az kirepül.” A püspökök eredménytelenül próbáltak közbenjárni, amikor tizenkét katolikus kiadó szövetségét ajánlották, ezzel a mottóval: aki évről-évre ima- és elmélkedő könyvek kiadásával fáradozott, megérdemli, hogy ezzel a nem mindennapi üzlettel javítson anyagi helyzetén (első kiadás tervezett példányszáma félmillió!). A **Herder** kiadó azonban nem számíthatott megbízatásra.

Ehelyett a kétséges üzletet biztosító „Lexikon für Theologie und Kirche” újabb kiadása készül — egy olyan korszakban, amikor a szaktudósok egyre gyakrabban fordulnak a diszketten megszerezhető, s félévenként aktuális nivóra emelkedő információkhoz. A tíz kötet 2001-re készül el, a **Herder** kiadó kétszázéves jubileumára. Több száz szakember működik közre 38 tanácsadó vezetése alatt — s nem valószínű, hogy egy is akadna közöttük, aki az „Isten fizesse meg” hálaszóval megelégedne. A sorozat ára 4180 Márka. Hány példányban kellene ennek megjelenie, hogy kifizetődő legyen? Milliós hasznot biztosan nem hoz, hogy helyrebillentse a pénzügyi mérleget. Hogyan tovább? — kérdezi a cikkíró, s kérdésére nem talál feleletet.

A múlt rendszer bűnösei

Ugyanebből a „Die Zeit”-számból két egymással közvetetten vitatkozó írást érdemes bemutatnunk (32. szám, 3. o.). Elsősorban azért, mert magyarországi parlamenti viták „forró témáját” is érintik: mi legyen azokkal, akik az elmúlt rendszerben társadalom- és emberellenes bűnökkel szennyezték be magukat. „Túl korai még, hogy megkegyelmezzünk” — írja **Joachim Nawrocki**. **Richard Schröder** viszont, aki a berlini Humboldt Egyetem teológiai fakultásának dékánja, ezt a mondatot helyezte írása élére: „Irgalmazunk — már amennyire lehetséges.”

Lényeges vitatéma az elévülés, s nem az, hogy keresni és büntetni kell-e a bűnösöket, kezdi fejtegetését **Nawrocki**. Eddig csak „kicsiny halakat” sikerült úgy kifogni, hogy bűnük igazolódott, s börtön- vagy pénzbüntetést kaptak. A „csúcsfunkcionáriusok” elleni jogi eljárás sokkal lassabb és körülményesebb. Nem utolsó sorban azért, mert a „kormányzati szervek kriminalitásának” szereplői öregek, néha már képtelenek arra, hogy tárgyaláson vegyenek részt. Egy 1950-es „bűntény” esetében, ahol ún. „terror-jogászok” ülnek — ülnének a vádlottak padján: a legfiatalabb vádlott 68, a legöregebb 87 éves, s a tanúk jórésze még ennél is idősebb.

Néhány szemléltető adat a berlini államügyészségnek abból a részlegéből, amely a két német állam határán elkövetett erőszakos cselekményekkel, csak magasrangú (volt kommunista) párttagok és vezető állami alkalmazottak ügyével foglalkozik: eddig 1750 eljárást indítottak el, de csak 5 esetben született jogerős ítélet. Ugyanakkor havonta 20-30 újabb „ügy” érkezik hozzájuk. Rendkívül lassan halad mindez előre, hiszen jogállamra jellemző lépésekkel szabad csak előrehaladni. Amíg minden aktához hozzájutnak, a levéltárakban megtalálják a nemegyszer rejtett adatokat, amíg felkutatják és kihallgatják a tanúkat, az ügyész megszerkeszti vádját, az ügyvéd védőbeszédét: hogyan lehet ilyen körülmények között remélni, hogy a (kisebb bűntényekre kimondott) hároméves, a (nagyobb „gazemberségekre” meghatározott) nyolcéves elévülési határidőn belül minden bűnös megkapja méltó büntetését, így az áldozatok számára is igazságot szolgáltatnak. A két elévülési határidő dátuma: 1993, ill. 1998 október 3. Az elsőhöz tartoznak házkutatás, sértegetés, fenyegetés, választás titkosságának megsértése, a másodikhoz testi sértés, politikai üldözés, javak elkobzása, kényszerítés, csalás, jogtalan letartóztatás, okirathamisítás, hatalommal való visszaélés. Ezekben az esetekben a volt „NDK-jog”-ra építenek a bírák, mert mindez formailag ebben a rendszerben is tiltott volt. Mindezek büntetésére alig kerülhet sor az elévülési határidőn belül, hiszen az áldozatok legtöbbje még nem is juthatott hozzá az aktákhoz, hogy megtudja, ki űzte ki őket a lakásból, ki jelentette fel őket, ki hallgatta le telefonjukat, ki bontotta fel leveleiket, ki túrta ki őket állásukból ... Így még a följelentésig sem juthattak el, a határidő letelte után pedig nem is tehetnek. „Rejtett amnesztiában részesül a legtöbb bűnös”, írja **Joachim Nawrocki**, „ugyanakkor számtalan állampolgár élete ment tönkre, számtalan karrier tört ketté.” Ezek az áldozatok azonban nem bosszút akarnak állni mint ezt sokukkal való beszélgetés tanúsítja, hanem igazságot és igazságosságot.

Richard Schröder dékán az NDK negyven esztendejének rendkívül bonyolult emberi világára utal: elképesztően nehéz megállapítani, kik a közvetlen felelősek. Nagylelkűség nélkül nem jutunk ki a bűnüldözés útvesztőjéből. Természetesen nem jelenthet ez teljes jogi és erkölcsi közömbösséget a régi rendszer tetteivel és áldozataival szemben.

Az egyetemeken, akadémiákon megmérésre van szükség. Elkerülhetetlenül utána kell járni annak is, hogy a parlamentben, a közszolgálatban, sőt az egyházakban kik működtek közre a rendszer veszélyes képviselőivel, a „Stasi”-val (rövidítés a Staatssicherheitsdienst-re, az állami biztonsági szervekre), s ezeket a polgári vagy egyházi vezető állásból el kell távolítani. De ezt az ellenőrző munkát mondjuk 1995-ig be kellene fejezni. Vannak ugyanis bűnök, amelyek három év alatt elévülnek. Ilyen például a levelek felbontása, a telefon lehallgatása. Mindenki tudja, hogy a régi rendszerben ez tömeges méreteket öltött. A bűnüldözés itt azonban azt jelentené, hogy a hatalmi lánc végén álló tettesek kerülnének bíróság elé. A „nagy fejek”, a parancsok és rendelkezések kiadói viszont szépen meghúzódnának büntetlenül — a háttérben. „Ha el nem évülő bűnökről van szó, akkor vegyük elő inkább azokat, akik a börtönök foglyaival bántak kegyetlenül.”

„Megértem, hogy aki a szocialista Németországban az árnyékoldalon állt, s most munkanélküli, mert üzemét bezárták, most fel van háborodva, hogy szomszédjának aki régen párttag volt — most is van munkahelye.” Egy jogállamban viszont abszurd követelmény lenne, hogy munkahely a pártkönyv léte vagy nemléte játsszon döntő szerepet. „Ha valaki mégis azt kívánná, hogy a megbocsátást előzze meg a bűnbánat, az ne feledkezzék meg arról, hogy ez a közeli emberi kapcsolatokra és a keresztény gyónásra lehet csak érvényes.” A nagy nyilvánosság előtti mea culpa-nak azonban semmi értelme sincs. Nem megbocsátanunk kell, hanem lassan-lassan kiengesztelődésre kell törekednünk. Ugyanakkor erősítenünk kell azt a jogi és erkölcsi keretet, amely „normális szocializációra” kényszerít: ne lehessen a társadalmi együttélés alapszabályaival ma, a közel- és távoljövőben büntetlenül visszaélni. Ha túl sokat foglalkozunk a „bukott rendszer” bűnöseivel, akkor könnyen elterelődik a figyelem azokról, akiket most kell „megfegyelmezni”.

Tömeghalál és teológia

A halottakat nem lehet újra visszahozni az életbe, az élők életében azonban jelen vannak. „Szinte tökéletesen működik s az egész világra kiterjed a hírközlés rendszere. Napi hír-táplálé-

kunkká váltak a természeti katasztrófák, a háborús események, a járványok, szerencsétlenségek. Valahol minden nap tömegesen halnak meg emberek, naponta terheli túl mindez érzelmi, szellemi, lelki képességeinket. Szavakhoz sem tudunk menekülni, hogy mindent megmagyarázzunk." Így kezdi tanulmányát **Werner G. Jeanron**d, az írországi **Dublin** egyetemének teológiai tanára (Concilium, 29[1993], 3. szám, 238-243.o.). A naponta halott-látott tömeges halálesetekhez próbál a teológia szempontjai alapján közeledni.

A nyugati társadalmakban az élet és a halál két ellentétes reakcióban jelentkezik: vagy visszaszorul a teljesen privát körbe, s kívülállók csak akkor vesznek tudomást róla, ha ezt (fizetett) újságközlemény hozza, vagy szinte lélegzetelállító látványosságot rendeznek körülötte. A személyes szembesülésre azért kerül egyre ritkábban sor, mert a „hírek” után mindig lehet olyan tévéprogramot választani, ahol színészek által megjátszott „borzalmas halál” játszódik le a nézők szeme előtt. A médiák napi élménnyé teszik a halált, az élet befejezésének ténye, mint alapvető egzisztenciális probléma egyre messzebb kerül az emberi látóhatártól. Milyen esélye van még itt a keresztény értékelésnek?

Századunk legborzalmasabb tömeghalála, a koncentrációs táborokban végzett „nagyüzemű” kivégzéssorozat zsidó és keresztény gondolkodók számára „cezúrárt”, gondolkodási és érzelmi szünetjelet jelentett: „Auschwitz előtt és után”. A teológiai feldolgozás műve még ma sem ért véget. **Arthur A. Cohen** zsidó tudós jelezte, hogy egy nemzedéken át nem tudott beszélni a történekről, „mert nem volt nyelv, amely ezt az iszonyú sebet kifejezhette volna”. Teljesen elhallgatni mégsem tudott, kereste azt a szót, amely végre kimondható. „Az az elképzelés, hogy gondolkodásunk tehetetlenül áll ez előtt a 'tremendum' (félelmet keltő jelenlét) előtt, hamis alapokon nyugszik” — írja jó tíz évvel ezelőtt megjelent művében (The Tremendum. A theological interpretation of the Holocaust. New York, 1981). „Nem arról van szó, hogy fel kellene sorolnunk a hatmillió egyéni sorsot, vagy annak a százmilliónak sorsát, akik ebben a században a technikák és ideológiák harcában elpusztultak. Az egyedi sorsokat nem tudjuk felfogni, de ez nem azt jelenti, hogy gondolkodásunk semmire sem képes, hanem csak azt, hogy emlékezésünkben nem merülhetnek fel egyenként azok, akik meghaltak.”

Hogy „ezek után” új szavakat kell találnia annak, aki Istenről és az emberi szabadság iszonyú lehetőségeiről akar szólni, azt mindenki érezte. Beszélni azonban kell, mert nem űzhetjük ki emlékezésünkéből a történeket — hogy így még egyszer halálra, a felejtés halálára ítéljük a megholtakat, mintha hiába hal-

tak volna meg. Erre kényszerít a napi információ-adag is a világban lelhető katasztrófákról, emberek tömeges pusztulásáról. Különösen a természeti katasztrófáknál jelentkezik a kérdés (és jó, ha jelentkezik, mert ez jelzi, hogy még nem tompultunk el teljesen): miért kell nekünk egy olyan teremtet világban élnünk, amelyben ily nagy erővel uralkodik a szenvedés és a halál? Miért halnak oly sokan erőszakos halált, anélkül, hogy rászolgáltak volna, hogy felelősek lennének?

Ezek a kérdések nem csupán bennünk születtek meg, így „rég megoldásokhoz” is menekülhetünk. Jó minden megpróbáltatása ellenére kitartott az isteni döntések elfogadásában, elfogadta, de érteni nem tudta. A Zsoltárok világában is sokszor találkozunk a vergődő, de bizakodását fel nem adó emberrel. Úgy tűnik, hogy ennél tovább mi sem juthatunk. „Elméleti szinten nem tudjuk megoldani sem a rossz problémáját, sem az erőszakkal osztogatott tömeghalált, sem a szerencsétlenségeket.” Ez azonban nem jelentheti mégsem azt, hogy teljesen el kell hallgatnunk. „Gyászunkat szavakba foglalhatjuk, kifejezhetjük azt a vergődést is, hogy képtelenek vagyunk megérteni sokak túlságosan korai halálát, de elmondhatjuk — Jóbbhoz hasonlón — Isten elleni lázadásunkat is... Ugyanakkor keresztényként reményünkön is szólhatunk, hiszen teremő Istenünk hallgatásba burkolózik, hogy szabadságunkat megőrizhessük. Hallgatása a mi ügyünkben éppúgy lehet a szolidaritás jele, mint ahogy a keresztre feszített názáreti Jézus reménytelen helyzetében is hallgatott.”

Az eltűnt Istenre vágyva

Ugyanebben a kérdéskörben mozog **Josef Imbach**, a római Szent Bonaventura Egyetemen az alapvető hittan professzora. Ausztriában tartott előadást hitoktatóknak „az eltűnt Isten után vágyódásról” (Sehnsucht nach dem verlorenen Gott, in: Christlich-pädagogische Blätter, Freiburg, 106[1993], 3. szám, 133-137. o.; ugyanezzel a címmel jelent meg könyve a grazi Styria kiadónál 1992-ben).

Egy, a 13. században keletkezett bibliának első illusztrációja a Teremtő Isten, aki jobbájában óriási körzót tart, s ezzel méri a baljában tartott földkerekséget. A makro- és mikrokozmosz világhoz azonban már régóta más módszerrel közeledik az ember, s túlzás nélkül állíthatjuk, hogy minden „tudós” lépéssel hátrább szorult Isten. Közvetlen jelenléte egyre kérdésesebbé vált, s úgy tűnt, hogy csak idő kérdése, amikor Isten teljesen kiszorul a világból. Lényegesebb kérdés viszont számunkra, hogy „milyen”

Isten. Hosszú időn át „hézagpótló” szerepet tulajdonítottunk neki: amikor az emberi ész vagy akarat korlátokba ütközött, gyorsan szerepet kapott. Erről a „funkcionális” isteneszméről azonban kiderült, hogy használhatatlan. Pedig ugyanilyen funkcionálisan gondolkodtak róla sokan társadalmi szinten is: Istenre hivatkoztak, hogy tekintélyt vagy hatalmat igazoljanak. „Nem lehet ezért csodálkozni azon, hogy Isten nem egyszer a királyhoz, a földesúrhoz, a rend őréhez vagy akár a plébános úrhoz hasonlított.” A tekintély isteni hitelesítésére viszont legalább a 17. század óta nem lehet hivatkozni. Sokan „találták” meg végül Istent úgy, hogy személyes vágyaik és kívánságaik kielégítését keresték benne. Pszichoanalitikusok ismerik a lelkeknek ezt a „körútját”, amely belső biztonságot valamiféle „átélt” istenközelségben talál.

A tudást kiegészítő, a hatalmat alátámasztó és a magányosságot eloszlató istenkép azonban elvesztette hitelét. Hogyan találunk és hogyan mutatunk új utakat? Imhof professzor a „legalapvetőbb életélmények” felismerését és kiértékelését tartja szükségesnek. Chestertont idézi először: „Az ateista életének legkeserűbb pillanata az, amikor úgy érzi, hogy hálát kellene adnia valakinek — és nincs kinek.” Az élet ugyanis néha váratlanul megajándékoz minket, s ez kilódt bennünket önmagunkból. Következő felismerésének tolmácsa Ernesto Cardenal. Minden dolog egyenlő önmagával, de ugyanakkor titokszerű, halványan át sugárzik rajta egy rejtett világ: „Kioltottam a fényt, hogy lássam a havat. S az ablakon át láttam a havat és láttam a holdat. S akkor a hó és a hold újra ablakokká váltak. Ezen az ablakon néztél be hozzám, Istenem.”

„Isten nyomait mindenütt fel lehet fedezni — a hit nagyítóüvegére azonban szükség van. A szentírási gondolkodásmód alapját jelzi az a tény, hogy Istenhez csak az talál utat, aki útra kel feléje... A hit ezt az útra készséget jelenti. Azok a bibliai történetek, amelyek Isten megtapasztalásáról beszélnek, kivétel nélkül 'mozgalmas' történetek. Céljukat elérték, ha mozgásba hoznak. Az istentapasztalat olyan, mint a templomok üvegablakai. Kívülről semmi sem látszik, de aki bemegy, az előtt feltárul egész szépsége.”

Hitoktatás hittérítés nélkül

„Új történeteket kell mesélni, mert a biblia világa sokak előtt átöröklöttenül idegen” — állítja **Theodor Weissenborn** (szül. 1933), aki filozófiából, pszichológiából, német és francia irodalomból szerzett diplomát. „A közösségi és egyéni tudatvilág tele van elfojtásokkal. Ebből a hamis bizonyosságból ki kell űzni az

embereket” — s ezt a maga részéről versekkel, regényekkel, tanulmányokkal és rádiójátékokkal próbálja elérni. A közelmúltban egy elbeszéléskötetet jelentetett meg a hitoktatás számára (*Der Kaiser hat einen Vogel. Erzählungen für Religionsunterricht und Jugendgruppen.* München, Pfeiffer Verlag). Ezzel kapcsolatban adott interjút a „Religion heute” című folyóiratnak (Szelze, 13[1993], 1. szám, 4-10. o.). Ebből a beszélgetésből idézem az utolsó kérdést és feleletet.

A kérdés így hangzott: „A teológia különös nehézség előtt áll. Saját tudományának felismeréseit és eredményeit kell közölnie, ugyanakkor arra kell törekednie, hogy az embereket közvetlen élethelyzetükben szólítsa meg ... Melyek a néphez szóló teológia ismertetőjegyei?”

Weissenborn válasza: „Tudom, hogy a legtöbb hitoktató és hitoktatónő, teológus és teológusnő gondokkal küszködik, hogy érthetően és világosan fogalmazza meg azt, amit mondani szeretne, mondani tud. De különös nehézséget okoz nekik, hogy hallgassanak arról, amiről nem tudnak beszélni. Úgy beszélnek Istenről, mintha ő kiszolgáltatta volna magát meghatározásaiknak, előadói igényüknek. Szinte dologként kezelik őt, így nevetségessé válnak, mert nem tudják elhallgattatni magukat. S ha a címzettek fejüket csóválják, érdeklődés hiányával, szellemi lustasággal, megrögzöttséggel, vagy valamiféle jellemgyengeséggel, gonoszossággal vádolják őket.”

Valójában mindkét oldalon keresni lehet a hibákat. Lehet hogy csapnivaló az előadó, képtelen arra, hogy érthetően beszéljen. Másrészt az is lehet, hogy a hallgató előképzettsége hiányos, vagy talán az, amit hall, ebben a formában egyszerűen kívül áll érdeklődési és tapasztalati körén, nem találja „telibe” egzisztenciáját. „Ennek ellenére hiszem, hogy vannak életsíkok, ahol emberek egymásra találhatnak, anélkül, hogy egymást oktatni vagy téríteni akarnák. Teológusoknak — akiknek tanácsstalanságát nemegyszer megtapasztaltam — azt ajánlom, merészkedjenek néha a tanácsot kérők utcájába. Ne prédikáljanak, hanem figyeljenek másokra, beszélgessenek a legegyszerűbb kérdésekről: Hogy érzed magad? Mit érzel? Hogyan gondolkodsz erről vagy arról? Mit szeretnél, mit kívánsz magadnak? Mitől félsz?”

A tanító ne tételezze fel előre, hogy hallgatója tanulni akar. Ez biztos érvényes egy-egy esetre, de nem nevezhető általánosnak. Legtöbbször viszont egyszerűen a személyes kapcsolatot keresik. Röviden: „Nem szabad feltételeznem, hogy az emberek bennem megváltót, az üdvösség hirdetőjét, valamiféle különleges tekintéllyel felruházott gurut lássanak, s így eleve óriási bizalommal közeledjenek hozzám. Inkább a fordított út érvényes:

előbb bizalomgerjesztővé kell válnom, aki semmiféle hatalmat nem igényel maga számára.”

„A történelem jelen pillanatában — szerintem — mindenfajta missziós beállítottság alapvetően téves. Vakmerő próbálkozás lenne ez, mögötte szentelen beképzeltség rejtőzik. Mindenkinnek legyen joga arra, hogy abban higgyen, amit véleménye szerint a legjobbnak tart. Amint Pál apostol is kifejezte: 'Vizsgáljátok meg mindent, s amit jónak láttok, tartsátok meg' (bár elfelejtette hozzáfűzni: amit pedig rossznak tartotok, azt vessétek el). Nem úgy, mint ahogyan egy katolikus egyházi lapban olvastam a közelmúltban: 'Keresztény szülők úgy nevelik gyermekeiket, hogy azok a hitet teljes szabadságban fogadják el', hanem inkább így: 'Demokratikus szülők úgy nevelik gyermekeiket, hogy azok a hitet teljes szabadságban fogadják el vagy utasítsák vissza.'”

Az igehirdetés dialogikus alapelveinek ezért egyre jobban kell érvényesülnie. A mai világban Jézus missziós parancsát is ebben a kiegészített formában kellene értelmeznünk: „Menjetek az egész világra, tanítsatok minden népet — és tanuljatok minden néptől.”

„Meg vagyok győződve — fejezi be eszmefuttatását Theodor Weissenborn — hogy az egymással való beszélgetésnek ez az egészen új, szokatlan formája, amelyet a hivatalos egyház kritikája ellenére sok helyen eredményesen gyakorolnak arról tanúskodik, hogy a Lélek az egyházon belül is fújni tud. Ugyanakkor ez tart vissza sokakat attól, hogy hátat fordítsanak az egyháznak. Az emberbarátság és a szeretet Lelke olyan mint a szél: ha időnként elnyugszik, feltámad, s kiárad a 'palackból', amelybe a dogmatikusok be akarják zárni. A Lélek ott fúj, ahol akar, s ha ez a mozgalom megerősödik az egyházban, akkor jó lenne, ha tanulékonyságuk maradék erejével a vezető pozícióban levők is nyomába erednének, mint ahogyan egy súlyosan sebesült is, ha életben akar maradni, de elvérzés fenyegeti, hálás lesz, ha vérátömlesztéssel életben tartják.”

Wildmann János

Mit akart a II. Vatikáni Zsinat?

III. rész: A püspöki és papi hivatal

A II. Vatikáni Zsinaton az egyházzal megrajzolt új egyház-kép (ld. sorozatunk második részét) szükségyszerűen maga után vonta a hierarchikus egyházi struktúra újra értelmezését is. Az egyházzal szülő „Lumen gentium” kezdetű dogmatikai konstitúció különös figyelmet szentel a püspöki rendnek és a laikusok szerepének. Ezen túlmenően azonban külön határozatok foglalkoztak a püspökök lelkipásztori hivatásával, a papság szolgálatával és életével, a papneveléssel és a világi hívek apostolkodásával. Sorozatunk harmadik részében a püspöki és papi hivatallal kapcsolatos zsinati tanítás legfontosabb szempontjait mutatjuk be, míg a következő részben a laikusokra irányítjuk figyelmünket.

1. A püspöki hivatal

A „Lumen gentium” konstitúció harmadik fejezete „Az egyház hierarchikus alkotmánya, és főképpen a püspöki rend” címet viseli. Az első pontok összefoglalják a *püspöki hivatalról szóló egyházi tanítást*. Eszerint Jézus „a tizenkettőt” választotta ki, akiket „testületként, vagyis állandó együttes módjára szervezte meg és élére az apostolok közül kiválasztott Pétert helyezte”. Hatalmat adott nekik, hogy „tegyenek minden népet tanítványává, szenteljék meg és kormányozzák őket. E küldetésükben „pünkösdi napján erősödtek meg teljesen” (LG 19). „Ez az isteni küldetés, amelyet Krisztus bízott rá az apostolokra, a világ végéig fog tartani.” A püspökök ugyanis „a hagyomány tanúsága szerint... az apostoli magvetés folytatói a kezdet óta folyó utódlás által.” Amiképpen „megmarad az a tisztesség, amelyet az Úr külön Péternek, a rangban első apos-

tolnak adott..., úgy marad meg az apostolok egyházkormányzati tiszte is, hogy állandóan gyakorolja azt a püspökök szent rendje.” Nagy jelentőségű az a zsinati tanítás, „hogy a püspökök isteni intézkedés folytán léptek az apostolok rendjébe, és lettek az egyház pásztora” (LG 20), vagyis „nem lehet a római püspök helytartóinak tekinteni őket” (LG 27). Ezzel függ össze a püspökszentelés szentségi jellege is. A zsinat ugyanis azt tanítja, „hogy az egyházi rend szentségének teljességét a püspökszentelés közli.” Eddig az a fölfogás uralkodott, hogy püspök a szenteléssel csak a megszentelő hatalmat (*potestas ordinis*) nyeri el, a kormányzói hatalmat (*potestas iurisdictionis*) azonban a pápa vagy más magasabb egyházi tekintély adományozza. Ezzel szemben a konstitúció hangsúlyozza, hogy a „püspökszentelés a megszentelés feladatával együtt ráruhazza a püspökre a tanítás és a kormányzás feladatát is.” Természetesen továbbra is igaz, hogy ezeket „csak a kollégium fejével és tagjaival való hierarchikus közösségben lehet gyakorolni” (LG 21). A püspökszentelés ilyen értelmezése a püspöki hivatal, végül pedig az egész püspöki kollégium fölértékelését jelentette.

1.1. A püspöki kollégium és feladatai

A zsinatra érkező püspökök még a régi teológián nevelkedtek, ezért nem meglepő, hogy a *püspöki kollegialitás* tanát nem tudták könnyen elfogadni, benne a pápai tekintély megcsorbitását látták, noha maga a tan korántsem újkeletű. A püspöki kollégium kifejezés gyakran fordult elő a IV. és V. századi pápai levelekben, sőt a liturgia nyelvén is, és egyaránt fejezte ki a püspökök-papok, valamint a püspökök egymás közötti közösségét. Bár később a kifejezés háttérbe szorult, de újra és újra előkerült a teológiában, amint erre Ratzinger bíboros rámutatott.¹ A zsinaton végül is felülkerekedett az a meggyőződés, hogy „az Úr rendelkezése alapján Szent Péter és a többi apostol

1 Ratzinger J., *Die bischöfliche Kollegialität. Theologische Entfaltung*, in: Baraúna G. (szerk.), *De Ecclesia. Beiträge zur Konstitution Über die Kirche des Zweiten Vatikanischen Konzils* (2. köt.), Freiburg 1966, 44-70, itt 45-46.

egyetlen apostoli kollégiumot alkotott”, amely kollégium az egyház története során fennmaradt, amint ezt az egyetemes zsinatok összehívása és megtartása bizonyítja. A kollégiumba beletartozik a római pápa is, „akinek primátusa, hatalma csorbíthatatlanul megmarad az összes pásztorok és hívek felett. A római pápának ugyanis tisztsége folytán — ő Krisztus helyettese és az egész egyház feje — teljes, legfelsőbb és egyetemes hatalma van az egyházon, és ezt mindig szabadon gyakorolhatja. A püspökök rendje viszont... fejével, a római pápával együtt — és sohasem e fő nélkül — szintén hordozója az egész egyházra kiterjedő legfőbb és teljes hatalomnak.” A püspöki kollégium „az Isten népének sokféleségét és egyetemes voltát”, a pápai hatalom pedig „Krisztus nyájának egységét szemlélteti” (LG 22). Mindezzel a zsinat jelentősen módosította a hierarchikus struktúráról az I. Vatikáni Zsinaton festett merev, piramisszerű képet, amelyben szigorú alá- és fölérendeltség uralkodott, és amelynek élén egy abszolút pápai hatalom állt. A II. Vatikáni Zsinat úgy tett hitet a pápai primátus mellett, hogy egyidejűleg fölértékelte, sőt a pápai hatalommal egyenrangúvá tette a püspökök közösségét, amennyiben abba a pápa is beletartozik.

A püspökök feladta hármass: tanítás, megszentelés és kormányzás. Ezek közül mindenek előtt a tanítás feladata, az evangélium hirdetése magaslik ki. „Amidőn a püspökök a római pápával közösségben tanítanak, mindenkinek úgy kell tisztelnie őket, mint az isteni és katolikus igazság tanúit; a hívőknek pedig egyet kell érteniük azzal a nyilatkozattal, amelyet hit és erkölcs dolgában püspökük Krisztus nevében terjeszt elő — és vallásos, odaadó lellekkel kell ragaszkodniuk ahhoz. Ezt az akarati és értelmi engedelmességet különösképp meg kell adni a római püspök hivatalos tanítói tisztének még akkor is, ha nem 'ex cathedra' beszél.” Az egyes püspökök „külön-külön nincsenek ugyan felruházva a csallhatatlanság előjogával”, de ha „megőrzik egymás között és Péter utódával a közösségi kapcsolatot” és ha „hit és erkölcs dolgairól hivatalos tanításukban ugyanazt a tételt tekintik végérvényesen kötelezőnek, akkor csallatkozhatatlanul hirdetik Krisztus tanítá-

sát. Még nyilvánvalóbban így van ez, amikor egyetemes zsinatra egybegyűlve az egész egyház számára tanítják és bírálják el a hit és erkölcs kérdéseit, úgyhogy hívő engedelmességgel kell ragaszkodni döntéseihez.” Csalatkozhatatlan az egyházi tanítás akkor, ha a római pápa „mint az összes keresztények legfőbb pásztora és tanítója” tisztsége folytán, vagyis „nem mint magánszemély”, „végérvényesen meghatároz és kihirdet egy hittani vagy erkölcsi igazságot”, vagy pedig akkor, ha a püspökök testülete „Péter utódával együtt gyakorolja legfőbb tanítói tiszte” (LG 25). Aki ezekben a mondatokban a zsinat előtt oly gyakori feltétel nélküli engedelmességre való fölszólítást vélne fölfedezni, alapvetően félreértené a zsinat szándékát. A zsinati konstitúció ugyanis utal azokra a feltételekre is, amelyeknek érvényesülni kell a legmagasabb egyházi tanítóhivatal esetén is. Így például „akár a római püspök, akár a püspöki testület övele együtt határoz meg egy tételt”, ezt csak „az írott, illetve áthagyományozott kinyilatkoztatást” figyelembe véve tehetik (LG 25). Joggal hangsúlyozza II. János Pál pápa, hogy az egyházi teljhatalom „Krisztusra épít és az evangélium hirdetésének van alávetve.”² A tanításban az igazság keresése ezért nem valami püspöki önkényen alapul, hanem, amint Karl Rahner kifejti, egy komplex folyamat. Az igazság keresése figyelembe veszi „az egzegéták (=szentírásmagyarázók — W.J.), történészek, dogmatikusok teológiai munkáját”, a „hívók összességének hitérzékét, mert hívók összessége nem tévedhet meg hitében”, az „ökumenikus dialógust”, a „hit igazságainak hierarchiáját”, miszerint nem minden igazság egyforma jelentőségű, a „keleti egyházak szellemi és teológiai örökségét”, valamint „korunk szellemi és társadalmi valóságával folytatandó párbeszédet” stb.³

Ami igaz a tanítás feladatára, igaz a *püspökök meg-szentelő és kormányzó feladatára* is: a püspökök, beleértve a pápát is, nem gyakorolhatják ezeket autoritér módon.

2 Wojtyła K., *Quellen der Erneuerung*, Freiburg 1981, 132.

3 Rahner K., *Kommentar zum III. Kapitel*, Artikel 18-27, in: LThK 12, 210-246, itt 240.

Természetesen nem arról van szó, hogy a püspökök megszentelő és kormányzó hatalmát valamifajta demokratikus hatóság ellenőrzése alá helyezhetnénk, de arról igen, hogy a pásztorokra is vonatkoznak az evangéliumi normák, az igazságosság, a becsületes és objektív eljárás követelményei. A püspöki kollegialitás elve ugyanis, így II. János Pál pápa, „eleve meghatározza azt a módot, ahogyan a hatalmat ez egyházban gyakorolni lehet; ez a mód pedig magától Krisztustól ered.”⁴ A püspökök feladata a zsinat szerint „igazi szolgálattétel” (LG 24, vö. 21, 28; CD 11), amely feltételezi a krisztusi lelkületet. Csak így láthatják el tisztségüket úgy, „mint akik Krisztus tanúi az összes emberek előtt” (CD 11).

1.2. Az egyes püspökök szolgálata

A „Lumen gentium” konstitúció röviden érinti az egyes püspökök feladatát is, de ennek részletes kifejtése a püspökök lelkipásztori hivatásáról szóló „Christus Dominus” dekrétumban történik. Jelentős figyelmet szentel mindkét dokumentum az egyes püspökök kollegialitásból származó, az egész egyházra vonatkozó kötelességének. A részegyházak élén álló püspök „az Isten népének őreá bízott részlegét kormányozza, nem más egyházat, nem is az egyetemes egyházat”, de „mint a püspöki kollégium tagja... kötelezve van arra, hogy az egész egyházzal is gondoskodjék”, elsősorban misszionáriusok küldésével, azok lelki és anyagi támogatásával (LG 23, vö. CD 6). Ezen túlmenően a dekrétum egy olyan tanács létrehozását javasolja, „amelynek püspöki szinódus a neve” és erőteljesebb segítséget nyújt „az egyház legfőbb pásztorának” (CD 5). A dekrétum egy későbbi fejezetében sürgeti, hogy a különféle területei egyházak esetén „a szinódusok és zsinatok tiszteletreméltó intézményei éledjenek újjá, hogy annál megfelelőbben és eredményesebben történjen meg a gondoskodás az egyházakban a hit gyarapodásáról és a fegyelem megőrzéséről, a kor körülményeihez alkalmazkodva” (CD 36). Több országban a püspökkari konferenciák jelentősen járultak hozzá a lelkipásztori munka eredményesség-

4 Wojtyła K., *uo.*, 134.

géhez, ezért ezek létrehozását a zsinat „nagyon célravezetőnek tartja” (CD 37). A püspöki kollégiummal szemben azonban a regionális püspökkari konferenciák nem isteni eredetűek és választott elnökük nem tekintheti magát az adott egyház fejének.

Az egyes püspökök a rájuk bízott részegyházban gyakorolják a tanítás, megszentelés és egyházkormányzás főntebb már említett hármas feladatát. „Tanítói hivatásuk gyakorlása... a püspökök legfőbb kötelességei közül is kiválik.” Meg kell magyarázniuk, hogy „maguk a földi dolgok és az emberi alkotások is az emberek üdvösségére irányulnak”, hirdetniük kell, „hogyan kell megbecsülni az emberi személyt a maga szabadságában és testi életében is” annak minden társadalmi dimenziójával együtt (CD 12). Szükséges, hogy a „keresztény tanítást korszerűen adják elő, vagyis legyen meg szavukban a válasz azokra a nehézségekre és kérdésekre, amelyek leginkább foglalkoztatják és nyugtalanítják az embereket.” Az egyháznak „párbeszédet kell kezdenie a társadalommal, amelyben él. Elsősorban a püspökök feladata, hogy az emberekkel a kapcsolatot felvegyék, kérjék és ki is szélesítsék a párbeszédet.” Tanítói feladatuk teljesítéséhez pedig „igyekezzenek felhasználni a napjainkban rendelkezésre álló eszközöket”, főként a „szentbeszédet, a hitoktatást”, de „a sajtót és más tömegkommunikációs eszközöket” is, sőt tanítsanak „iskolákban, egyetemeken, konferenciákon és gyűléseken” is (CD 13).

A püspökök megszentelő feladata elsősorban abban áll, hogy gondoskodjanak a hívek szentségekkel való megszenteléséről, „rendezve szabályszerű és gyümölcsöző kiszolgáltatásukat”, különös tekintettel a helyi közösségekben ünneptelt szentmiseáldozatra (LG 26). A megszentelés feladatához tartozik azonban az is, hogy „a szent életre nekik kell példát adniok szeretetben, alázatosságban és szerény életmódban” (CD 15, vö. LG 26). Az egyes püspökök vezetői szolgálatáról a „Lumen gentium” 27. pontjában ezt olvassuk: „A püspökök Krisztus helyetteseiként és követeiként kormányozzák a rájuk bízott részegyházakat... tanácscsal, meggyő-

zódással és jó példával, de tekintéllyel és szent hatalommal is.”⁵

A kormányzás azonban szolgálat, ami — mint már említettük — csak Krisztus példáján nyugodhat és kizár mindenfajta önkényeskedést. A püspöknek szem előtt kell tartania „a jó Pásztor példáját: ő nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy szolgáljon.” Megerősíti mind ezt a „Christus dominus” dekrétum is: „A püspökök atyai és pásztori feladatuk betöltésében övéik között olyanok legyenek mint a szolgák, jó pásztorok, akik ismerik juhait, de akiket a juhok is ismernek” (CD 16). Ennek föltétele, hogy megértő tudjon lenni „a tudatlanok és tévelygők iránt..., készségesen hallgassa meg alattvalóit, igazi fiaiként szeresse őket, és buzdítsa: működjenek együtt vele” (LG 27). A püspökökről szóló dekrétum több konkrét területet említ, amelyekkel a főpásztoroknak különösen törődni kell, így például „papjaik lelki és szellemi fejlődésével és anyagi helyzetével”, meg kell ismerniük „híveik problémáit, társadalmi körülményeit”, biztosítani kell nekik „az egyház ügyeiben őket megillető szerepüket, elismerve, hogy azoknak kötelességük és joguk is tevékenyen együttműködni Krisztus misztikus testének építésében” (CS 16). Ha a püspökök így értelmezik és gyakorolják szolgálatukat, csak akkor várhatják el a zsinattal együtt a hívektől, hogy híveik ragaszkodnak „püspökökhöz, ahogyan az egyház ragaszkodik Jézus Krisztushoz” (LG 27).

A továbbiakban a püspökök hivatásáról szóló dekrétum konkrét javaslatokat tesz a *püspökök lelkipásztori munkájára* vonatkozóan. „Tökéletesíteni kell az apostolokdás különféle módjait”, hogy „a hitoktatás, a missziók, a

5 A magyar fordítás „A. II. Vatikáni Zsinat tanítása” c. kötetben (Cserháti J./Fábián A. (szerk): A. II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai, Szent István Társulat Budapest, 1975.) ezen helyen a következő: „A püspökök Krisztus helyetteseként és követeiként kormányozzák a rájuk bízott részegyházakat, mégpedig nemcsak tanáccsal, meggyőzéssel és jó példával, hanem tekintéllyel és szent hatalommal is”. Ez így félrevezető, mert azt sugallja, hogy a tanács, meggyőzés és jó példa csak mellékes eszközök, a hangsúly a tekintélyen és szent hatalmon van. Az eredeti latin szövegben ennek nyoma sincs és mind az öt eszköz egyenrangú.

szeretetszolgálat, a szociális, családi, iskolai vagy bármilyen más munka között” meglegyen az összhang. A püspököknek „nyomatékosan kell hangoztatniuk a világiak apostoli küldetését” és figyelni arra, hogy az „apostolkodás formái jól alkalmazkodjanak a kor követelményeihez” (CD 17), különös gondot kell fordítani a hívők egyes csoportjaira mint „a sok kivándorló, száműzött és menekült”, turista stb. (CD 18). Hivatásuk gyakorlásában a püspököknek szabadnak és függetlennek kell lenniük „bármely világi hatalomtól” (CD 19). A püspökök kinevezését illetően pedig azt szorgalmazza a zsinat, hogy „ezután világi hatalmak ne kapjanak jogot vagy kiváltságot a püspöki tisztségre való kiválasztáshoz, kinevezéshez, ajánláshoz vagy jelöléshez”. A kormányokat pedig arra kéri a püspökök, hogy a már meglévő ilyen jogokról „önként mondjanak le” (CD 20).

A következő pontok az *egyházmegyék határainak* kijelölésével (CD 22-24) majd a *megyéspüspökök munkatársai*-val foglalkoznak. Külön szól a dekrétum a koadjutorokról és segédpüspökökről, az egyházmegye papságáról és a szerzetesekről. A dokumentum ezen passzusainak bemutatásától eltekintünk. A papságról tanulmányunk következő pontjában, a szerzetesekről pedig sorozatunk egy későbbi részében lesz lesz szó. Meg kell azonban még említenünk a különféle egyházmegyei tanácsok mint pl. a papi szenátus vagy székeskáptalan jelentőségét. Nagyon kíváncsnak tartja a zsinat, hogy „minden egyházmegyében létesüljön külön lelkipásztori tanács; elnöke legyen maga a megyéspüspök, tagjai pedig külön erre választott papok, szerzetesek és világiak. Ennek a tanácsnak az a feladata, hogy felvesse és megtárgyalja a lelkipásztori munkát érintő kérdéseket és gyakorlati következtetésekre jusson” (CD 27). A tradicionális-kultikus megközelítés és az új pasztorális szemlélet ugyanis nem feltétlenül ellentmondás, hanem ugyanannak az egyházi rendnek két oldala.

2. A papok: a püspökök szorgos munkatársai

A zsinat különböző fázisaiban úgy tűnt, hogy a püspökök az áldozópapságnak csak egy kisebb dokumentumot szen-

telnek, végül is azonban egy terjedelmes dekrétum született a papi szolgálatról és életről, a „Presbyterorum ordinis”. A papi szolgálat teológiáját röviden már „Lumen gentium” konstitúció 28. pontja összefoglalja, amit azután a dekrétum bővebben kifejt.

2.1. Teológiai alapvetés

A konstitúció szerint az „áldozópapoknak nincs ugyan főpapi méltóságuk, és hatalmuk gyakorlásában is függnek a püspöktől, mégis összeköti őket velük a papi méltóság”, ők a „püspöki rend szorgos munkatársai” (LG 28). Az egyházirend „külön szentség”, amely „a Szentlélek kenetével szentségi karaktert és a lelkükbe” és arra képesíti őket, hogy „hatalmuk legyen áldozatot bemutatni s bűnöket megbocsátani, és hogy Krisztus nevében az emberek javára hivatalosan is gyakorolják a papi tiszteletet” (PO 2). Ezekben a kijelentésekben még a *tradicionális-kultikus papi kép* tükröződik, amely az átváltoztató és bűnbocsátó hatalomban látja az egyházi rend lényegét. Másrészt azt is hangsúlyozza a dekrétum, hogy az egyházi szolgálat teljessége az apostoloknál, illetve utódaiknál, a püspököknél van meg, amely azután „alacsonyabb fokon” átszáll az áldozópapokra. A papi tisztség tehát „éppen a püspöki renddel való kapcsolata folytán részesedik abban a hatalomban, amellyel maga Krisztus építi, szenteli meg és kormányozza testét” (PO 2). Ebben pedig már a II. Vatikánum *új szemlélete* tükröződik, amennyiben a főllesztelt papok főként nem különleges jogkörrel rendelkező püspökök állnak — mint a zsinat előtti teológia szerint —, hanem a papi szentség alacsonyabb fokon eleve a püspöki szolgálatból való részesedés.⁶

A hagyományos teológiának és a zsinat új szemléletének ez a kettőssége jellemzi a dekrétum több részét is, így például a papok világhoz való helyes viszonyának meghatározásánál, amikor is azt olvassuk, hogy az „újszövetség

6 Részletesebben ld. Giblet J., Die Priester zweiten Grades, in: Barauna G. (szerk.), De Ecclesia. Beiträge zur Konstitution Über die Kirche des Zweiten Vatikanischen Konzils (2. köt.), Freiburg 1966., 189-213 és Wulf F., Kommentar zu Artikel 1-6, in: LThK 14, 141-169.

papjait hivatásuk és felszentelésük valamiképpen különválasztja Isten népén belül”, ugyanakkor mégsem szabad eltávolodniuk „akár ettől a néptől vagy bárki mástól” (PO 3). A kommentárok szerint a dokumentumban a hagyományos papi méltóság túlhangsúlyozása keveredik a korszerű pasztorális szemlélettel.⁷ Kérdés azonban, hogy ez a kettősség-e az oka annak, amint néhányan állítják, hogy nem sikerült zsinat után a papi szolgálatot igazán megreformálni, sőt továbbra is a papi szolgálat kríziséről beszélhetünk. A hagyományos-kultikus megközelítés és az új pasztorális szemlélet ugyanis ugyanannak a papi szentségnek két egymást kiegészítő oldala, amelyeket összhangba lehet hozni egymással. Mindenesetre alapkövetelmény, amint erre a közelmúltban elhunyt zsinati teológus, Alis Müller rámutatott, hogy „az új, továbbvivő gondolatok specifikálják az általános, már ismert tételeket, és nem pedig a tudatosan újnak szántakat kell utólag leszálítani a már mindig is mondottak szintjére. Ha nem így lenne, a zsinat maga nyilvánította volna ki saját felesleges voltát.”⁸

Érdemes ezen a ponton röviden kitérnünk a *papképzés* problémájára. A zsinat ezt a kérdéskört az „Optatam totius” (OP) dekrétumban tárgyalta. Amíg a tridenti zsinat idevonatkozó rendelkezésének célja az volt, hogy „a világtól különválassa és megőrizze, egyházi közegben nevelje és megerősítse a veszélyeztetett fiatalságot, hogy ily módon képezzen papokat”, addig a II. Vatikáni Zsinat éppen a papjelöltek „klerikális izoláltságát” kívánta megszüntetni.⁹ Az „Optatam totius” a bevezetőben megerősíti ugyan „az évszázadok óta már kipróbált törvényeket”, de szükségesnek tartja újak bevezetését is, „amelyek a zsinat konstitúcióit és határozatait, nemkülönben az idők megváltozott igényeit tükrözik.” A „zsinat elrendeli”, hogy a „hivatások művét a pápai intézkedéseknek megfelelően...

7 Wulf F., Kommentar, u.o. 155.

8 Müller A., Felhívás az aggiornamento-ra, in: Egyházforum 1987/1, 14.

9 Neuner J., Einleitung und Kommentar zum Dekret über die Ausbildung der Priester, in: LThK 13, 310-353, itt 310.

a mai lélektan és szociológia minden értékes eredményét felhasználva irányítsák, és ugyanannyi szakszerűséggel, mint lelkesedéssel támogassák a hivatások mindenféle szolgálatát" (OT 2, vö. 11 és 20). A papképzés célja, hogy a növendékek „az Úr Jézus Krisztus, a Mester, a Pap és a Pásztor példája szerint igazi lelkipásztorokká formálódjanak... Ezért a papnevelés minden része a lelki, az értelmi és fegyelmi nevelés, egységesen erre a lelkipásztori célra irányuljon" (OT 4). Ennek érdekében természetesen „a szemináriumok előjáróit és tanárait a legkiválóbb papok közül kell kiválasztani" (OT 5). Annak érdekében, hogy csak az arra alkalmas személy lehessen pap, „éber gondolat kell megvizsgálni a jelölt helyes szándékát és szabad elhatározását, lelki, erkölcsi és értelmi alkalmasságát, kellő testi és pszichikai egészségét... még ha fájó is a paphiány" (OT 6). Az olyan bevált lelki gyakorlatok mellett, mint az ima, elmélkedés, az eukarisztia, vagy zsolozsma, a növendékeknek arra kell törekedniük, hogy az emberekben is, „különösen a szegényekben, gyermekekben, betegekben, bűnösökben és hitetlenekben" Krisztust keressék (OT 8). A továbbiakban az engedelmességről és a papi nőtlenségre való fölkészülésről van szó, amelyekre lentebb, a papság kapcsán még visszatérünk, végül pedig az egyházi tanulmányok új szabályozásának és lelkipásztori irányultságú nevelésnek az alapelveit vázolja a dekrétum. Térjünk azonban vissza a papságról szóló zsinati dokumentumokhoz.

A dekrétum második fejezete tárgyalja a *papság feladatait*, amelyek hasonlóak a püspökéhez, és amit a pap a helyi közösségben „valamiképpen jelenvalóvá" tesz. Ennek megfelelően „hirdetik az isteni igét", valamint „megszentelik és igazgatják az Úr nyájának egy rájuk bízott csoportját." Tisztségüket „főképp az eukarisztikus ünneplésen, vagyis a szent áldozati lakomán gyakorolják; itt mintegy Krisztus személyében tevékenykedve", ők végzik a „bűnbánó és beteg hívő javára a kiengesztelés" szolgálatát, „egybegyűjtik Isten családját, mint testvéri közösséget..., s Krisztus által a Szentlélekben elvezetik az Atyához" (LG 28). Alaposabban fejti ki a papság feladatait a „Presbyte-

rorum ordinis" dekrétum (PO 4-6), de ennek ismertetése meghaladja e tanulmány kereteit. Különösen a papság figyelmébe ajánlja a zsinat a szegényeket és gyengéket, fiatalokat, házasságokat és szülőket, betegeket és haldoklókat. A papokra is vonatkozik, amit a püspökök esetén már mondtunk, hogy szolgálatukat csak Krisztus lelkületével láthatják el helyesen (PO 6).

2.2. A papok kapcsolatai és az engedelmisség

Már utaltunk rá, hogy a zsinati új pasztorális szemlélete szerint nem szabad a *pap és püspök kapcsolatát* csupán jogi alapon értelmezni. Többről van ugyanis szó, mint egyszerű alá- és fölérendeltségről, mert mindketten „Krisztusnak egy és ugyanazon papságában és szolgálatában” részesednek, természetesen különböző mértékben. A „felszentelésnek és a küldetésnek az egysége” pedig megköveteli „a püspöki renddel való hierarchikus közösséget” (PO 7). Arról van szó, hogy a pap és püspök kapcsolatát csak az előző részben tárgyalt szeretet-közösségből (Egyházforum 1993/2, 118-119) kiindulva lehet meghatározni. Ezért hangsúlyozza a zsinat többször is, hogy a papok „a püspök közelebbi munkatársaihoz számítanak” (CD 29, vö. LG 28, CD 30, PO 1, 2, 12), ők „egyetlen papi testületet és egy családot alkotnak, amelynek atyja a püspök”. A közöttük lévő „kapcsolatok ereje leginkább a természetfeletti szeretet köteléke” kell legyen. A zsinat felszólítja a püspököket, hogy „megbeszélésre, közös eszmecserére” hívják meg a papjaikat (CD 28) és „úgy tekintsenek rájuk, mint nélkülözhetetlen segítőkre és tanácsadókra Isten népe tanításának, megszentelésének és lelkipásztori vezetésének szolgálati tisztségében”, sőt mi több, „testvéreiknek és barátiknak tartsák a papokat; erejükhöz mértén, odaadón gondoskodjanak anyagi, de főképp lelki ügyeikről” (PO 7).

Mivel azonban a papok és püspökök közötti közösség nemcsak családi, testvéri, baráti, hanem hierarchikus is, a papoknak szem előtt kell tartani „az egyházi rendnek azt a teljességét, amelynek a püspökök a részesei”, ezért „őszinte szeretettel és engedelmisséggel” kell ragaszkodniuk püspökökhöz (PO 7). Ezzel elérkeztünk az *engedel-*

messég kényes kérdéséhez, amelyről a dekrétum csak egy későbbi fejezetében, az evangéliumi tanácsok taglalásánál beszél részletesebben. „A papi szolgálathoz leginkább szükséges erények közül” kiemeli a zsinat „azt a lelkületet, amely által (a papok — W.J.) mindig készek lesznek saját akaratukról lemondva annak akaratát tenni, aki küldte őket.” Vagyis az engedelmesség a küldetés, a hivatás lényegéhez tartozik. Az engedelmesség célja az, hogy a papok ezáltal „önakaratukat Isten és testvéreik szolgálatára áldozzák fel”, mégpedig azáltal, hogy elfogadják és végrehajtják „a hit lelkületével mindazt, amit a pápa, a püspökük vagy más előjárójuk parancsol vagy ajánl” (PO 15). Itt újra megismételhetjük azt, amit a pápai tekintély, püspöki kollégium kapcsán már mondtunk: ez az engedelmesség már nem az az aszketikus eszköz, amely valaha volt az egyházban, nem vak engedelmesség. A zsinat által a papoktól követelt engedelmesség feltételezi a püspök és papok imént fölvezetett közösségét és ezzel együtt az egyházi tekintély megfelelő magatartását. Ezért mondja II. János Pál pápa, hogy a zsinat „nemcsak látszólagos, hanem hatékony közösség megvalósítására” szólít fel.¹⁰ Ebben a közösségben mindenki, pápa, püspök, pap és valamennyi hívő egyaránt, Istennek engedelmeskedik.¹¹ Természetesen senki sem állítja, hogy a zsinati irányelvek figyelembevételével minden feszültség elkerülhető lesz püspökök, papok és világiak között. Sőt, adott esetben szükség van kritikára. Ez nem jelent engedetlenséget, mert ez utóbbival ellentétben a kritika „nem kerüli meg a tekin-

10 Wojtyła K., u.o., 327.

11 Hasonlóan ír Karl Rahner egy a zsinat után megjelent könyvében: „A papi engedelmesség konkrét megvalósulásának normáit nem lehet közvetlenül, mintegy exegetikai zsarolás útján Jézus engedelmességének bibliai tanúságából levezetni... Az engedelmesség nem a parancsolónak mint személynek, hanem az adott közösség céljának és javának rendeli alá az engedelmeskedőt... Épp ezért az embernek csak azon határok között parancsolhat és várhat el tőle engedelmeséget egy adott tekintély, amennyiben maga is az adott közösség céljaihoz és feladataihoz méri és igazítja magát.” Rahner K., *Knechte Christi*, Freiburg 1967, 145, 148.

télyt, amint ezt Szent Ferenc példája bizonyítja”, hanem — újszövetségi kifejezéssel élve — „szembeszáll vele (Gal 2,11).”¹²

A „Presbyterorum ordinis” dekrétum további pontjai a *papok testvéri együttműködésével és világi hívőkhöz való viszonyával* foglalkoznak. A papok az „egyetlen papi rend” tagjai, ezért felszólítja őket a zsinat, hogy fűzze őket „egymáshoz a szentségen alapuló testvériség meleg kapcsolata”, legyenek egymás segítségére, különösen öreg, beteg, elcsüggedt, túlterhelt és magukra hagyott társaiknak, szorgalmazza a „közös életet”, esetleg „annak valamilyen lazább formáját” (PO 8). Hívőknak és hitetleneknek pedig meg kell mutatniuk „milyen az igazi papi és jópásztori szolgálat, és mindannyiuk előtt tanúskodjanak az igazságról és az életről” (LG 28). A papok „felszentelésük révén... atya és tanító nagyszerű és nélkülözhetetlen tisztét töltik be” Isten népében, de egyébként „testvérek a testvérek között.” Nem véletlen, hogy a zsinat leszűkítette az „atya” kifejezést egy szűk hivatali területre. Ezzel is kifejezte, hogy nincs többé helye a civileket lekezelő paternalizmusnak. A továbbiakban felszólítja a papokat, hogy „fogjanak össze a világi hívőkkel..., segítsék érvényesülni a világi hívők tekintélyét és az egyház küldetésében nekik jutott sajátos szerepet. Vegyék komolyan azt a jogos szabadságot”, ami megilleti őket, és „bizalommal ruházzanak tisztségeket” rájuk (PO 9).

2.3. A papság élete

A dekrétum második fejezetének utolsó két pontja a papság területi elosztásával és a papi hivatások ügyével foglalkozik (PO 10-11), a harmadik fejezet pedig a papok életének van szentelve. Ez utóbbi mindenekelőtt arra buzdítja a papokat; különösképpen is „törekedjenek az életszentségre” (PO 12), mégpedig „éppen papi feladataiknak krisztusi szellemű, becsületes és fáradhatatlan teljesítésével” (PO 13). Ennek részletes kifejtése után az evangéliumi tanácsok, mint „a papi szolgálathoz leginkább szükséges

12 Cordes P.-J., Kommentar zu Artikel 7-11, in: LThK 14, 170-198, itt 177.

erények" (PO 15); az engedelmesség, a papi nőtlenség és az anyagiakhoz való viszony következnek. Az engedelmeségről az imént már szoltunk. A *cölibátussal* kapcsolatban a zsinat elismeri, hogy ez „a papi felszenteltségnek” ugyan „nem természetből fakadó követelménye”, a papoknak mégis „ajánlja”, mert „sok szempontból megfelel a papi szolgálatnak... A mennyek országáért vállalt szüzesség illetve cölibátus által a papok új és még kiválóbb értelemben vannak Krisztusnak szentelve.” Az egyházban kezdetben csak ajánlották a cölibátust a papoknak, „később pedig a latin egyházban már kötelezték rá mindenkit, akit az egyházi rend felvételére bocsátottak. A zsinat újra jóváhagyja és megerősíti ezt a törvényt a papi rend jelöltjeire nézve.” A keleti egyházak nős papjait ugyanakkor buzdítja a zsinat, hogy „tartsanak ki szent hivatásukban és igyekezzenek életüket teljes odaadással a rájuk bízott lelkek szolgálatába állítani” (PO 16).

Az *anyagi javakkal* kapcsolatban a zsinat arra inti a papokat, hogy „Isten akarata szerint” használják azokat, lehetőleg „vállalják az önkéntes szegénységet” és különösképpen „kerüljenek mindent, ami a szegényeket bármi módon elidegeníté tőlük.” A „szoros értelemben vett egyházi javakat” tekintve pedig „az egyházi törvények rendelkezései szerint” járjanak el és „lehetőleg vegyék igénybe a világi szakemberek segítségét.” Hivatalukat sem tekinthetik „egyszerűen kereseti forrásnak” és nem fordíthatják „a belőle származott jövedelmet családi vagyonuk növelésére. A papok tehát kerüljenek minden kapzsiságot, ne engedjék, hogy a szívük a vagyonhoz tapadjon, és a kereskedésnek még a látszatától is komolyan tartózkodjanak” (PO 17). A dekrétum utolsó pontjai a papi élet lelki támaszairól, mint az imádság, szentségek vétele, lelkiolvasás, továbbképzések és anyagi háttéréről, mint fizetés, társadalombiztosítás stb. szólnak (PO 18-21), végezetül zárószó és buzdítás zárja a dokumentumot (PO 22).

✓ A XI. Zsidó Világkongresszus, 1993. június 23-29.

Már amikor a repülőtérre Jeruzsálem felé robogtunk a csoportos taxival, úgy gondoltam, ezen a helyen otthon fogom érezni magam. És ahogy az esti szürkületben megérkeztünk a Szent Városba és elfoglaltam helyemet a Ratisbonneban, Jeruzsálem egyik legismertebb keresztény tanulmányi és oktatási központjába, valóban úgy tűnt, mintha hazaérkeztem volna.

Más dolog zsidóként érkezni a Szentföldre, más dolog keresztényként és megint más dolog, ha az ember megpróbálja a kettőt összekapcsolni. Ezalatt a néhány nap alatt azt hitte volna az ember, ezek a határok szinte nem is léteznek, legalábbis nem választanak el bennünket egymástól. Amiért együtt voltunk, az a zsidó tudomány volt, annak lehető legteljesebb felkarolásával. Ilyenkor a világ minden tájáról idezarándokolnak azok, akik a zsidó tudományok bármelyik ágában foglalkoznak, hogy megosszák egymással társaságukat és közkinccsé tegyék kutatásaikat.

A minden negyedik évben megrendezett óriási méretű kongresszus valóban egyik legmértékesebb képviselője a judaisztikai tudományoknak. *Fleischer úr*, akit a magyarok jól ismernek, idei meghívójában azon örömeinek adott hangot, hogy ezen a kongresszuson generációváltás is történik, mert szép számmal szerepeltek olyan fiatal kollégák is, akik a tudományág továbbfolytatói lesznek. Nem volt megalapozatlan *Fleischer úr* reménye abban a tekintetben sem, hogy a kongresszus mind mennyiségében, mind minőségében kifejezte a ma folyó zsidó kutatások intenzitását, lendületességét és sokoldalúságát.

A program, amelyet minden résztvevő a bejelentkezéskor mintegy száz-húsz oldalnyi könyv formájában megkapott, kínálatával szinte elárasztotta az érdeklődő filoszt. Az előadásokat tartalmuk szerint 4 nagy részterületre osztották, úgy mint 1. A Biblia és világa, 2. A zsidó nép története, 3. Eszmetörténet és irodalom, 4. Nyelv és művészetek. A négy nagy részterületen belül mintegy 240 szekció alakult, amelyek egyenként 3-5, egymáshoz témában, korban közel álló előadást tartalmaztak. Ennek a nagyon precíz és áttekinthető felépítésnek köszönhetően a résztvevők bőven meríthettek a bőség kosarából, hiszen egyidejűleg átlagosan 14 előadás között lehetett választani. A vendéglátók emellett ingyenes belépőt biztosítottak a három legnagyobb jeruzsálemi múzeum egyikébe és számos külön programmal igyekeztek lekötöni azokat, akiknek a szervezett programokra volt igényük.

De talán nem is az előadások magas színvonala maradandó emlék egy fiatal pályakezdő számára, hanem inkább azok a pótolhatatlan találkozások régi barátokkal, akik távoli országokban munkálkodnak valami hasonlóan; vagy éppen olyanokkal, akiket az ember jól ismer már a bibliográfiákból, műveikből vagy halomából. És persze Magyarország is képviseltette magát népes társasággal. Jólesik kezét szorítani a szakma nagyjaival, és ilyenkor — kivételesen — jólesnek azok a kérdések, hogy „hogyan állunk azzal a doktorival”, „mikor is lesz már kész vele?” Jólesik tudni, hogy ezen a szakmán belül mindenki mindenkit számon tart — hiszen számon lehet tartani, mert judaisztikával foglalkozni olyan, mint egy nagy családhoz tartozni, amely családhoz csodála-

tos módon egyaránt zsidók is, keresztények is tarthatnak.

Talán itt kellene kitémem arra, hogy is kerültem ki egyáltalán erre az eseményre és hogy éreztem magam ott mint keresztény. Az ELTE-n tanársegédként több szemeszteren keresztül tartottam szemináriumot *Zsidók a német irodalomban* címmel, amely kezdete óta egyenlőtlenül nagy érdeklődésre tart számot. Emellett folyamatosan vezetek egy jiddis szövegolvasási szemináriumot, főleg német és/vagy hebraisztika szakos hallgatóknak. A részvételt ezért a tanszékem erkölcsileg és anyagilag egyaránt támogatta. De még nagyobb elégtétel és jutalom volt most is újra megtapasztalni azt, hogy tudunk kommunikálni egymással, van közös nyelvünk, amellyel zsidók és keresztények egyaránt nagyon jól megértik egymást. Hiszen ha az irodalomról beszélgetünk, akkor végül tabuk nyílnak meg előttünk és közvetve a lényegről beszélünk úgy, hogy nem mutogatunk ujjal egymásra. Az igazi dialógus lehetősége csillan fel ilyenkor és egyáltalán az, hogy ez lehetséges. És ha semmi mással nem tértem vissza a tarisznyámban csak ezzel, már akkor is nagyon sokat hoztam magammal. (Varga Péter Pius) ■

✓ **Hubertus-misék Magyarországon** Hubertus-misék Magyarországon a vadászati idény megnyitása alkalmából első alkalommal 1990 őszén mutattak be. Csanád Béla hittudományi egyetemi professzor tájékoztatása szerint hazánkban a miséknek nincs hagyománya. A liturgia külsőségei káprázatosak. Egy pár napja lelőtt szarvas tetemét helyezik el az oltár előtt, felravatalozzák. Az oltárt pedig agancsokkal dí-

szítik. A szentmise után dárídót tartanak.

A sajtó 1990 óta többször is hírt adott ilyen Hubertus-misékről. 1990-ben Bak község (Zala megye) határában (Esti Hírlap); 1991-ben Nagy Tamás kapucinus tart Hubertus-miséket (Magyar Fórum), aki homíliájában kifejti, hogy a vadászok segítenek a természet rendjének fönntartásában. 1992-ben Nyírkársz határában, Lóréten tartottak Hubertus-miséket, ahol a vadásztársaság titkára azt nyilatkozta, hogy a vadászok védőszentjének, szent Hubertusnak közbenjárása jótékony hatást gyakorolt a vadgazdálkodásra (Vásárnapi Hírek). Szentén 1992 szeptemberében Nagysallában a vadászok védőszentjének tiszteletére ökumenikus istentiszteletet tartottak (Magyar Nemzet), Mátraszentlászlón kapitális szarvasbika ravatalánál celebráltak misét (Mai Nap).

A Hubertus-misék megszüntetése érdekében többen is tiltakoztak a sajtóban. Kezdeti vonakodása ellenére az Új Ember 1991. október 13-i számában is helyt adott egy több szervezet által aláírt tiltakozó levélnek. A tiltakozók kifejtették, hogy a vadászatot nem tartják az állattenyésztés egyik ágának, mert hiszen vadászatra tenyésztik a leölésre szánt állatokat, nem tartják a természeti egyensúly fenntartása számára megfelelő eszköznek, hiszen az egyensúlyt éppen a vadászat érdekében maguk a vadgazdaságok borítják fel. A legkevésbé sem tartják természetbarát magatartásnak a vadak leölésének sportját. Tiltakozásukban állást foglaltak az ellen, hogy a Hubertus-misék egy kegyetlen szórakozás vallási reklámjává válnak.

A vadászmisék elleni tiltakozáshoz 1991 óta vallási közösségek is csatlakoztak. Tizenhét szervezettel kö-

zösen dr. Paskai László bíboros prímás, esztergomi érseknek is eljuttatták e misék betiltására vonatkozó kérelmüket, aki azonban nem tartotta magát a kérdésben illetékesnek. 1993-ban a többi megyéspüspöknek is elküldött kérelemre dr. Keszthelyi Ferenc váci megyéspüspök válaszolt a legpozitívabban, amennyiben a szervezeteket biztosította arról, hogy egyházmegyéjében ilyen miséket nem fognak tartani. Végezetül magához II. János Pál pápához is levéllel fordultak a Hubertus-misék ellenzői, aki G.B. Re érsek, vatikáni helyettes államtitkáron keresztül válaszolt. Válaszát Dr. Dékány Vilmos püspöki helynök továbbította a fel-

adóknak. A helynök úr egyben arról biztosítja a kérelmező szervezeteket, „hogy az Esztergomi Főegyházmegye területén az ún. Hubertus-misék ismeretlenek és a jövőben sem engedélyezünk ilyen miséket. Kirándulások és táborozások alkalmából engedélyezzük szabadtéri misék bemutatását, de nem vadászatok esetén, még kevésbé megölt állatok tetemeinek jelenlétében. Ha valamely papunk mégis ilyesmire vetemedne, szigorú eljárást indítanánk ellene. Biztosra veszem, hogy a többi egyházmegye ordináriusai is ezen az állásponton vannak.” (Halász Pál)■

Válogatta: Winkler Lajos

Zsidó kántorművészet Magyarországon

A zsidó zene és liturgia iránt érdeklődők nagy örömeire megjelent Magyarországon először a 4 legnagyobb és leglátogatottabb zsinagógánkban működő legjelesebb kántorainkat és művészetüket bemutató nagylemez, CD, valamint kazetta. Nagy hiányt pótol ez a kezdeményezés, hogy e négy jeles kántor egyazon lemezen mutatkozik be, noha az időtartam miatt nem nyílik rá lehetőség, hogy sokoldalúságukat megmutathassák. Nagyszerű vállalkozás lenne, ha hasonló módon album formájában is készülhetne lemez, melyben mindegyik kántor széles repertoárjának egy részét rögzítenék a hallgatóság és az utókor számára.

Néhány szó a zsidó liturgiáról

Míg a keresztény egyházakban a pap imádkozik Istenhez, a zsidó vallás szertartásaiban a kántorok látják el ezt a feladatot állandó zenei interpretálással. Ezt az egységet a rabbik néhány perces beszédei (többnyire példabeszédei) szakítják meg. A kántorok imái meghatározott imarendben, de mindig éneklés formájában hangoznak el. Ők a közösség küldöttei, kik a jelenlevőkért, hozzátartozóikért és együttesen az egész zsidóságért imádkoznak. Ez a tevékenységük alapos vallási ismeretet, zenei tudást és gyönyörű énekhangot, valamint ihletett előadásmódot, művészi kvalitást feltételez. Mindezek mellett legnagyobb jelentőségük abban áll, hogy a hagyományokat ismerve és továbbadva végzik hivatásukat. A hagyományos imadallamok előadásában természetesen újabb saját zenei gondolatokat is beépíthetnek, amelyek egyénivé, egymástól megkülönböztethetővé teszik, színesítik istentiszteleteiket. Így látnivaló, hogy a zsidó hitéletben és templomaiban a kántoroknak meghatározó szerepük van.

Budapest zsinagógái

jelentős múlttal rendelkeznek a tekintetben, hogy egy-egy kiemelkedő kántor átélte imádsága (éneke) egész tömeget vonzott az istentiszteletekre, s egyéniségük döntő jelentőségű volt a közösség számára, s még ma is történetek s legendák keringenek körülöttük.

E lemezen megszólaló 4 kántorunk méltó utódai nagy elődeiknek. Klein Ervin a Hegedűs Gyula utcai zsinagóga főkántora a Salamon király által írt *Énekek énekéből* énekel egy részt, ami szerelmet és szabadságvágyat fejez ki. Ez egy Pészach ünnepi gyönyörű imadallam.

A lemezen még *Söm'a kailéna*, a reggeli imában szereplő 18 áldás-kérés közül az egyik hangzik fel. „Hallgasd meg szavunkat Örökkévaló Istenünk, szánakozz és könyörülj rajtunk, fogadd el jóakarattal imádságunkat!”

Vaf hu haya mitkaven.. duett. Klein Ervin és Kálmán Tamás duettje. Részlet a Főpap hajdani Szentélybeli szertartásából Engesztelőnap ünnepén (Jom hakipurin) Az áldozati szertartást bevezető ima.

Kálmán Tamás a Bethlen téri zsinagóga főkántora még az engesztelő napot megelőző esti főimát a *Kol Nidré*t éneкли. Itt a kántor a közösség bűnbocsánatáért könyörög. Ez legfőbb ünnepünk imája, az új évet megelőző ima. Éneкли még *Átkinu v'udata* című részletet, mely szombati dallamokból, a Dávid zsoltárok szövegével hangzik fel.

Esti imarészletet énekel Fekete László a Dohány utcai zsinagóga főkántora. „Örökké tartó szeretettel ölelted magadhoz népedet, Izrael házat, tanra és törvényre oktattál bennünket. Azért mikor lefekszünk és mikor felkelünk elmélkedünk törvényeid felől, és örvendünk tanod ígéinek, szent parancsolataidnak mindörökké, mivel abban van a mi éltető erőnk, és abban búvárkodunk nappal és éjjel.”

A CD kiegészítve Dávid 93. zsoltárával, mely a péntek esti ima egyik része. „... Szilárd a trónod régóta, mert Öröktől fogva vagy Te.” Az *Areshet S'Fatenu* duett Fekete László és Tóth Emil előadásában újévi, nagyünnepi, a sófár hangjait dicsőítő ima. Tóth Emil az Országos Rabbiképző Intézet főkántora reggeli fohászt énekel, melyben isteni oltalomért könyörgünk a megbocsátás reményében.

Mitroce b' rochamin. A CD kiegészítve *V'hu Ráchum* kezdetű imával, mely minden esti imáink egyik szövege. A CD és normál lemezeket Dávid 30. zsoltárával fejezik be, melyben a 4 kántor Klein Ervin, Kálmán Tamás, Fekete László, Tóth Emil külön szólórészeket énekel, tudásuk legjavát adva, majd együttesen hangzik fel az ünnepélyes ének *Miz mair Sir*. Szentélyt avató Zsoltárszöveg, melyet napjainkban házavatáson is énekelnek: „Minden jámbor lélek hálával zengje Istent!...” (Mayer Erika)

REINHARD NEUDECKER

Az egy Isten sok arca

Elmélyülten vitázó, tekintélyes tudósok próbálják meggyőzni egymást saját igazukról Johann von Armssheim 1483-ban készült fametszetén, mely a keskeny kötet borítóját díszíti. A hevesen gesztikuláló kezek, fölényes mosolyok arra utalnak, amit az azóta eltelt évszázadok ékesen bizonyítottak: a vita, a meggyőzés eredménytelen maradt, az ellentétek kiéleződtek.

A Magyar Keresztény—Zsidó Tanács és a müncheni Mérleg című folyóirat által megindított Keresztény—Zsidó Párbeszéd Könyvtárának 1. köteteként jelent meg Reinhard Neudecker könyve. Bevezetőjében, melyet egy katolikus és egy evangélikus püspök, valamint egy zsidó főrabbi írt, Nicolas Cusanust idézik 1453-ból, Konstantinápoly eleste idején: „...És akkor az Úr megkönyörült a népen, és elhatározta, hogy a vallások minden különbözősége egységesen egy egyetlen, immár sérthetetlen vallásra vezettesék vissza az összes emberek egyetértése által.”

Szerzője, aki jezsuita szerzetes, mélyen elkötelezte magát a keresztény—zsidó párbeszéd eszméjének és gyakorlati megvalósításának. Miután filozófiai-teológiai tanulmányait befejezte, hét évig tanulmányozta a zsidó vallást a Cincinnati-i rabbiképző intézetben. Lelkiismereti okok késztették erre, mert úgy érezte, hogy ő is részese, felelőse a gyermekkorában történt iszonyú bűnöknek. Reinhard Neudecker 1978 óta a római Pápai Bibliai Intézetben a rabbinikus irodalom professzora. Könyvének tárgya

tehát az a keresztény—zsidó párbeszéd, mely néhány évtizede a világegyházat annyira foglalkoztatja és ami a keresztény ökumené legnagyobb kérdése.

A szerző két nagy részre osztja kötetét. Az első rész címe: A keresztény—zsidó párbeszéd szakaszai katolikus szempontból. Először a II. Vatikáni Zsinat *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozatának 4. pontjával ismerteti meg olvasóit. Részletesen leírja a nyilatkozat előtörténetét, hogyan jött létre, mit tartalmaz, hogyan kell értékelni és milyen hatást váltott ki.

A II. világháború iszonyatából is kiemelkedő rémtett, a hatmillió zsidó legyilkolása után sürgetőleg emelték fel szavukat zsidók és keresztények, és azt követelték, hogy végre határozottan lépjenek fel az antiszemitizmus ellen és pozitívan közeledjenek a zsidó nép felé. XXIII. János pápa kezdte meg a nagy munkát, a zsidók által is „a jó János” pápának nevezett Szentatya, aki apostoli delegátusként ezernyi zsidót mentett meg a náci időkben. Mint pápa, törölte a nagypénteki imákból a zsidókat sértő szavakat és szakaszokat. 1960-ban bibliai köszöntéssel üdvözlől egy amerikai zsidó küldöttséget: „József vagyok, a ti testvéretek.” Még ugyanebben az évben megbízza Augustin Bea német bíborost egy nyilatkozatterv elkészítésével, mely leszögezi az egyház és a zsidóság bensőséges kapcsolatát. 1963-ban bekövetkezett halála miatt a pápa már nem érhetette meg munkálkodása sikerét.

Neudecker részletesen leírja a zsinat „zsidónyilatkozatának” mozgalmas történetét, mely bővelkedett emberi kicsinyességben, intrikában és félreértésben és „...amely sok tekintetben emlékeztet a keresztények és zsidók közti kapcsolat tragikus, kétezer esztendő történetére.” Az eredeti szöveget számtalanszor megváltoztatták, lerövidítették. A végső változat, amelynek hat pontját Neudecker A zsinati nyilatkozat tartalma címmel ismerteti, 1965. október 28-án, immár VI. Pál pápasága idején jött létre.

A szerző ezután leírja a zsinati nyilatkozattal kapcsolatos megjegyzéseket és kérdéseket. A *Nostra aetate* egyik mondata így hangzik: Isten továbbra is nagyon szereti a zsidókat őseik miatt. E megfogalmazás ellen sok zsidó

emelt kifogást. Neudecker így ír erről: „Ennek a zsidó irodalomban is elterjedt fordulatnak az egyoldalú hangsúlyozása csakugyan ahhoz vezethet, hogy csak a távoli múltban keressük az isteni szeretet indítékát és ne lássuk sok régi és mai zsidónak egészen a vértanúságig menő hűségét. Sok zsidó még Auschwitz poklában is Istent szólította. Isten tehát az ilyen és más mai zsidókért is és nem csak az ősök miatt szereti a zsidó népet.”

Neudecker leszögezi, hogy „A zsinati nyilatkozat nem olyan végeredmény, amelyen nem léphetünk túl,” hiszen maga VI. Pál pápa hívott életre 1974-ben egy a Zsidósághoz Fűződő Vallásos Kapcsolatokkal Foglalkozó Bizottságot. A bizottság két dokumentumot tesz közzé, melyek sürgetik és elősegítik a párbeszédet, felhívják a figyelmet a liturgia bizonyos részeire, melyek „... látszólag rossz színben tüntetik fel a zsidó népet” és „... amelyek félreértésekre adnak okot.” Kitér a tanítás és nevelés fontosságára és a szociális és közösségi kezdeményezésekre is. A dokumentumok egyike az *Irányelvek*. Neudecker szól ennek kritikai méltatásáról is. Főlemlíti azt a zsidó kritikát, hogy miért nem említi meg a dokumentum a zsidó nép és Izrael állam kapcsolatát: „A szövetség iránti hűség össze volt kapcsolva egy ország ígéretével, amely a zsidók lelkében állandó vágyakozás tárgya maradt, s a keresztényeknek törekedniük kell arra, hogy ezt megértsék.”

A kötet a továbbiakban részletesen elemzi az új, 1985-ben közzétett dokumentumot, mely az *Útmutatás a zsidók és a zsidóság helyes ábrázolásához a katolikus egyház igehirdetésében és hitoktatásában* címet viseli. E dokumentum ugyan az Ó- és Újszövetség közötti kapcsolatokról, a kereszténység zsidó gyökereiről, Jézus és a farizeusok viszonyáról, Jézus újszövetségi ábrázolásáról, valamint Izrael állam fontosságáról szól, ennek ellenére „...több pontban csalódást keltett, különböző csoportok pedig hevesen bírálták mind a zsidók, mind a keresztények körében.” Az Útmutatás hosszasan taglalja a kereszténység és az antiszemitizmus viszonyát, az antiszemitizmus kialakulásának okait és okozóit, akik között még oly buzgó igehirdetők is akadtak, mint Aranyaszájú Szent János egyházatya,

akinek „különösen rettegettek voltak a nagypénteki prédikációi, melyeket olykor úgy értelmeztek, mint felszólítást a zsinagógák felgyújtására és véres zavargásokra.” Neudecker nehezményezi, hogy a dokumentumban egy szó sem utal arra, milyen mulasztások terhelik az egyházat és a keresztényeket a náci korszakban meggyalázott zsidósággal szemben. „Az a néhány szűkszavú megjegyzés, amelyet a dokumentum e tragikus témával kapcsolatban tesz, nemcsak a zsidók, de a keresztények körében is megütközést és sajnálkozást váltott ki... De még megdöbbenőbb az a tény, hogy a dokumentum kijelentései egyetlen szóval sem utalnak arra: ez a katasztrófa bennünket, keresztényeket is érint, méghozzá nem kis mértékben.” Az olasz nyelvű sajtónyilatkozat szövege már némileg kiköszörüli a csorbát, amikor leírja, hogy „ez a tragédia természetesen a mi tragédiánk is.” II. János Pál pápa pedig 1980-ban a mainzi zsidók előtt tartott beszédében az egyháznak a zsidók elleni helytelen magatartásáról beszél, „amely a történelem folyamán részben maga is hozzájárult a félreértésekhez és üldözésekhez.”

A kötetet következő oldalain ezután II. János Pál pápa 1986. április 13-án, a római zsinagógában tett látogatásának leírása következik. „Ami Jézus, Péter és az első keresztények számára magától értetődő esemény volt, nevezetesen: hogy a legmagasabb rangú egyházi személy felkeresi a zsinagógát, az a zsidók és keresztények majd kétezer éves különélése után sem a keresztények, sem a zsidók számára nem teljesen problémamentes” — írja Neudecker. És valóban, az esemény nemcsak a konzervatív keresztény, hanem az ortodox irányzatú zsidóság köreiből is meglehetősen ellenszenvet keltett. Ám mégis az, hogy a pápa és a rabbi megölelték egymást, mintegy átélhették az „újra megtalált testvériséget”, azt számos keresztény és zsidó boldogan fogadta, sőt sokan örökönnnyet sírva utánozták.

A szerző ezután rövid időközi mérleget von a keresztény—zsidó párbeszédéről, majd áttér a kötet második témájára, amely egyben a könyv címe is: Az egy Isten sok arca.

Ez a rész voltaképpen a szerző 1983-ban, Freiburgban tartott előadásának átdolgozott változata, mely négy nagy

témát ölel fel: Isten szereti az embereket. Isten együtt szenved az emberekkel. Istennek szüksége van az emberekre. Isten sok arccal nyilatkoztatja ki magát. Neudecker igen fontosnak tartja, hogy a II. Vatikáni Zsinat mérföldkövet jelentő *Nostra aetate*-nyilatkozata után a keresztények megismerjék a rabbinikus tanítások lényegét, „... amelyek elvezetnek a zsidóság szívéhez, és így segítenek abban, hogy jobban megismerjük a keresztény—zsidó párbeszédben partnerünket — és saját magunkat.”

Az Isten szereti az embereket című rész arra a rabbinikus istentapasztalatra épül, mely szerint „Isten szereti népet, Izraelt és szeret minden embert”. Az aggádá aprólékosan felsorolja, milyen mélyen belenyúl Isten szeretete és gondoskodása az emberek mindennapi életébe. A rabbinikus szövegekből ugyanakkor az is kiderül, milyen szívesen ruházták fel Istent emberi tulajdonságokkal, ami az Istennel fennálló bizalmas kapcsolatot tükrözi. Az Isten szenvedéséről szóló részben a szerző leszögezi, „hogy Isten együtt szenved Izraellel, az a rabbik egyik vallási alapélménye volt... Több helyütt még arról is olvashatunk, hogy Isten együtt szenved a bűnösökkel, minden emberrel, még Izrael ellenségeivel is.” Neudecker e részt egy mai tanúságtétellel kezdi, melyhez Elie Wiesel *Az éjszaka* című kötetéből idézi fel azt a megrázó élményt, hogy az írónak az auschwitzi táborban végig kellett néznie egy akasztást, melynek áldozatai között egy kisgyerek is volt. A gyermek nem halt meg azonnal, pillankönnyű teste még félóra elteltével is mozgott, miközben a többieknek ott kellett állniuk és végignézniük ezt az iszonyatot. „Vajon hol van ilyenkor az Isten?” — kérdi Elie Wiesel. „A bensőmben megszólalt egy hang és így válaszolt neki: Hogy hol van? Itt van felkötve, erre a bitóra...” A torokszorító bevezető után a szerző visszafelé halad az időben és a szenvedő Jeremiás próféta szövegétől („Népem leányának a nyomorúsága az én nyomorúságom is” /8.21/) az Egyiptomból való szabadulásig ragadja ki Isten emberekkel való együtt-szenvedésének bizonyítékait.

A következő részben a szerző számos példával támasztja alá és rabbinikus szövegekkel tanúsítja, hogy Istennek szüksége van az emberekre, „Isten és az emberek

kölcsönös függőségi viszonyban állnak egymással.” Az aranyborjú történetével bebizonyítja, hogy némely esetekben „Istennek éppúgy, mint az embereknek, a törvény szerint fel kell mentetnie magát fogadalma vagy esküje alól.”

Hogy Isten sok arccal nyilatkoztatja ki magát, arra a szerző újból bőven hoz példákat a rabbinikus irodalomból, amely „szerint tehát már a Bibliában is fellelhető az a gondolat, hogy Isten különböző arcokkal nyilatkoztatja ki magát az emberek előtt.” Az Isten neve után kérdezősködő Mózes ezt a választ kapta: „A nevemet akarod tudni? Mindig aszerint neveznek, ahogy éppen cselekszem” (2 Móz 34,6)” „... Meg van írva ekképpen: Vagyok, aki vagyok”. (2 Móz 3,14). Mindez az istentapasztalat azonban, szögezi le Neudecker, „nemcsak beszélgetőpartnereink, a zsidók kiváltsága. Önök, az olvasók, én és mindnyájan meghívást kaptunk arra, hogy hasonló tapasztalatokra tegyünk szert. A rabbik Istene nem nemzeti isten... nemzsidók is részesei lehetnek a zsidó istentapasztalatnak...”

Az *Utószóban* végül summázatát adva az eddigieknek megállapítja, hogy „zsidók és keresztények ugyanannak az Atyának a fiai és leányai, s ezért fivérei és nővérei egymásnak. Ennek a ténynek egyre inkább megélt valósággá kell válnia.” Azt azonban a szerző is beismeri, hogy a dolog nem megy egykönnyen, hiszen két, régóta külön utakon járó testvér is csak kinnal-keservesen juthat el a bizalomig és az újból megtalált megértésig.

A kötet végén táblázat mutatja az Ószövetségi könyvek katolikus, protestáns és zsidó rövidítéseit és elnevezéseit, *Függeléke* pedig értékes, filológiai igényű jegyzeteket tartalmaz. E *Függelékben* szöveghűen közli a *Nostra aetate* kezdetű zsinati nyilatkozat 4. pontját.

Ma, amikor még ki sem hevertük súlyos örökségünket és máris belegabalyodunk az újabb és legújabb előítéletekbe, nagy jelentősége van Neudecker könyve magyarországi megjelenésének. Ha valóban közös utat akarunk járni, akkor meg kell ismernünk egymás gondolatait, tudnunk kell, hogyan vélekedik egymásról zsidóság és kereszténység, hiszen csak egymás megismerésével és kölcsönös elfogadásával lehet véget vetni kétezer év áldatlan test-

vérharcának. Akik e könyvet elolvassák, úgy érezhetik, hogy egyszer majd „vigasságot és örömet találnak, és eltűnik fájdalom és sóhaj” (Iz 35,10). És a régi fametszet is az együttgondolkodás szimbólumává válhat, a keresztény—zsídó párbeszéd örök jelképévé. (*Kiss Marianne*)

Éliás József

Auschwitz mint Golgota

Golgota mint Auschwitz

„Látásom szerint Isten ezt a téridői világmindenséget azért teremtette, hogy Személyiségét, Személyiségtartalmát egy MÁSIK létállapotban, létstruktúrában is realizálja. Teremtésének ezért a legfőbb jelzőszava a MÁS, a MÁSIK. Érdemes hát visszaszállnunk a Genézis első fejezetéhez s némi elemzésre vállalkoznunk. Az első mondat nem más, mint a Genézis első és második fejezete tartalmának a címe: Kezdetben teremtette Isten a Mennyt és a világmindenséget. Nem azt jelzi, ami az első mondat „idején” megtörtént, hanem azt, ami a Genézis 1:2-től a 2:24-ig végbemegy. (A héber „bára”-ige a szó szoros értelemben vett teremtő aktust, az „ásza”-ige az alakítást, formálást, alkotást jelzi; a folyamatszerű ábrázolás arról is meggyőző, hogy a teremtmények fejlődési, evolúciós képessége is jelen van a teremtésben, az evolúció is teremtési kategória). A Genézis (ezentúl: Gen.) nem kozmogóniai tudósítás, hanem beavatás a kozmogónia háttértörténetébe. Ezért a második mondata s ennek éppen a lefordíthatatlan „tohuwabohú”-szava jelzi a Riválist, aki ismeri a Teremtő szándékát s meg akarja előzni Őt, hogy ez a Rivális teremtként magát, a saját versengő személyiségét érvényesítse. Ámde amit létrehoz, az afféle „mintha”-létező, „mintha”-van, de nem „valami”. A Rivális képtelen teremteni, 'a világmindenség', amit produkálni akar, a NINCS nyugtalanító és életképtelen kísérlete, a KÉPTELENség becsapó „kísértete”; nem 'valami' a Megelőzni Akaró lényének kivételése mint zűrzavar. (Itt van a helye annak, hogy felhívjam a figyelmet Zelma Lagerlöf: Az an-

tikrisztus csodái című művére, ami ma tán időszerűbb, mint a megírásakor). A fénysugárzás hiánya ideiglenesnek bizonyult, mert a Teremtő Személyisége (Ruah Elóhim = Isten Lelke) készenlétben ritmizált, hogy amikor a Teremtő kiárasztja Magából szótettével (a héber „dabar” szót és tettet jelent együtt) a sugárzást, megkezdődjék a valódi teremtés és megszűnjön ezzel a teremtéslátszat (87.o.).

Miről is szól ez a könyv? Meghökkenítő címe után, — várakozásainkkal ellentétben — nem a holocaustról. Pontosabban nem elsősorban arról. Az ún. zsidókérdés kapcsán minden rokonszenv és ellenszenv diagnózisát adja. A ma unos-untalan hangoztatott, de annál kevésbé tapasztalható tolerancia „előszobáját” tárja elénk (= mi az oka a szimpátiának illetve antipátiának), majd elvezet a „tisztaszobába” (= mi a tennivaló).

A szerző egyenlőségjelet tesz a krisztianizmus és igazi izráelizmus közé, amit így határoz meg: „... a vertikális valóság hatás befogadásra kész intuitív hit a népi, liturgikus szokásrendszer merev ismételtetése *helyett*; emberi viszonyulásban ragaszkodás a küldetéshez, ugyanakkor alázat és nyíltság, valósághűség és bűnvallás a magyarázkodások, illetve az identitás-biztonság, a többértékűségi, vagy kisebbségi tudat *helyett*; az Isten-hit és az ember-szeretetés szerves egységben megélt hordozása, a bigottság és a nárcisztikus filantrópia *helyett*.”

Vagyis: a mentalitás és sorsvállalás sajátossága, Istenhez-kötöttségből következő életérzés, tehát a szabadság együtt a választottság tartalma” (137.o.). Ennek alapján jut el a XIV. fejezetben a következtetésre „Akiben megmutatkozott (megmutatkozik) az isteni izráeliség, vagyis a valóságos krisztianisztikusság, része lesz az Izrael-sors dicsőségében és gyalázatában. Hitler és társai, mai utódai (mert vannak!) nem a 'zsidót', hanem az izráelit gyűlölik — akármilyen nációhoz tartozzék... CSAK A LÁTSZAT AZ, HOGY AZ ÚN. ZSIDÓ-GYŰLÖLET EGY ADOTT NÉPFAJTA GYŰLÖLETE AZ ISTENI IZRÁELT AKARJA MEGSEMMISÍTENI A TU (tökéletesen ugyanaz) VILÁGÁNAK DÉMONI SZELLEMISSÉGEI”(194.o.). (Mihálovics Zoltán)

Szevasz Lolek! Szevasz Jurek!

Mintha a bájos lengyel rajzfilm-sorozat két gyermekhőse (Lolek és Bolek, vagy ahogy nálunk ismerik: Lolka és Bolka) búcsúzna egymástól. Valójában egy kisregény zárószavai ezek, amelynek *Levél egy zsidó barátomhoz* a címe. Szereplői pedig *II. János Pál pápa* és *Jerzy Kluger*, Olaszországban élő mérnök, üzletember. Barátságuk fél évszázada a wadowicei gimnáziumban szövődött, olyan légkörben, ahol teljesen hétköznapi dolognak számított a különböző felfogású, vallású emberek együttélése. A történelem azután évtizedekre elszakította őket egymástól. Jurek családja elpusztult: édesapja a szovjet deportálás eredményeként, a többiek a németek haláltáborában. Jurek a Szövetségesek oldalán harcolja végig a háborút. Lolek pedig, aki a varsói felkelés leverése után a fővárosban bujkál, csak egy hajszállal kerül el a letartóztatást.

A II. Vatikáni Zsinat idején az újságokból tudja meg Jurek, hogy barátja Krakó érsekeként Rómában van. Megrendítő találkozásukon felelevenítik az elmúlt idők szép és szörnyű emlékeit. Ennek a találkozásnak a végén nemcsak a fentebb idézett búcsúszavak hangzanak el, hanem a későbbi pápa prófétai mondata is. Idézzük fel a jelenetet:

„Búcsúzaskor mindketten kezüket nyújtották. Aztán mégis ölelés lett belőle. Wojtyla mélyen a szemébe nézett, és olyasmit mondott, ami még a barátját is meglepte. Pontosabban nem várta volna.

‘Egy napon a zsidóknak és keresztényeknek így kell találkozniuk.’ Kluger hirtelenjében nem tudta mit válaszoljon. Zavarában csak ennyit mondott: Reméljük. Mindenesetre nagyon jólesett. Köszönöm!

Majd elmosolyodott:

— Szevasz Lolek!

— Szevasz Jurek!”

A címben szereplő levelet egyébként a pápa címerével ellátott papíron Jan Pavel II.pp. aláírással már a lengyel pápa írta. Ebben megkéri barátját, hogy Wadowicében a németek által felrobbantott zsinagóga helyén felállított emléktáblánál tolmácsolja az egybegyűlteknak mély tiszt-

teletét, s hogy velük együtt ő is megemlékezik a meggyilkolt áldozatokról.

A neves Vatikán-szakértő, újságíró *Gian Franco Svidercoschi* könyve két hónappal olaszországi megjelenése után, Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát és Schweitzer József főrabbi ajánlásával magyarul is kapható.

Függelékében a II. Vatikáni Zsinat korszakos jelentőségű Nyilatkozata olvasható a nemkeresztény vallásokról. A rendkívül olvasmányos könyvnek nemcsak szerzőjét illeti köszönet, hanem fordítóját *Fekete Istvánt* is, és mindazokat, akik gyors munkájukkal megjelenését lehetővé tették (wl).

Fejezetek a magyarországi zsidók életéből (Egy kiállítás margójára)

„Fejezetek a magyarországi zsidók életéből” — címmel 1993. január 11-én kiállítás nyílt meg a volt Szent Imre városi zsinagógában. Ez az épület ma a TIT Természettudományi Stúdiója. A kiállítás egy, a Kárpát-medence többnemzetiségű, többnyelvű és -vallású népcsoportjairól készülő sorozat harmadik darabja. Az első kiállítás 1991-ben általános történeti áttekintést adott a kérdéskörrel, — Kisebbségek a Kárpát-medencében, kisebbségek Magyarországon címmel — majd a máramarosszigeti románok, magyarok és rutének életének néprajzi válogatását mutatta be a Máramarosszigeti Történeti Múzeum és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum segítségével „Máramaros népei és kincsei” címmel.

Az 1867-es emancipációs törvény 125. évfordulója volt az alkalom a magyarországi zsidók történetének a kiállítás eszközeivel, módszereivel való bemutatására. A cél többirányú volt, hiszen a Zsidó Múzeum 1938-as emancipációs kiállításán kívül — mely az akkori lehetőségek miatt szerény és kevésbé ismert volt — nem rendeztek még a magyarországi zsidókról, történetükről, néprajzukról átfogó kiállítást. A majd 700 db. fotó, többszáz dokumentum adta az 1000 éves közös történelem alapvonalát, amely

múzeumi, levéltári, könyvtári, adattári és recens adatgyűjtésen alapult.

A zsidók Pannónia kori megtelepedésétől, a középkoron és újkoron át a II. világháborúig részletesen; napjainkig pedig átfogóan mutatta be hányattatással, üldözéssel teli életüket, a jognélküliségen keresztül az egyenjogúsításhoz vezető úton.

II. József Türelmi rendelete nyitotta meg először jogilag is a zsidók számára a felemelkedést, az integráció lehetőségét. Kevesen tudják, hogy többéves közjogi küzdelem és a szabadságharcban való részvételük, és a magyarság mellett való elkötelezettségük után a magyarországi zsidók első emancipációját 1849. július 28-án Kossuth Lajos és Szemere Bertalan aláírásával mondta ki a magyar kormány. A szabadságharc bukásával sok mással együtt ez is érvényét veszítette, sőt, a zsidókra nézve külön csak a magyarországi zsidókat sújtó retorziókkal járt.

A kiegyezéssel egy időben, 1867. december 28-án, végre érvényre jutott az emancipáció, és ez lehetővé tette a zsidók gazdasági, kulturális és társadalmi integrálódását és felemelkedését.

Természetesen a megváltozott státusz és lehetőségek felszínre hozták a zsidók belső vallási feszültségeit is, amelyek feloldását a „Zsidó Kongresszus” összehívásától várták. Az 1868-as kongresszus alapkérdése az oktatásügy volt, de elősorban felekezeti problémák kerültek előtérbe. Ismert az ortodox-neológ kettéválás, amely máig hatóan befolyásolja a vallásos zsidók egyéni és kollektív életét.

A helyzetet csak bonyolította az izraelita vallás késői, bevett felekezetiént való (1895) elismerése.

A kiállítás szempontjából nehéz feladat volt az I. világháború után a magyarországi zsidó-nemzsidó történetek, tragédiák tényszerű ábrázolása. Egyrészt a *Numerus clausus*tól kezdve be kellett mutatni a politikai antiszemitizmus erősödő lépéseit; ugyanakkor a mérleg másik oldalába azokat az alkalmi, sokszor esetleges, állami és egyéni önfeláldozó, a veszélyeket, ha időlegesen is, elhárító tevékenységeket próbáltuk bemutatni, amelyek — ha hiányo-

san is — élénk tárják a XX. századi Magyarország sorskérdéseit.

Szembe kell néznünk a mérleg kibillenésével, és elemeznünk kell akkori mivoltunkat, tevékenységünket és lehetőségünket. Csak tények, dokumentumok állnak egymás mellett; az értékelést, a szembenézést mindenkinek egyénileg kell elvégeznie.

A kiállítás legfontosabb célja a dokumentumok tükrében való szembenézés, az elgondolkodás a zsidó—nemzsidó együttélés történetéről, és ezek napjainkra vonatkozatható kérdéseiről, válaszairól.

A kiállítás készítői az előítélet-mentes és minden oldalról toleráns hétköznapiak mellett állnak, ahol nyíltan és nyitottan, a másikat tisztelve és elismerve élnek egymás mellett románok, szlovákok, svábok, horvátok, szerbek, zsidók, magyarok, ahol önmaguk vállalásában senki senkit nem zavarhat. Az együttélés nem feszültségforrás, hanem önerősítő, egymást gazdagító értéként van jelen. (Deáky Zita, Csoma Zsigmond)

A zsidó Jézus

Pinchas Lapide–Ulrich Luz

Fordította:
Tudós Takács János

Ára: 150 Ft + postaköltség
Megrendelhető utánvétellel az
Egyházfórum szerkesztőségénél
1158 Budapest, Thököly u. 74.

OLVASÓINK LEVELEIBŐL

Nagy örömmel és érdeklődéssel olvasok minden számot. S hála Istennek, úgy érzem, hogy az utóbbi időben az évek óta tartó „kopogtatásra” néha válasz is érkezik. Egyre több cikk, interjú, hozzászólás sugallja (például Dankó érsek úr előadására gondolok), hogy a zöregzőnek lassan-lassan megnyitattik.

A Zsinati Kör munkája példaértékű. Nagyobb támogatást érdemelne — ám nem csak „felülről.” Nyilvánvaló ugyan, hogy szélesebb rétegek ebbe a munkába közvetlenül nem tudnak bekapcsolódni, imádkozni azonban igen — egyedül is, de főképpen közösen. Legtöbb imaalkalmunk alapsémája, ahogy én látom, így néz ki: egy kívülálló kegyes egyház engesztel a szenvedő világért. Úgy látszik, nem halljuk a kereszthalála felé tartó Jézus szavait a jeruzsálemi asszonyokhoz: „Magatokat sirassátok!”

Valóban jó lenne, ha volnának olyan imaalkalmak is, amelyeken együtt vinnénk — papok és hívek — az Úr elé megosztottságunkat, egymás iránti bizalmatlanságunkat, előítéleteinket s együtt adhatnánk hálát, hogy az Ő kegyelméből közeledhetünk egymáshoz s hogy minden hibánk ellenére az Ő „királyi papsága és szent nemzete” vagyunk. A szentmisék egyetemes könyörgéseibe is bele lehetne foglalni katolikus-katolikus párbeszédéről szóló könyörgéseket. Nagy szükség van rájuk, mert minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy mindenki — hacsak képzeletben is — ott állhasson az Úr oltáránál.

Az Egyházfórumnak pedig kívánom, hogy továbbra is igazságban és szeretetben szolgálja azt, amiért létrejött: a párbeszédet.

B. Á. Budapest

N.F. és T.Sz. olvasói levele reakciójaként (93/1.sz.) kívánkoznak ki belőlem az alábbi megjegyzések.

Szomorúsággal tölt el N.F. és T.Sz. levele. N.F. azt írja Márai Sándort idézve: a zsidók számára egy út van: legyenek keresztények, lelkükben is életmódjukban is. A kereszténység mint életforma és pedagógia nagy erő. Más utat nem látok a zsidóság számára.”

Márai Sándor — mint minden zseniális művész-ember, nem mondható ember-művésznek. Az élet, az önkifejezés egy aspektusában — itt az irodalom — kimagaslót nyújt, de egyéb vonatkozásban igencsak kérdőjeles. Így hát Izrael-ügyben is aligha autentikus — hogy finoman fejezzem ki magam. Ennél emberségesebb már az „élni és élni hagyni” szemlélet, melyhez persze elővételezni kell azt a tételt, hogy „a zsidók nem szívják el a levegőnket.”

A kereszténység mint életforma és pedagógia tényleg nagy erő. Csak ott nem stimmel, hogy e fogalom eredetije (= krisztusias, Krisztus-követő) nincs fedésben távolról sem a rá hivatkozók felfogásával, életszemléletével. Jézus a római századost sem akarta integrálni, a gazdag ifjúnak is meghagyta a döntés szabadságát — noha igen megkedvelte. (Csak tán nem büntetésből kell(ene) kereszténynek lennie annak, aki eleddig nem az ???). Még szerencse, hogy a hivatalos egyház már deklarálta: Izrael továbbra is választott nép.

T.Sz. levele szerint a „magyar zsidóság elnyomó”, sőt nemzetközi tekintélyű, ezért kis létszáma is kérdőjeles. Így azután nem az izraelieket kell védeni, hanem a magyarságot...

Véleményem szerint az évszázadok során a különböző el lehetetlenítések, diszkriminációk folytán két terület maradt a szétszórátott zsidóknak: a kereskedelem és a pénzügyi tranzakció. Hogy az izraeliek az átlagnál tehetségesebbek, azzal függhet össze, hogy az édesanya és édesapa liturgikus-vallási kötelességének tekinti, hogy gyermekével szisztematikusan foglalkozzon minden nap a Tóra előírása szerint. Mire felnő, igen jó és kellő nagyságú tudásanyag és intelligencia a „tőkéje”, ami fejleszthető, kamatoztatható. (Hol vagyunk ettől mi „civilizált” európaiak vagy az ebből „odaszármazott” majd „visszafertőzött” amerikaiakusok)? Ezért alakulhatott ki a piacorientált gazdaságban az izraeliek meghatározó szerepe.

Amennyiben valaki beosztásával, befolyásával visszaél, azt számon kell kérni akkor is, ha történetesen zsidó az illető. De a gyakoriságmutató alapján is sértő az általánosítás: „persze, mert a zsidók...” (vö. Éliás József: Auschwitz

mint Golgota, Golgota, mint Auschwitz című könyvével). Amit az ún. „keresztények” tettek velük, Krisztus óta, azt aligha lehet „míg a világ világ, meg két nap” kihipózni lelkiismeretünkben...

M. Z. Budapest

Szíves tájékoztatásul közöljük, hogy a mellékelt lista szerinti kiadványukat minősítette tankönyvnek a Püspöki Kar. Levelünkkel egyidőben ezt a listát felterjesztettük a Művelődési Minisztériumba, valamint az APEH Fővárosi Igazgatóságához. Javasoljuk, hogy erről terjesztőiket is tájékoztassák.

Budapest, 1993. június 30.

Lista: Hit, remény, szeretet (Karl Rahner)

Dr. Pregun István,
a Püspökkari Titkárság irodaigazgatója

Nagy örömmel vettük tudomásul, hogy Rahner bestsellerje immár hivatalosan is tankönyv. A nagytekintélyű zsinati teológus munkásságát hazánkban is és külföldön is többféleképpen értelmezik: némelyek a zsinat utáni negatív egyházi állapotok egyik okozójának tartják, mások a modern gondolkodás és a keresztény hitigazságok közötti párbeszéd egyik megteremtőjének. Praxis des Glaubens c. művének tankönyvvé nyilvánítása segítse a teológia hallgatóit és művelőit a krisztusibb magyar egyház szolgálatában.

TARTALOM

SÚLYPONT

<i>Ranschburg Ágnes: Messianisztikus Testvériség</i>	4
Dialogus zsidó nézetből (Bécsi beszélgetés Landesmann Péterrel)	10
Zsidók Magyarországon	16
<i>Mona Ilona: „Az egyház nem hallgatott”</i>	20
Zsidók és keresztények a tolerancia iskolájában	25
Vívódások	42

PERSPEKTÍVA	50
-------------	----

VITA	60
------	----

LEVÉLVÁLTÁS	69
-------------	----

<i>Palágyi Kálmán: A pénzküldős játékok természetrajza</i>	75
--	----

FOLYÓÍRATSZEMLE	82
-----------------	----

Váságban a katolikus könyvkiadás — A múlt
rendszer bűnösei — Tömeghalál és teológia — Az
eltűnt Istenre vágyva — Hitoktatás hittérítés nélkül

ZSINATI SOROZAT	91
-----------------	----

III. Mit akart a II. Vatikáni Zsinat? A püspöki és papi
hivatal

FOLYAMATOK	106
------------	-----

XI. Zsidó Világkongresszus — Hubertus-misék
Magyarországon

SZEMLÉZGETŐ	109
-------------	-----

Zsidó kántorművészet Magyarországon —
Reinhard Neudecker: Az egy Isten sok arca — Éliás
József: Auschwitz mint Golgota, Golgota mint
Auschwitz — Szevasz Lolek! Szevasz Jurek! —
Fejezetek a magyarországi zsidók életéből

Olvasóink leveleiből	123
----------------------	-----